

Yhdyskuntasuunnittelu

2022 : 3

**Historiallisuus ja
kulttuurinen muisti**

Toimitus

Päätoimittaja	Johanna Lilius, johanna.lilius@aalto.fi
Vierailevat päätoimittajat	Visa Immonen ja Anna Sivula
Toimitussihteeri	Mikko Saukkomaa, toimitussihteeri@yss.fi
Toimituskunta	Samuli Alppi Christer Bengs Venla Bernelius Eeva Berglund Mika Hyötyläinen Mervi Ilmonen Anssi Joutsiniemi Pasi Mäenpää Pilvi Nummi Jani Päivänen Annuska Rantanen Sirkku Wallin
Ulkoasu	Valtteri Bade
Kannen kuva	Visa Immonen
Paino	J-Paino Hiirikoski Oy, Helsinki
Irtonumeroiden myynti	Tiedekirja Irtonumeron hinta: 10 euroa

Yhdyskuntasuunnittelun seura (yss)

Yhdyskuntasuunnittelun seuran jäseneksi voi liittyä osoitteessa

<http://www.yss.fi/yhteystiedot/jaseneksi-liittyminen>.

Seuran jäsenet saavat Yhdyskuntasuunnittelu-lehden (4 numeroa/vuosi) kotiin kannettuna, pääsevät jäsenhintaan seuran tapahtumiin ja saavat sähköpostitse tietoa ajankohtaisista yhdyskuntasuunnittelun tapahtumista. Jäsenyyteen liittyvissä kysymyksissä ja yhteisöjäsenyydestä voi ottaa yhteyttä seuran sihteeriin Janne Saloon (yss@yss.fi).

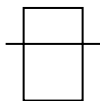
yss@yss.fi

<http://www.yss.fi>

<https://www.facebook.com/yhdyskuntasuunnittelu/>

https://twitter.com/yss_ry

<https://journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu>

Sisältö

PÄÄKIRJOITUS		
Visa Immonen & Anna Sivula	Kaupungin kulttuuriperintö on ajallinen viidakko	4

ARTIKKELIT		
Laura Berger & Panu Savolainen	Betonia, metsää, mielikuvia – Lähiöiden perintöytymisen monet kasvot	6
Laura Uimonen	Tapaustutkimus Espoon lähiluonnon kulttuurihistoriallisista piirteistä – Luonnon monimuotoisuus ja tiivistyvä kaupunkirakenne	26
Tiina Männistö-Funk	Vanha kaupunki tuhon valossa: Carl Jacob Gardberg ja rakennussuojelu Turussa	50
Ilona Hankonen & Maunu Häyrynen	Kokemäenjoen rannat porilaisena arkiympäristönä ja kulttuuriperintönä	71

KIRJAT		
Hanna Tyvelä	Kenen Helsinki – Kenen kaupunki?	101

Kaupungin kulttuuriperintö on ajallinen viidakko

Kaupunkien rakennuskannat ja asemakaavat muodostuvat eri aikoina syntyneistä osista. Kaupunkikuva on moniaikainen. Sitä pidetään rikkautena ja suojeluperusteena, mutta kaupunkielementtien keskinäiset ajalliset poikkeavuudet voivat olla peruste myös rakennusten purkamiselle. Ajallinen kerrostuneisuus ei koske vain taloja ja kaupunkirakennetta. Myös kaupunkia määrittävissä arvoissa ja asenteissa on kerrostuneisuutta. Kulttuuriperintöön ja sen arvottamiseen vaikuttavat eri aikakausien normit ja käsitykset. Tämän *Yhdyskuntasuunnittelu*-lehden erikoisnumeron artikkelit pureutuvat kulttuuriperinnön monisyisyyteen ja kerrostuneisuuteen monesta eri näkökulmasta.

Arvonluonti tarkoittaa, että resurssi saa uutta käyttöarvoa. Kulttuuriperinnön arvonluontiin liittyvistä eriaikaisuuksista ja viiveistä seuraa kulttuuriperintötyön ammattilaisten ja suuren yleisön välisiä jännitteitä. Monien 1900-luvulla tehtyjen suojelupäätösten lähtökohta oli asenteiden vanhempaan kerrostumaan kuuluva käsitys kulttuuriperinnöstä monumentaalisten, vanhojen rakennusten ja loistokkaiden esineiden kokonaisuutena. Kulttuuriperintöinstituutioiden ja niiden ammattilaisten käsitys kulttuuriperinnöstä on kuitenkin viimeistään 2000-luvulla muuttunut. Suojelun aikaikkuna on laajentunut yhä nuorempiin kohteisiin. Aineellisten kappaleiden rinnalle on noussut elävää ja aineetonta perintöä kuten tapoja, juhlia ja kädentaitoja. Kulttuuriperinnön arvottamiseen ja vaalimiseen osallistetaan instituutioiden ja ammattilaisten vastapainoksi myös kansalaisia ja kaupunkilaisia. Yhteisöllistäminen ja yhteisöllisyys ovat 2020-luvulla arvossaan.

Kaikkien käsitys kulttuuriperinnöstä ja sen arvottamisesta ei kuitenkaan ole avartunut. Kun 1960- ja 1970-lukujen modernistista betoniarkkitehtuuria ehdotetaan suojeltavaksi, herää monessa rivikansalaisessa vastustus.

Rakennuksia pidetään liian nuorina tai rumina kulttuuriperinnöksi. Viive näkyy myös, kun kulttuuriperintöammattilaisten keskusteluista välittyviä näkemyksiä verrataan kaikkien kansalaisten näkemyksiin. Vuoden 2021 kulttuuriperintöbarometrin vastaajista 41 % katsoi vastuun kulttuuriperinnöstä huolehtimisesta ensi sijassa viranomaisilla ja 28 % kansalaisilla (<https://www.museovirasto.fi/fi/palvelut-ja-ohjeet/julkaisut/kulttuuriperintobarometri>). Käsitys kulttuuriperinnön yhteisöllisyydestä ei ole kulttuuriperintöyhteisön rivijäsenten keskuudessa vielä vakiintunut. Toisaalta barometrasta välittyi myös arvostuksia, jotka ammattilaisnäkökulmasta ovat aikaansa edellä: Luonnonympäristö on hitaasti raivaamassa tietään kulttuuriperintöhallinnon piiriin, mutta barometrin vastaajista jo 28 % piti luonnonympäristöä kulttuuriperintönä ja kulttuuriympäristönä. Ammattikunnan näkemys seurannee tässä asiassa viiveellä kansalaisten näkemyksiä.

Kulttuuriperinnön historiallisen arvonluonnin monikerroksellisuutta ja eriaikaisuuksia on mahdollista jäsentää Anna Sivulan (2022) käsitteellä ”historiografinen varanto”. Historiografinen varanto koostuu tutkimukseen tai kuvitelmiin perustuvista historioista, jotka ovat tarjolla kulttuuriperinnön arvon luomiseen. Suurkaupungin historiografinen varanto on valtava, ja sieltä voi aktualisoitua toinen toistaan oudompia, eri aikoina laadittuja kehyskertomuksia, jotka kiinnittyvät kaupunkiympäristöön, paikkoihin ja rakennuksiin. Yhteisö voi löytää historiografisen varannon syvistä kerrostuksista tutkimuksellisesti vanhentuneita tulkintoja, joihin kiinnittyvä kulttuuriperintö saa uutta käyttöarvoa esimerkiksi nationalistisen tai modernistisen kehyskertomuksen vahvistajana.

Tämä *Yhdyskuntasuunnittelu*-lehden erikoisnumero ja edeltävä numero muodostavat kaupungin kulttuuriperintöön keskittyvän kokonaisuuden. Ensimmäinen teemanumero syventyi kaupunkilaisten osallisuuteen ja osallistamiseen suunnitteluprosesseissa. Tämä toinen teemanumero lähestyy kaupunkitilaa ja urbaaniperintöä historia- ja maisemantutkimuksen sekä kulttuurisen muistin kautta. Artikkeleita yhdistäväksi langaksi virittyi kulttuuriperinnön ajallinen monimuotoisuus ja sen muuttuvaisuus.

Visa Immonen ja Anna Sivula

Kirjallisuus

Sivula, A. (2022). Turun Tuomiokirkko historiografisen operaatioanalyysin kohteena. Teoksessa R. Mähkä, M. Ahonen, N. Heikkilä, S. Ollitervo & M. Räsänen (toim.), *Kulttuurihistorian tutkimus. Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*. Turku: Kulttuurihistorian seura. Painossa.

Betonia, metsää, mielikuvia

– Lähiöiden perintöytymisen
monet kasvot

Laura Berger & Panu Savolainen

“Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä rakennetut lähiöt ovat ... tutkimuskohteina sikäli poikkeuksellisia, etteivät ne ole erityisen historiallisia eivätkä välttämättä erityisen taiteellisiakaan” (Hurme 1991, 3.)

Lähiöihin liitetään voimakkaita mielikuvia, joita arkkitehtuurin alan ammattikirjallisuus sekä sanoma- ja aikakauslehtien näkökulmat ovat osaltaan vahvistaneet. Lähiöt eivät kuitenkaan ole kauttaaltaan samanlaisia. Vanhimmat suomalaiset lähiöt ovat pian 70-vuotiaita. Lisäksi erityisesti asukkaiden näkökulmat tuovat esiin voimakkaan henkilökohtaisen suhteen näihin asualueisiin. Artikkelissa käsittelemme lähiöiden historiaa ja alueiden identiteettiä kulttuuriperintöprosessin sekä perintöytymisen lähtökohdista. Esitämme, että kulttuuriperintöprosessi ja perintöytyminen tarjoavat hedelmällisiä lähtökohtia analysoida lähiöitä paitsi yksilöllisinä myös ajan kuluessa muuttuvina paikkoina.

Asiasanat: Lähiöt, perintöytyminen, mielikuvat

Johdanto

Lähiö – paikkana, tilana tai käsitteenä – herättää useimmissa ihmisissä vahvoja miellelyhtymiä. Käsitteeseen siitä, millaisia paikkoja lähiöt ovat ja minkälaisia ajatuksia käsite herättää, vaikuttaa niin julkinen keskustelu kuin ihmisten omat kokemuksetkin. Kaksi käsityksien ääripäätä ovat lähiöiden kokeminen lähiympäristöinä sekä yksilöllisinä paikkoina, ja toisaalta puhtaasti julkisen keskustelun synnyttäminä mielikuvina.

Lähiöitä määritellään tyypillisesti niiden syntyhistorian perusteella: ne ovat toisen maailmansodan jälkeen rakennettuja kerrostalovaltaisia paikkoja, joihin assosioituvat ajatukset aluerakentamisesta, rationalisoinnista, elementtirakentamisesta sekä betonisista julkisivuista. Lisäksi lähiöihin kytkeytyy 1900-luvun kaupunkisuunnittelun merkittävimmän innovaation ideaalityyppi ja stereotypia, joka ei paikannu mihinkään yksittäiseen lähiöön. Julkisessa keskustelussa lähiöt esitetään usein yhdenmukaisena kategoriana, ja kaikilla lähiöillä ajatellaan olevan samankaltaiset kehittämistarpeet.

Kansainvälisesti lähiöiksi luokiteltaviin alueisiin kuuluu laaja skaala erityyppistä rakentamista, vaikkapa Amerikan ja Australian pientalovaltaisia alueista Toronton ja Pariisin tornitalojen rykelmiin, tai Aasian ilman virallista lupaa rakennetuista hökkelialueista aina latinalaisen Amerikan ja Intian megaprojekteihin (Hanlon & Vicino, 2018, s. 2). Myös suomalaiset lähiöt poikkeavat keskenään monin tavoin, esimerkiksi fyysiseltä rakenteeltaan ja sosioekonomiselta profiililtaan (Stjernberg, 2014). Kaksi seikkaa, jotka tuovat selvästi esiin eroja lähiöiden välillä, ovat rakennusajankohta sekä asukkaiden kokemukset. Vanhimpien suomalaisten lähiöiden rakentaminen alkoi 1950-luvun alkupuoliskolla, joten ne alkavat lähestyä 70 vuoden ikää. Lisäksi asukkaiden ääni tuo esiin kokemuksia sekä muistoja, joissa korostuu voimakas henkilökohtainen suhde omaan alueeseen (Lapsuus lähiössä, 2016-2017; Kontulan tarina, 1.3.-31.8.2000; Roivainen, 1999).

Kun lähiöt ymmärretään yhä useammin rakennusperintönä, on kysyttävä, kuinka lähiöiden historiallisuus, taiteellisuus ja tunnistettava oma erityinen identiteetti on hahmotettavissa tästä kaksijakoisesta ja ristiriitaisesta lähtökohdasta. Tässä artikkelissa tarkastelemme lähiöiden olemusta rakennusperintönä lähiösuunnittelun syntyyn johtaneiden ratkaisujen ja toisaalta kulttuuriperintöprosessin lähtökohdasta. Lähtökohtanamme ovat lähiöitä koskevat mielikuvat, joita on tuotettu ennen lähiöiden rakentamista, mutta ennen kaikkea olemassa olevista lähiöistä sekä lähiökäsitteestä yleisesti. Esitämme, että kulttuuriperintöprosessi ja perintötytyminen tarjoavat hyödylliset näkökulmat, joiden avulla on mahdollista tuoda esiin arvostuksen muutoksia ja alueiden erityispiirteitä. Kulttuuriperintöprosessilla tarkoitetaan arkkitehtuurin osalta niitä arvonmuodostuksen synty- ja muutosprosesseja, joiden pohjalta (rakennetun) ympäristön säilyttämistä, muuttamista tai hävittämistä perustellaan ja toimeenpannaan. Termi, jonka suomenkielinen muoto ei ole täysin vakiintunut, on perintötytyminen tai perinnöllistyminen. Tämä merkitsee prosessia, jossa jostain ilmiöstä tulee kulttuuriperintöä (Tieteen termipankki 2021).

Artikkelimme pohjautuu havaintoon, että lähiöt – joihin kohdistuu ulkopuolelta tietynlaisia tunteita ja asenteita – näyttävät turhan usein tulevan käsittelyksi tavoilla, jotka häivyttävät fyysisen ympäristön erityispiirteet. Sekä asiantuntijajulkaisuissa että sanomalehdissä useasti esitellyt näkökulmat ovat osaltaan vahvistaneen tätä ilmiötä. Molemmat tuovat näkyviin maise-man, jota voi kuvata termillä “litistetty todellisuus”. Ammattikirjallisuudessa arkkitehtuurin ja yhdyskuntasuunnittelun alan ammattilaisten tuottama ja heille suunnattu kirjallisuus keskittyy useasti kysymyksiin yleistettävistä periaatteista tai esimerkiksi strategiatason malleihin lähiöiden uudistamisesta ja kehittämisestä tietynlaisten suunnitteluratkaisujen avulla (esim. Turun yleiskaava 2020, Liite 4.2. Lähiöuudistus).

Sanoma- ja aikakauslehdissä lähiöihin liittyviä ongelmia on puitu jo 1960-luvun lopulta lähtien. Tästä ilmiöstä kertoo esimerkiksi Suomen Kuvalehden artikkeli otsikolla “Vihreät lesket liittykää yhteen!” (Silvasti, 2.3.1968, 29), jossa todetaan, että on alettu puhua uusien kaupunkialueitten, “lähiöitten” ongelmista. Paljon myöhemmin Helsingin Sanomien artikkelissa “Alunperin lähiö ei ollut kirosana” (Veirto, 16.6.1991, A4), painotetaan että Riitta Hurme on tiittävästi ensimmäinen lähiöihin tarttunut taidehistorioitsija. Näiden esimerkkien lisäksi sanomalehtiteksteissä on tuotu laajasti esiin ongelmia tai ongelmiksi koettuja asioita, kuten työttömyyttä, päihteiden käyttöä, nuorisorikollisuutta, maahanmuuttajavaltaisuutta tai ympäristön karuutta. Ongelmiin keskityttäessä lähiö näyttäytyy kovin usein pikemminkin taustalla hämöttävänä lavasteena kuin tunnistettavana asuinalueena.

Väitämme, että paikkojen erityisyyttä olisi syytä tuoda selvemmin esiin, sillä lähiöiden käsittämisellä yhtenäisenä kategoriana on konkreettisia seurouksia. Niin asiantuntijoiden tuottama informaatio, kuin sanomalehdissä julkaistut näkökulmat vaikuttavat käsityksiin siitä, onko lähiöissä kenties jotain arvokasta ja kuinka niitä tulee ylläpitää tai kehittää tulevaisuudessa.

Havaintomme “litistetystä todellisuudesta” tuo esiin tarpeen tunnistaa mahdollisia strategioita analysoida lähiöitä moniulotteisina, asukkaidensa muovaamina materiaalisina paikkoina, jotka muodostuvat rakennuksista, vihreistä ympäristöistä ja teistä. Paikan erityisyyden lisäksi ajan kuluminen, paikan historia, jää lähiöiden kohdalla helposti varsin yksiuulotteiseksi. Ajatukset lähiöistä kulttuuriperinnön tai rakennussuojelun näkökulmasta ovat verrattain uusia. Lähiöiden analysoiminen kulttuuriperintöprosessin ja perintötytymisen kautta näyttäytyy oivana välineenä pyrkiä tuomaan esiin lähiöiden yksilöllisen identiteettikehityksen julkisen keskustelun, jossa lähiöt on etenkin menneinä vuosikymmeninä stigmatisoitu stereotyyppisiksi paikoiksi.

Lähiöiden kohdalla aika tulee selvästi esiin kulttuuriperintöprosessin kautta. Tällä on merkitystä, sillä lähiöympäristöjen arvostaminen ja suojele perustuu ensisijaisesti historiallisuuden ja lähiöympäristön estetiikan, arkkitehtuurin ja ympäristön, ymmärtämiseen. Kysymykset siitä mitä arvostamme, sekä päätökset mitä korjataan ja mitä puretaan, ovat konkreettisia ja peruuttamattomia. Siksi on olennaista ymmärtää, millä tavoin lähiöiden kulttuuriperintöprosessi on tähän asti muotoutunut ja millaiset kehityskulut ovat johtaneet tämänhetkisiin arvokonstruktioihin.

Käsitlemme ensin lyhyesti lähiöiden kansainvälistä ja suomalaista taustaa. Lähiöt ovat siinä mielessä erityinen tutkimuskohde, että niitä on suuressa osassa maailmaa tutkittu poikkeuksellisen paljon nimenomaan kansallisella tasolla. Toisaalta lähiöt kaikkialla maailmassa pohjautuvat 1900-luvun alkupuoliskolla mm. Yhdysvalloissa, Ranskassa ja Neuvostoliitossa kehitettyihin yleisiin periaatteisiin ja rakennusmetodeihin, jotka karttavat kansallisvaltioiden rajoja (Berger et al., 2019, 97-100). Tarkastelemme tämän jälkeen Suomen lähiöiden historiaa kulttuuriperintöprosessin näkökulmasta. Hahmottelemme, millä tavoin lähiöympäristöjen perintöytyminen on tapahtunut ja mitkä seikat siihen ovat vaikuttaneet. Tässä kohtaa nostamme esiin myös asukkaiden ja julkisen keskustelun välistä ristiriitaa, joka on ollut esillä erityisesti sosiologisessa lähiötutkimuksessa kasvavissa määrin 2000-luvulla (esim. Junnilainen, 2019).

Lähiöajattelun lyhyt historia – Urbaani vs. luonnonläheinen

Lähiö terminä assosioituu sodanjälkeiseen rakentamiseen, suunnitteluperiaatteiden muutokseen ja teolliseen asuntotuotantoon. Määritelmää voidaan kuitenkin hyvästä syystä pitää epätarkkana ja yleisluontoisena (Hankonen, 1990, 17–19; Roivainen, 1999, 11). Suomen lähiöistä ei ole olemassa kattavaa valtakunnallista listausta tai tarkkaa tietoa siitä, missä lähiöt yleensä sijaitsevat. Lähiöiden väestöpohjan kehityksestä on tehty viimeksi kattavampia selvityksiä 1980- ja 1990-luvuilla. Arvioiden mukaan noin miljoona suomalaista, eli joka viides, asuu lähiössä. Niistä puolet on rakennettu 1970-luvulla. Koko maassa lähiöitä on arvioitu olevan yhteensä noin 270–290 tai enimmillään 350–450 (Lankinen, 1998; Seppälä et al., 1990; Lähiöiden kehittämistyöryhmän muistio, 1985; Stjernberg, 2014). Suurten kaupunkien lisäksi lähiöitä on useilla pienemmillä paikkakunnilla. Esimerkiksi kaikilta teollisuuspaikkakunnilta löytyy pienempiä asuinalueita, jotka vertautuvat lähiöihin (Karjalainen, 2004, 5). Toisaalta lähiö ei ole neutraali nimike, vaan määrittelyyn vaikuttaa se, missä yhteydessä jostakin tietystä asuinalueesta puhutaan ja kuka määritelmän tekee. Esimerkiksi

Kontula mielletään helpommin lähiöksi kuin vaikkapa vauraammaksi mielletty Kulosaari. Tämän perusteella voidaan todeta että lähiö on symbolinen kategoria tietyn tyyppisille asuinalueille ja niiden asukkailla (Ilmonen, 1994, 30).

Kansainvälisesti varhaisimpiin laajalti tunnettuihin määritelmiin kuuluu Clarence A. Perryn 1929 luoma käsite "Neighbourhood unit". Perryn määritelmässä korostuivat ajatus sosiaalisen hyvinvoinnin edistämisestä sekä alueiden toiminnallisuudesta osana laajempaa kokonaisuutta. Englannissa puolestaan J.H.Foreshaw'n ja Patrick Abercrombien County of London Plan (1943) ja pian sen jälkeen valmistuneen Greater London Plan (1944) suunnitelmien tavoitteena oli jakaa alue yhdyskuntiin jotka lähiöt, tai "neighbourhood units" muodostivat. Suomessa Ebenezer Howardin ajatukset vaikuttivat voimakkaasti lähiöajatteluun. Utta lähestymistapaa hän esitteli alunperin teoksessaan *To-Morrow: A Peaceful Path to Real Reform* (1898), ja tunnetummin kirjan uudistetussa versiossa, *Garden Cities of To-morrow* (1902). Howardin ajattelussa puutarhakaupunki edusti mallia, joka toi yhteen kaupungin ja maaseudun parhaat puolet. Puutarhakaupungin ideaan läheisesti assosioituva saksalainen "Siedlung" oli myös tunnettu Suomessa. Siedlungella on historiaa jo ennen puutarhakaupunkiliikkeen tuloa Saksaan, ja termi on laajasti käytetty myös ammattikirjallisuuden ulkopuolella. Saksan kielessä on kuitenkin toinenkin ilmaisu, joka vastaa paremmin suomalaista lähiö termiä. Varhainen saksalainen teos, jonka on tulkittu luoneen lähiöajattelun taustaa, oli Theodor Fritschin *Die Stadt der Zukunft* (1896), jossa Fritsch jakoi kaupungin vyöhykkeisiin. Aihetta tutkinut Dirk Schubert kutsui Fritschin vyöhykkeitä (Zone) nimellä "Nachbarschaften", eli "lähiöt" (Hurme, 1991, 45–55).

Paitsi eurooppalaisilla, myös amerikkalaisilla esimerkeillä oli vaikutusta. Amerikkalainen kaupunkisuunnittelun klassikko, Lewis Mumfordin *Culture of Cities* (1938), ilmestyi ruotsiksi vuonna 1942 ja suomeksi 1949 nimellä *Kaupunkikulttuuri*. Mumfordin teos herätti laajaa keskustelua käännösten ilmesytyttyä. Ruotsissa niin sanotun Uppsalan ryhmän jäsenet julkaisivat pitkälti Mumfordin ajatuksista inspiroituneena teoksen *Inför framtidens demokrati* (1944), jota on pidetty ruotsalaisen lähiökeskustelun ideologisena pohjana. Keskeiseksi termiksi nousi hieman myöhemmin *grannskap* ja *grannskapsplanering*. Vuonna 1947 Göran Sidenblad, Suomen asemakaava-arkkitehtuurin "grand old manin" Otto-Iivari Meurmanin läheinen ystävä, esitti kolme erilaista tapaa määritellä "grannskapsenhet". Sen saattoi käsittää eräänlaisena moduulina toimintojen järjestämistä varten eli eräänlaisena toiminnallisena yksikkönä. Toisaalta lähiö oli mahdollista ymmärtää sosiaalisena yksikkönä, jossa lähtökohtaisesti syntyy yhteistoimintaa. Sidenbladhin mukaan kolmas lähestymistapa oli nähdä lähiö arkkitehtonisena yksikkönä (Hurme, 1991, 55-60).

Verrattuna suomen lähiö termiin, kansainvälisesti termit kuten “neighborhood unit”, “Nachbarschaften” tai “gransskap” ovat kuitenkin jääneet selvemmin erityissanastoksi, jota käytetään asiantuntijapuheessa.

Suomessa terminologiaan otettiin läheisiä vaikutteita kansainvälisistä esimerkeistä, mutta termejä on myös muokattu juuri suomalaisiin lähiöihin sopiviksi. Varhaiset termit ovat lähiö ja asumalähiö. Alun perin lähiö -sanaa käytti maantieteilijä J. G. Granö kirjassaan Puhdas Maantiede (1930). Granön merkityksessä sana viittasi lähiympäristöön. Esimerkiksi vuonna 1944 ilmestyneessä kirjassa Kansakoulun Opetusoppi Veikko A. Koskenniemi puhuu Granön hengessä läheisesti koetuista tiloista lähiöinä ja toteaa esimerkiksi näin: “Usein koululuokan lähiökin räikeästi eroaa kodin lähiöstä.” (Koskenniemi, 1944, 113).

Suomen yhdyskuntasuunnittelun historian merkittävin kehittäjä Otto-Iivari Meurman kehitti yhdessä kielitieteilijä Hannes Tepon kanssa termin asumalähiö, erotuksena maantieteen lähiölle (Hurme, 1991, 80). Vuonna 1947 julkaisussa teoksessaan Asemakaavaoppi Meurman selittää käyttämiään termejä:

Kaupungissa on asutus suunniteltava toisistaan erillisiksi osiksi hajakeskitysperiaatetta noudattaen. Kaupunki tulee siten kokoonpannuksi sellaisista asumakunnista (community), joita rakentamattomat metsä- ja viljelysalueet tai laajahkot puistot erottavat toisistaan siten, ettei viihtyisyys häiriinny eikä terveellisyys ja turvallisuus joudu vaaranalaiseksi. Asumakunnat puolestaan jakautuvat samalla tavoin erillisiin pienempiin osiin, asumalähiöihin (neighbourhood unit). Asumakunnilla on omat liikekeskuksensa, tehdas-, varasto- ja liikennealueensa, satamansa ja ratapihiansa jne. ... omat hallintorakennuksensa, sivistysahjonsa teattereita ja kirjastoja myöten, huoltolaitoksensa sekä kaupparatorinsa. Asumalähiöllä sitävastoin on vain paikallinen myymäläkeskuksensa, koulunsa, postitoimistonsa ja kokoushuoneensa, joitakin käsityöpajatontteja jne. ... Se käsittäänee 2000 - 10 000 asukasta, sopivasti n. 6000 henkeä. Jokainen asumalähiö rakentuu lopuksi pienistä asumasoluista (residential unit)... (Meurman, 1947, 78-79. Kursivointi alkuperäinen.)

Meurmanin hahmottelema rakenne on siten kuin maatuskanukke: kaupungin sisällä on asumakuntia, niiden sisällä asumalähiöitä, jotka puolestaan muodostuvat asumasoluista. Yleiseen käyttöön on kuitenkin jäänyt Granön lyhyempi versio – lähiö – mutta Meurmanin muotoilemassa merkityksessä.

Vaikka lähiöiksi kutsutuilla asuinalueilla on suhteellisen lyhyt historia, kritiikillä on pitkät juuret, jotka yltyvät jopa kauemmas kuin varsinainen lähiörakentaminen. Kritiikki ei myöskään ole säilynyt yhdenmukaisena,

vaan se on painottunut eri vaiheissa eri asioihin. Näkökulmien vaihteluista huolimatta kriittiset näkökulmat ovat kuitenkin johdonmukaisesti nojanneet juuri niihin seikkoihin, jotka määrittävät suurinta osaa lähiöistämme: standardisointi, rationalisointi, aluerakentaminen ja elementtitekniikan hyödyntäminen.

Alueiden suunnittelutavan, rakennustavan sekä standardisoinnin korkean asteen kuvauksen lisäksi lähiöitä on usein pyritty määrittelemään koon, asukasmäärän ja rakennusajankohdan perusteella. Suomalaiset lähiöt on rakennettu toisen maailmansodan jälkeen, varsinaisesti 1950-luvulta alkaen.

Eräs varhaisista, jo 1940-luvulla esiin nousseista, huolenaiheista koskee standardisointia ja ajatusta siitä, että suuri määrä liian samankaltaisia rakennuksia tuottaa ikäviä, monotonisia ympäristöjä eikä tarjoa asukkaille mahdollisuuksia toteuttaa yksilöllisiä tarpeitaan. Liian yhdenmukainen rakennustapa on tunnistettu ongelmaksi jo hyvin varhain, ennen betonielementtien läpimurtoa tai lähiö-termin käyttöönottoa. Toisen maailmansodan seurauksena syntynyt akuutti asutuspula nousi kysymykseksi, jota niin Suomessa kuin kansainvälisestikin pyrittiin ratkomaan valtion tasolla, mutta myös yritysmaailman sekä erilaisten yhdistysten voimin. Sekä rakennusosien että kokonaisten rakennusten standardisointia oli toki kehitetty aikaisemminkin, mutta sekä sodanaikaisella että -jälkeisellä standardisoinnin kehittämisenä oli kauaskantoiset vaikutukset (Esim. Tiula, 2002; Korvenmaa, 1992).

Haluamme nostaa esiin havainnon siitä, että lähiöitä koskeva keskustelu ei ala tyhjästä. Sekä ammattikirjallisuudessa että sanomalehdissä on keskusteltu asuntoalueiden rakentamisesta ja sitä koskevista ongelmista hyvin samoin termein viimeistään 1940-luvulta alkaen. Vuonna 1941 Alvar Aalto korosti, että ennen vuotta 1939 asutokysymykset ovat jääneet ”kääpiöproblemeiksi”, sillä normaaliaikoina asutoprobleemit kuuluvat luokkaan ”asutoparannus” tai ”sosiaalisen tason asteittainen parantaminen”, kun taas sota on nostanut nykytilanteen luokkaan ”häätä”. Aalto kirjoittaa, että ”On yhtäaikaaisesti rakennettava paljon suurempia määriä asuntoja ja rakentamisen on tapahduttava paljon nopeammassa tempossa kuin aikaisemmin.” (Aalto, 1941, 76). Hänen mukaansa suurten asutomäärien tavoitteluun sisältyi kuitenkin suuri riski:

Sillä tavalla, jolla standardisointia nykyisin sovelletaan rakennuksiin on siis suunnattoman suppeat rajat, joka huomattavasti ehkäisee metodin tehoa. ... Jokainen tuntee viime vuosisadan suurkaupunkikehityksistä n.s. slummin. Nykyiset pienistä standardipuutaloista kokoonpannut ”puutarhayhteiskunnat” ovat tietysti paljon parempia, mutta mah-

dotonta ei ole, että lyhytnäköinen tekniikasta lainattu standardimene-
telmä aiheuttaa sen, että tällä hetkellä on syntymässä uusi laji slummia
– tällä kertaa **psykologinen slummi**. (Aalto, 1941, 78. Lihavointi alkuperäinen.)

Toinen selkeä, varhainen painopiste on vihreiden elinympäristöjen korostu-
minen Ebenezer Howardin hengessä. Tunnetuimpana kotimaisena esimerk-
kinä tästä on sodan jälkeen ilmestynyt vaikutusvaltainen, klassikon aseman
saavuttanut pamfletti vuodelta 1946. Asuntosäätiön julkaisemassa Koti vaiko
kasarmi lapsillemme -teoksessa Heikki von Herzen aloittaa pohtimalla asun-
tokysymyksen sosiaalista merkitystä. Ratkaisuna vahingollisiin rakennusta-
poihin hän esittää, että puisto- ja puutarhakaupunkien aika on koittamassa.
Hän kuitenkin kritisoi jyrkästi kaikkien 3-4 kerrosta korkeampien talojen
rakentamista Suomeen, jossa on vähän ihmisiä, mutta paljon maata. Esi-
merkkeihin lohduttomista ympäristöistä lukeutuvat 1920- ja 1930-lukujen
kerrostaloalueet Helsingissä, kuten Tempeliahauke Töölössä, jollaisia von
Herzen pitää esimerkkinä kasarmoitumisesta. Ne ovat asuinalueita, jotka
"paremmin sopivat muumioille kuin ihmisille" (von Herzen, 1946, 21).

Suhtautuminen näihin uusiin alueisiin, eli lähiöihin, ei kuitenkaan ole
nojannut ainoastaan edellä mainittuihin kysymyksiin, vaan yhteiskunnan
muuttuminen ja suuret sosiaaliset kysymykset ovat olleet alusta asti keskus-
telua määrittäviä aihepiirejä. Tätä näkökulmaa on analysoinut Johanna Han-
konen teoksessaan Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta (1994), jossa hän liittää
lähiöiden rakentamisen sodanjälkeiseen yhteiskunnalliseen muutokseen
ja tuo esiin yhteiskunnalliset instituutiot ja rakennusyrietykset ratkaisevina
toimijoina. Hankonen siteeraa asuntohallituksen tilinpäätöksenä pidettävän
julkaisun muotoilua, jossa aluerakentamissopimuksilla on keskeinen, jopa
määrittävä rooli:

Lähiöiden rakentamiselle oli suuria ja kiireellisiä tarpeita. Asutuskes-
kuksiin suuntautuva muuttoliike alkoi kasvaa, kun elinkeinoelämä
tarvitsi työvoimaa. Asutuskeskuksiin tarvittiin nyt nopeasti uusia
asuntoja, joita alettiinkin rakentaa lähiöihin. Lähiöiden rakentaminen
perustui pääosin rakennusliikkeiden ja kuntien tekemiin alueraken-
nussopimuksiin. Kun kunnilla ei ollut valmiuksia hankkia ja kaavoittaa
maata asuntorakentamiseen riittävän nopeasti, rakennusliike hankki
maan, huolehti kaavoituksesta sekä rakensi ja markkinoi asunnot.
Uudet aluerakentamiskohteet aloitettiin usein aravatuotannolla..." (Han-
konen, 1994, 19.)

Lähiöiden rakentaminen käynnistyi monien tulevaisuutta luotaavien puheen-
vuorojen jälkeen 1940-luvun lopulla. Erityisesti Helsingin asuntokantaa

määrittävät tietyt ominaispiirteet, joihin on kuulunut jo historiallisesti vahva vuokra-asuntokanta sekä kerrostalovaltaisuus (Vihavainen & Kuparinen, 2013, 7). Vuonna 1948 Helsingin kaupunki perusti asuntotuotantokomitean valmistautuakseen Arava-lakien käyttöönottoon. Vuonna 1949 alkoi rakentaminen Käpylässä, Maunulassa ja Ruskeasuolla. Ensimmäisinä laajempina lähiökokonaisuuksina Helsingissä pidetään 1950-luvulla rakennettuja Pohjois-Haagaa, Maunulaa ja Herttoniemeä. Rakennusten raikas uusi ilme, mutta erityisesti seikat kuten hanasta tuleva lämmin vesi, merkitsivät asukkaille ylellisyyttä verrattuna aikaisempien asuntojen tasoon. Meurmanin ja von Herzenin ajatusten mukaisesti varhaiset lähiöt olivat suomalaisia versioita puutarhakaupungeista, niin kutsuttuja metsäkaupunkeja, joissa rakennukset oli asemoitu osaksi maastoa puiden joukkoon, ja kokonaisuutta punoivat yhteen rakennusten välissä kulkevat kiemurtelevat kävelytiet. Tunnetuimpia näistä on Espoon Tapiola, jota alettiin suunnitella vuonna 1951. Tapiolan ohjelmanjulistuksena toimi Heikki von Herzenin pamfletti *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*.

1960-luvulle tultaessa aluerakentaminen, rationalisointi, standardisointi ja elementtien hyödyntäminen rakentamisessa alkoi määrittää lähiöitä. Metsälähiöt kuitenkin saivat osakseen kovaa kritiikkiä, sillä niitä pidettiin sekä tehottomina että epäkaupunkimaisina. Esivalmistettujen elementtien hyödyntäminen merkitsi selvää käännettä niin rakentamisen tavassa kuin nopeudesakin. Siirtymää kohti ”kompaktikaupunkien” suunnittelua määritti sekä elementtirakentamisen mahdollistama suurempi skaala, mutta myös muuttunut käsitys ympäröivän luonnon merkityksestä. (Hankonen, 1994, 26) 1960-luvun alkupuoliskon aikana rakennettu Pihlajamäki on tunnettu esimerkki kokonaisvaltaisen elementtirakentamisen soveltamisesta aluerakentamiskohteessa. Erona Tapiolaan Pihlajamäen mittakaava onkin suurempi. Seuraavalla vuosikymmenellä ruutukaava valtasi alaa lähiöiden suunnittelussa ja viitteistä biologiaan irtaannuttiin yhä selvemmin. Tunnettu esimerkki niin sanotulla uusruutukaavaperiaatteella toteutetusta lähiöstä on 1970-luvun puolivälissä valmistunut Espoon Olari. Tässä vaiheessa kritiikki kohdistui yhä enemmän betonilähiöiden ulkonäköön, rakentamisen sekä ympäristön laadusta tinkimiseen, palveluiden vähyyteen ja heikkoihin liikenneyhteyksiin. Lähiöiden kehittäminen alkoiikin jo 1970-luvun aikana, vaikka vasta 1990-luvun laman seurauksena alettiin puhua lähiöiden syrjäytymisestä. Erona aikaisempaan oli se, että itse alueet nähtiin syrjäisinä, jopa syrjäytyneinä (Karjalainen, 2004, 6).

1990-luvulta lähtien laajana tunnistettavana aihepiirinä on jatkunut niin kutsuttu huolikeskustelu. Keskeisenä ongelmana on useasti nähty erilaisten yhteiskunnan tukea tarvitsevien ihmisryhmien, kuten työttömien tai maahanmuuttajien, suhteellisen suuri määrä lähiöissä. Esimerkiksi Sosiaa-

liturva -lehdessä kerrottiin ratkaisuisista nuorten päihde- ja rikoskierteeseen otsikolla “Myllypurossa katkaistiin nuorten syöksykierre – Nyt oireisiin yritetään puuttua jo ennen ongelmia” (Suoninen, 15.1.1997, 4). Edelliseen assosioituu myös ajatus varallisuuden, koulutustason ja etnisten ryhmien eriytymisestä, eli segregaatista (esim. Vilkkama et al., 2013). Toinen teema, joka on noussut esiin jo 1990-luvun alussa, on lähiöiden korjaustarve, josta hyvä esimerkki on Ympäristöministeriön remontti-ohjelma (1992-1996) (Mäkinen, 1997).

Siinä missä varhainen kritiikki kohdistui kysymyksiin siitä, millaista kaupunkirakennetta lähiöt tuottavat, myöhemmissä vaiheissa keskiöön ovat nousseet sosiaaliset ongelmat. Kuitenkin huolimatta siitä, onko lähiöiden tulkittu luovan Alvar Aallon sanoin “psykologisia slummeja”, vai onko fokuksessa ollut tukea tarvitsevien ryhmien keskittyminen tietyille alueille, keskustelut ovat johdonmukaisesti ylläpitäneet mielikuvaa lähiöistä monin tavoin haasteellisina asuinalueina.

Lähiökritiikin alkuaajoista lähtien erilaisissa medioissa on vahvistettu tulkintaa lähiöistä lähtökohtaisesti huonoina paikkoina asua. Kuten todettu, lähiöitä määritteleviä seikkoja on käytetty alueiden kritisoinnissa ikään kuin määritelmä ja ongelman nimeäminen olisivat yksi ja sama asia. Esimerkiksi entinen kansanedustaja Erkki Hara totesi Uudessa Suomessa vuonna 1983 seuraavasti: “Harmaa ja monotoninen lähiö säilyy miespolvesta toiseen rutiinin, aivottomuuden ja välinpitämättömyyden riemuvoittona ja suomalaisen arkkitehtuurin nöyryytyksenä.” (Hara, 19.2.1983). Neljässä vuosikymmenessä näkökulmat ovat kuitenkin muuttuneet käänteentekevästi. Yhtenä keskeisenä tekijänä on lähiöiden ymmärtäminen paitsi mainettaan parempina asuinpaikkoina, mutta myös kulttuuri- ja rakennusperintönä. Seuraavassa tarkastelemme lähiöiden historiaa Suomessa kulttuuriperintöprosessin lähtökohdista.

Suomen lähiöt kulttuuriperintöprosessissa – uusi versus vanha

Kuten alussa totesimme, lähiöiden arvostuksen muutoksia voidaan hahmottaa ja tutkia kulttuuriperintöprosessin ja perintötytymisen näkökulmista. Kulttuuriperinnön muotoutumiseen liittyy laaja toisen 1900-luvun loppupuoliskolta alkava teoreettinen tutkimuskenttä. Vaikka alan katsotaan syntyneen 1980-luvulla, sitä edeltää esimerkiksi Juan Pablo Bontàn rakennusperinnön yhdeksänportainen kanonisaation malli. Tässä mallissaan Bontà loi teoreettisen kehyksen sille, miten rakennuksista tulee arvostettuja. (Bontà, 1975, 1979). Näkökulma rakentui vahvasti olettamalle, jossa kulttuuriperinnön arvonn muodostus toteutuu ammattiipiirien käynnistämänä.

Auktorisoitu perintödiskurssi tai virallistettu perintökeskustelu (APD, engl. *Authorised Heritage Discourse, AHD*) on eräs tämän vuosituhannen laajimmista keskusteluista kulttuuriperintöprosesseihin liittyen. APD tarkoittaa ammattilaisten keskusteluiden ja käsitteenmuodostuksen oletusarvoisuutta kulttuuriperinnön määrittelyssä sekä tämän kritiikkiä. Se tarkastelee ja paikallistaa kulttuuriperinnön suojelussa yhä tavanomaisen ammattiipiireistä, -kielestä ja -arvostuksista lähtevän prosessin, jossa asiantuntijat määrittelevät kulttuuriperinnön ja säilyttäminen on monesti suojelua ja muutoksen pysäyttämistä (Smith, 2006). Käsitteen luojana pidetyn Laurajane Smithin mukaan tämä jättää varjoon paljon sellaisia ääniä ja toimijoita, jotka vuorovaikuttavat arjessaan kohteen kanssa ja muovaavat uusia käyttötarkoituksia ja merkityksiä. Suomessa ADP:n näkökulmia on nostanut esiin etenkin muinaismuistolakia ja arkeologista kulttuuriperintöä tutkinut Johanna Enqvist (2016).

Monet aluesuojelun liikkeet ovat kiinnostavia esimerkkejä siitä, että asukkaiden ja käyttäjien ääni saattaa olla ratkaiseva perintötytymisen käynnistäjä. Näin kävi esimerkiksi Vanhalla Raumalla tai Naantalissa, missä juuri asukkaat nousivat vastustamaan puukaupunkien purkusunnitelmia 1960-luvulla. Esimerkiksi jo vuonna 1937 asemakaavalla suojellussa Vanhassa Porvoossa prosessi iti sekä ammattitoimijoiden että asukkaiden aloitteista. Usein aluesuojelussa asialla ovatkin yhtäaikaaisesti monet tahot: ääni tulee eri suunnilta (esim. Vahtikari, 2017; El Harouny 2008). Vastaava kehitys peilautuu kiinnostavasti lähiöihin, joiden positiivisia puolia ja esimerkiksi viherympäristöjen merkitystä nostavat esiin enenevässä määrin alueiden asukkaat.

Lähiöiden kontekstissa kysymykset siitä, mitä on lähiöiden kulttuuriperintö, kuka määrittelee kulttuuriperinnön ja kenen näkökulmista kulttuuriperintöä tuotetaan ovat erityisen merkityksellisiä. Lähiöihin on kohdistunut vuosikymmenien ajan stigmatisoivaa ja kurjuutta korostavaa julkista keskustelua. Toisaalta viimeaikaiset tutkimukset ovat tuoneet esiin päinvastaista todellisuutta, joka hahmottuu asukkaiden näkemyksistä ja kokemuksista (esim. Junnilainen, 2019). Kun lähiöiden kulttuuriperintöä ja rakennusperintöä määritellään, herää kysymys, mikä on asukkaiden äänen merkitys ja missä määrin painaa muistiorganisaation tai kaupunkisuunnittelijan – viranomaisen – näkemys ja argumentaatio? Kysymys on myös yhteiskunnallisesti merkittävä, sillä lähiöihin kohdistuvat muutospaineet ja yltyvä purkuaalto kajoavat perustavanlaatuisella tavalla Suomen yleisimpään kaupunkimaiseman typologiaan ja modernin Suomen rakentamisen näkyviinpään kertomukseen.

Läpi 1970- ja 1980-lukujen lähiöitä koskeva julkinen keskustelu keskittyi sosiaalisiin ongelmiin ja esteettiseen ankeuteen. Kuitenkin jo vuonna 1974 rakennussuojelukomitea näki lähiöiden tulevan peruskorjaustarpeen

ja ehdotti peruskorjauslainojen myöntämistä myös asunto-osakeyhtiöille sekä asuntokannan hoidon ja suojelun kehittämistä hallinnollisella tasolla (Uusi Suomi, 15.6.1974, 7).

Lähiöiden korjaamista ja ehostamista koskeva keskustelu voimistui 1980-luvun lopulla.

Lähiöiden korjausrakentamisen edellytyksiä ja ongelmia pohtinutta Ympäristöministeriön työryhmää johtanut Lauri Tarasti sanoitti työryhmän ajatuksia *Suomen Kuvalehdessä* vuonna 1986. Hänen mukaansa lähiöiden purkava täydennysrakentaminen olisi suomalaiselle mentaliteetille vierasta, ja lehtijutussa arveltiin korjausrakentamisen taloudellisen arvon ylittävän uudisrakentamisen jo 1990-luvulla. Tarastin ja "eräiden arkkitehtien" mielestä ratkaisuja lähiöiden ankean ilmeen parantamiseen oli etsittävä esimerkiksi "harmaiden betonitalojen maa-alaamisesta iloisilla väreillä, seinien koristamisesta reliefeillä ja alueiden kohentamisesta runsailla istutuksilla" (Piispa, 28.2.1986, 28-29).

Rakennussuojelukeskusteluissa säilyi 1980-luvun loppuun saakka myös asiantuntijapiireissä uuden ja vanhan voimakas vastakkainasettelu. Keskustelussa kaikki teollinen modernismi oli oletusarvoisesti uutta. Tämä johtui siitä, että kaupunkikeskustojen saneeraus ja yhteiskunnallisen rakennemuutoksen aiheuttama lähiörakentaminen ja kaupunkien muutos oli niin voimakasta, että harvalukuisella joukolla rakennussuojelun ammattilaisia oli vielä tuolloin täysi työ puolustaa katoavia puukaupunkien rippeitä. Asetelma käy hyvin ilmi esimerkiksi Riitta Nikulan Etelä-Suomen Sanomiin kirjoittamasta artikkelista (Nikula, 12.9.1988, 2), joka kritisoi arkkitehtuurin muutosta kulutus-kulttuuriksi ja postmodernin hetkellisyyttä. Kirjoituksessa olivat vahvasti vastakkain uusi ja vanha, mutta toisaalta jo tällöin Nikula nosti esiin huomion, että modernismi voi olla "aitoa" ja tälle tulisi antaa arvoa.

Lähiöiden korjaaminen ja kehittäminen rakentui vielä 1980-luvulla lähinnä taloudellisten ja osin myös ekologisen kestävyuden kysymysten ympärille. Kansainvälisen modernin arkkitehtuurin tutkimus- ja suojelujärjestön Docomomon perustaminen vuonna 1988 sekä sen Suomen-osaston järjestäytyminen vuonna 1990 loivat pohjaa myös modernististen lähiöiden suojelulle 1990-luvun alkupuoliskolta lähtien. Vuosina 1993-1995 koottuun Suomen Docomomon ensimmäiseen kohdeluetteloon pääsi mukaan useita aluekohteita. Lähinnä ne olivat teollisuuden ympäristöjä, ja ainoa lähiöksi luokiteltavissa oleva kohde oli Espoon Tapiola (Maunula, 19.4.1995).

Lähiöistä alettiin keskustella rakennusperintönä vasta 1990-luvulla. Vielä 1991 Riitta Hurme totesi, että lähiöt ovat taidehistoriallisina tutkimuskoh-

teina sikäli omituisia, etteivät ne ole erityisen historiallisia eivätkä taiteellisia (Hurme 1991, 3). Laman aikana 1990-luvulla lähiöiden peruskorjausikä alkoi konkretisoitua, ja voimistuva käsitys ilmastonmuutoksesta ja ekologisen rakentamisen käännteestä vaikutti merkittävästi lähiöitä koskevaan perus- ja soveltavaan tutkimukseen. Useissa hankkeissa tutkittiin säilytettävää korjaamista, ja samaan aikaan nousivat julkisuuteen ensimmäiset lähiöitä rakennusperintönä puolustavat äänet. Merkittävä askel oli Liisa Kuokkanen-Suomen ja Riitta Salastien (1995) laatima selvitys Kontulan rakennetusta ympäristöstä.

Toinen keskeinen teos oli Ympäristöministeriössä työskennelleen Harri Haganin raportti Lähiökorjaamisen arkkitehtoniset vaikutukset (1996). Hagan korosti yhtenä ensimmäisistä, että peruskorjauksen "villiintyminen" voi uhata lähiöarkkitehtuurin kokonaisvaltaista estetiikkaa ja hävittää piirteitä, joita myöhemmin tulisimme lähiöissä kaipaamaan. Vuotta aiemmin julkaistu Yrjö Suonnon pamfletti Varjele modernia! (1995) oli Rakennustaiteen museon näyttelyn yhteydessä julkaistu teos. Siihen liittyvässä haastattelussa Suonto esitti, että "myös 'laatikkoarkkitehtuurin' ja lähiöiden omia ominaispiirteitä on kunnioitettava" (Maunula, 8.10.1995, B3). Haastattelussa Suonto totesi myös melko kaukonäköisesti, että "on syntymässä uusi suunnittelun alue, uuden rakennuksen uudelleenkäytön suunnittelu".

Lähiöiden ja modernismin suojelusta on 2000-luvulla tullut ammattikentässä miltei valtavirtaa, mutta yhteiskunnassa näkemykset lähiöympäristöistä ovat yhä polarisoituneita, etenkin estetiikkaa koskevissa keskusteluissa. Helsingin Pihlajamäen vanha osa (rak. 1959–1964) sai kunnian olla ensimmäinen asemakaavalla suojeltu lähiö Suomessa. Kaupunkiympäristölautakunta käynnisti suojeluprosessin vuonna 2002, ja suojelu sai hallinto-oikeudessa lainvoiman vuonna 2010 (Takala, 2011). Vantaalla keväällä 2021 arvokkaiden kohteiden listalle nostettu Pähkinärinteen 1970-luvulla rakennettu alue taas edustaa uusinta kerrostumaa alueissa, joita rakennusperinnöstä vastaavat viranomaiset ovat listanneet mahdollisiksi suojelukohteiksi (Keski-Oja, 20.5.2021).

Nykyään modernistisen arkkitehtuurin ja aluerakentamisen rakennusperintöarvot ovat ammattilaisten keskusteluissa yhä kiistattomammin tunnustettuja. Viimeisen vuosikymmenen aikana suomalaisessa säilyttämis- ja purkamiskeskustelussa on ollut esillä yhä näkyvämmiin ilmastonäkökulma ja kiertotalous. Tämä näkökulma ei kuitenkaan ole täysin uusi, vaan sen juuret ovat jo 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin Rooman klubin toiminta ja öljykriisin jälkimainingit nostivat esiin maapallon kantokyvyn ja energiaressurssit. Tämä näkökulma oli laajalti esillä asiantuntijoiden puheenvuoroissa jo yli 50 vuotta sitten, esimerkiksi 23-24.10.1964 Rakenna ja säilytä -kongressissa Helsingissä josta koottiin myös saman niminen julkaisu (Lappo, 1964). Kiertotalouden käsite

taas luotiin suomen kieleen 1970-luvun alussa (esim. ”Ydinvoima on..”, 10.11.1974, 19), mutta vasta nyt keskusteluihin on laajemmin noussut teollisen modernismin säilyttäminen kestävyys- ja ilmastoargumenttien pohjalta. Osaltaan tähän vaikuttaa käynnissä oleva nopea lämpeneminen ja luontokato sekä yltyvä jopa alle 30-vuotiaiden alueiden purkuaalto. On nähtävissä, että rakennusperintöarvot ja kestäväan kehitykseen ja kiertotalouteen liittyvät arvokonstruktiot ovat sulautumassa toisiinsa yhä enemmän (esim. Kalakoski, 2021; Viertiö et al., 2021).

Toinen yhä enemmän näkyvyyttä saava näkökulma liittyy virallistettuun perintökeskusteluun sekä siihen, kenellä on valta määrätä ja määritellä paikan sekä kulttuuriperinnön merkitys. Maria Takala otti tutkielmassaan (2011) melko tuoreeltaan kantaa Pihlajamäen suojelun jälkeisiin kriittisiin näkökulmiin koskien suojeludiskursseja ja erityisesti ammattitoimijoiden ja kielenkäytön keskeistä asemaa. Pihlajamäen suojelu herätti jo aikanaan laajalti kysymyksiä siitä, millä perusteilla juuri tämä lähiö ja kohde valikoitui suojelukohteeksi, ja kuka määrittelee, mitä on kulttuuriperintö. Rakennussuojelussa yhä useammin esitetty kysymys liittyykin prosessien ja näkökulmien yhdenarvoisuuskysymyksiin ja moniäänisyyteen (esim. Äikäs, 2021). Toisaalta monissa viimeaikaisissa tutkimuksissa on korostettu myös ammattinäkökulman merkitystä historiallisissa ja nykyään erittäin arvokkaina pidettyjen alueiden ja kaupunkien suojeluprosesseissa (Kivilaakso, 2017; Kalakoski et al., 2019).

Kehityskulku näkyy havainnollisesti myös sanomalehtijulkisuudessa ja median käyttämissä kielikuviissa. Erityisesti 1970-luvun sanomalehtikirjoituksissa lähiöistä kerrottaessa korostuvat tietyt adjektiivit kuten vaikkapa iso, yksitoikkoinen, väritön tai huono-osainen. Esimerkkinä adjektiiveja hyödyntävästä tekstistä Uusi Suomi kirjoitti lähiöistä otsikolla ”Koti tieteellis-teknisille modernisteille: Itä-Pasila – laatikoiden täyttämä ruutukaupunki” (Tamminen, 2.1.1977). Lähiöt ovat myös innoittaneet moniin kielikuviin ja sanaleikkeihin, jotka esiintyvät usein lähiöitä koskevien lehtiartikkelien otsikoissa, kuten ”Leivänpaahtimia ja betonilinnoja” (Karjalainen, 10.7.2017).

Toisaalta viime vuosina lähiöiden aiemmin negatiivisävytteisestä medianäkyvyydessä on tapahtunut käänne, jossa korostetaan yksittäisten lähiöiden mainettaan paremmista olosuhteista. Tämän kiteyttää hienosti Kontula – Elämää lähiössä -kirjan kirjoittaja Jouko Kokkonen (2002):

Kontula on Suomen tunnetuimpia lähiöitä. Jos Tapiola on ihannelähiö, niin Kontula on lähiökurjuuden vertauskuva – täynnä betonikolosseja ja ihmisraunioita. Voimakkaana eläviä mielikuvia ovat ruokkineet kohujutut. Kontulalaiset ovat harvoin tunnistaneet niistä kotilähiönsä.

Sanomalehdissä lähiöiden asukkaiden ja julkisuuden polarisoitunutta kahtiajakoa koskevat uutiset ovat kuitenkin edelleen yleisiä. Esimerkiksi Etelä-Suomen Sanomat kirjoitti Lahdessa sijaitsevasta Liipolasta otsikolla “Maailma muuttuu, Liipola pysyy. Lähiö sai viime vuositu-
hannella maineen josta on hankala päästä eroon. Asukkaat, tutkija ja poliisi pitävät Liipolaa mainettaan parempana” (Kangas, 16.9.2018). Aivan viimeaikainen ilmiö on erityisesti Helsingin Sanomien panostus paikallisuuteen ja paikallisuutisiin tietyiltä asuinalueilta (esim. Laine, 19.12.2021). Näissä on nostettu esiin eri lähiöihin liittyviä positiivisia puolia sekä asukkaiden näkökulmaa jostakin tietystä ilmiöstä heidän omalla alueellaan.

Onkin kiinnostavaa pohtia kysymystä siitä, minkälaisia tulkintoja lähiöistä ja niiden määrittymisestä nousee esiin asiantuntijoiden kirjoittamista teksteistä, sanoma- ja aikakauslehdistä, mutta myös asukkaiden itsensä kertomuksista tai muistoista.

Suomalaisen Kirjallisuusseuran eri puolilta Suomea koottu muistitietokeruu nimeltä Lapsuus lähiössä tarjoaa hyvän esimerkin siitä, millaista tietoa lähiöiden asukkaat ovat itse halunneet kirjoittaa talletettavaksi tiedoksi. Muistitietokeruu koostuu hyvin henkilökohtaisista ja monesti yksityiskohtaisista kertomuksista, joissa kuvataan esimerkiksi sitä, kuinka kotien sisustus, rakennukset, mutta myös esimerkiksi television tuleminen ovat leimanneet ‘uutuuksina’ yhteistä kokemusta, tai kuinka lapset ovat kokeneet oman lähiympäristönsä ja luoneet omia ‘reviireitään’. Eräs kirjoittaja esimerkiksi kuvailee:

“80-luvulla lähiön lapsilla oli iso reviiri. Pikkulapsilla rajana oli oma piha, joka sekini käsitti aivan valtavan alueen: kerrostalojen väliset ja takaiset metsiköt, parkkipaikan reunat - ja helppo oli “lipsahtaa” metsässä naapuritontin puolelle. Tonttien rajoista meillä oli lapsuudessa todella tarkka tieto, nyt on vaikea tietää, mihin tämä tieto perustui, ja oliko se todenmukaista faktaa... En tiedä, mitä seurauksia siitä naapuritontin kautta oikaisusta kuvitteli tulevan ja kuka päähäni oli nämä rajat piirtänyt.” (Lapsuus lähiössä, muistitietokeruu 2016-2017).

Toistuvia määritelmiä lapsuudesta lähiössä ovat tuttuus, turvallisuus ja kodikkuus, mutta myös se, kuinka kokemukset ja muistot muodostuvat yksityiskohdista. Vaikka asiantuntijateksteissä tai sanomalehtiartikkeleissa kerrotaan tyypillisesti jostakin tietystä lähiöstä, molemmissa aineistoissa kerrotaan verrattain harvoin fyysisistä paikoista tai paikan identiteetistä, joka todella toisi esiin tietyn lähiön yksilöllisiä piirteitä. Toki poikkeuksiakin löytyy, mutta aineistoissa korostuu pyrkimys yleistettävyyteen eli lähiöiden

kuvailuun kategorijäsenyyden avulla. Sen sijaan että lähiöistä kirjoitettaessa painottuisivat tietyn alueen erityispiirteet ja muuttuminen ajassa, niitä kuvaillaan tyypillisesti ennalta tuttujen attribuuttien kautta, jotka edelleen vahvistavat mielikuvaa lähiöistä jonkinlaisena homogeenisenä kategoriana. Esimerkkinä yksityiskohtaisemmista, omakohtaisista kuvauksista Lapsuus lähiössä -muistitietokeruu tuo hyvin konkreettisesti ilmi, kuinka muistissa on monin tavoin jaettu kokemus, jota määrittää paitsi sukupolvikokemus, myös lähiöiden uutuus. Tästä huolimatta kuvaukset tarjoavat voimakkaan kontrastin asiantuntijakirjallisuuteen ja sanomalehtiteksteihin. Muistitietokeruun kokemukset muodostuvat henkilökohtaisia, usein fragmentaarista muistoista, jotka ovat hyvin visuaalisia. Niissä kuvataan esimerkiksi värejä, esineitä, harmaan parkkipaikan ja metsän välistä rajaa, tai mieleen jääneitä, pelottaviakin paikallisia henkilöitä.

Eräs uskottava selitys eroavaisuuteen voi yksinkertaisesti olla aineistojen henkilöiden pyrkimys esitellä ja tarjota yleispäteviä käytäntöjä sekä suosittuja asiantuntijoille. Sanomalehdissä yksityiset ihmiset argumentoivat puolesta tai vastaan: miksi jokin asuinalue on 'hyvä' tai esimerkiksi 'ongelmallinen'. Toimittajan kirjaamissa haastatteluissa kuultaa useasti läpi asetelma, kuinka paikallinen henkilö pyrkii luomaan mielikuvan omasta asuinalueestaan ulkopuoliselle henkilölle. Itse koettu ja ulkopuoliselle esitelty lähiö ovat tunnistettavasti erilaisia paikkoja.

Johtopäätökset

Lähiöiden kulttuuriperintöprosessi on esimerkki monessa sosiaalisessa todellisuudessa yhtäaikaaisesti tapahtuvasta kehityskulusta. Alvar Aallon 1940-luvulla esittämä riski "psykologisten slummien" rakentamisesta tai 1970-luvun matalamieliset ja synkätkin metaforat betonista ja laatikoista ovat ainakin osin väistymässä lähiöiden positiivisia ulottuvuuksia asuinpaikkoina ja arkkitehtuurina korostavien näkökulmien tieltä. 1990-luvun puolivälistä alkava lähiöympäristöjen ja -arkkitehtuurin rakennusperintöarvoja luova keskustelu on ammatti- ja vakiintunutta, ja se myös liittyy yhä enemmän asukkaiden näkökulmiin ja näkemyksiin asuinalueidensa positiivisista puolista. Silti esimerkiksi Turun yleiskaava 2020 lähiöuudistukseen keskittyvä liite 4.2 korostaa yhä lähiöitä ongelmana, ja aihetta koskeva osio alkaa kuvaavasti otsikolla "Lähiöongelma sekä yleiskaava lähiöuudistuksessa".

Kun verrataan asiantuntijoiden puhetta, lehtikirjoituksia ja asukkaiden itsensä kirjoittamia tekstejä, erot ovat huomattavia. Asiantuntijoiden puheessa, erityisesti kehittämissuunnitelmia esiteltäessä, esiin nousevat laajemmat ajankohtaiset aiheet, kuten täydennysrakentaminen, puurakentamisen hyö-

dyntäminen erityisesti olemassa olevan rakennuskannan korottamisessa, sekä asukkaita osallistavat, ekologisuuteen assosioituvat teemat. Nykyhetkellä eri medioissa suurta näkyvyyttä saavat edelleen esimerkiksi keskustelu segregatiosta, joka näyttäytyy suorana jatkumona lähiökriittikk keskustelulle.

Silti asukkailta itseltään kysyttäessä, kuten myös monissa tutkimuksissa on todettu, suurin osa on erittäin tyytyväisiä asuinalueisiinsa, eivätkä he haluaisi lähteä lähiöstä kuin pakon edessä. Asiantuntijoiden, median ja omakohtaisten kokemusten sisäiset ja väliset erot eivät itsessään ole yllättävä löytö. Sen sijaan kysymys siitä, millainen ja kenen tuottama näkökulma pääsee esiin, on oleellista perintötytymisen ymmärtämiseksi. Asukkaiden kokemuksissa lähiöt esitetään toistuvasti kokemusten näyttämönä. Asiantuntijat ja mediat vaikuttavat kuitenkin kovin usein esittelevän ”litistetyn” todellisuuden, jossa lähiö tai ”ongelmallinen” asuinalue edustaa paikkaa, jota leimaa harmaa monotonisuus, apatia ja juurettomuus.

Suomessa lähiöt koetaan vielä varsin uusina. Jos asukkaita on pidetty stereotyyppisesti juurettomina, lähiöitä kokonaisuudessaan näyttää haastavalta käsittää historiallisina, ainakaan suojeltavina kohteina. Poikkeuksiakin toki on. Tapiolaa ja Pihlajamäkeä on esitelty alusta asti esimerkkinä moderneista, jopa idealisoiduista asuinalueista. Erityisesti Tapiolan osalta tämä perintötytymisen alkaa jo ennen alueen valmistumista, josta lähtien alueen ja ympäristön positiivisia puolia korostavaa puhetta ja julkista keskustelua on jatkettu. Ei ole sattumaa, että Tapiola valittiin ensimmäisenä suomalaisena lähiönä Docomomon suojelulistalle vuonna 1995.

Lähiöiden perintötytymisen on hyvin erilainen kehityskulku kuin esimerkiksi puukaupunkien perintötytymisen, joka alkaa Porvoo suojelun pioneereista 1890-luvulla ja huipentuu yhdeltä osaltaan Rauman UNESCO-statukseen sata vuotta myöhemmin. Lähiöissä rakennusperinnön olemus on lähtökohtaisesti toisenlaista, teollisen yhteiskunnan ja elämäntavan tuottamaa, jopa monistettua ympäristöä. Silti lähiöille on reilussa puolessa vuosisadassa rakentunut sekä hyvin paikallisia ja ainutkertaisia alueidentiteettejä että julkisessa keskustelussa voimakastakin leimautumista. Lähiöiden perintötytymisessä nämä asukkaiden näkökulmat ja julkisuuden muovaamat mielikuvat ovat erottamattomasti osana ammattiipiirien rakennusperintökeskustelua, vaikka se halutaan usein nähdä erillisenä, omalakisena arvorakennelmana.

Riitta Hurmeen (1991) toteauksesta, etteivät lähiöt ole ”erityisen taiteellisia eivätkä historiallisiakaan”, on tultu toiseen aikakauteen. Nyt julkisessa keskustelussa nousee yhä useammin esiin teollisen modernismin estetiikka ja toisen maailmansodan jälkeisen aluesuunnittelun taiteelliset päämäärät. Lisäksi lähiöiden historiallisuus on yhä voimallisemmin esillä asukaskoke-

muksissa: lähiöihin on kasvanut muistojen ja identiteettien kerrostumia, jotka tekevät niistä yhä historiallisempia. Lähiöt muovautuvat perinnöksi yhä useammin niiden asukkaiden kertomin äänensävyin – 2020-luvun moniäänisen maailman hengessä.

Lähteet

- Aalto, A.** (1941) Euroopan jälleenrakentaminen tuo pinnalle aikamme rakennustaiten keskeisimmän probleemin. *Arkkitehti* 1941/5, 75-80.
- Berger, L., Ruoppila, S., Vesikansa, K.** (2019). Baltic Crossings: Soviet Housing estates and Dreams of Forest-Suburbs. . Teoksessa D. B. Hess & T. Tammaru (toim.), *Housing Estates in the Baltic Countries. The Legacy of Central Planning in Estonia, Latvia and Lithuania* (s. 95–115). Springer Nature.. Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-23392-1_5
- Bonta, J. P.** (1975). *An anatomy of architectural interpretation: A semiotic review of the criticism of Mies van der Rohe's Barcelona pavilion = Anatomie de la interpretation en architecture : etude démiotique de la critique du Pavillon de Barceloned de Mies van der Rohe*. Editorial Gustavo Gili. Barcelona, Spain.
- Enqvist, J.** (2016). Suojellut muistot: Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia [väitöskirja]. Helsingin yliopisto. Helsinki.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2242-1>
- Granö, J. G.** (1930). *Puhdas Maantiede*. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo.
- Hagan, H.** (1996). *Lähiökorjaamisen arkkitehtoniset vaikutukset*. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Edita. Helsinki.
- Hankonen, J.** (1994). *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta: Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla* [väitöskirja]. Otatieto. Gaudeamus. Tampere.
- Hanlon, B. & Vicino, J. T.** (2018). Introduction. Teoksessa B. Hanlon & J. T. Vicino (toim.), *The Routledge Companion to Suburbs* (s. 1–10). Taylor & Francis Group. New York & London: 1-10.
- Hara, E.** (19.2.1983) *Itämeren tyttären sukat ovat makkaralla*. Uusi Suomi.
- El Harouny, E.** (2008). *Historiallinen puukaupunki suojelukohteena ja elinympäristönä: Esimerkkeinä Vanha Porvoo ja Vanha Raaha. Osa 2.* [väitöskirja]. Acta Universitatis Ouluensis. C, technica, 312. Oulun yliopisto. Oulu.
- von Herzen, H.** (1946). *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*. Asuntosäätiö. Helsinki.
- Hurme, R.** (1991). *Suomalainen lähiö Tapiolasta Pihlajamäkeen*. Societas scientiarum Fennica. Suomen tiedeseura. Helsinki.
- Ilmonen, M.** (1994). Puutarhakaupungista ongelmalähiöön. Teoksessa T. Haarni (toim.), *Ihmisten kaupunki? Urbaani muutos ja suunnittelun haasteet*. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus & Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Stakes raportteja 152. (s. 18–34). Jyväskylä.
- Junnilainen, L.** (2019). *Lähiökylä: Tutkimus yhteisöllisyydestä ja eriarvoisuudesta* [väitöskirja]. Vastapaino. Helsinki.
- Kalakoski, I.** (2021). Rakennusperintö ja kiertotalous. Teoksessa E. Huttunen (toim.), *Kiertotalous rakennetussa ympäristössä* (s. 144–148). Rakennustieto Oy. Helsinki.
- Kalakoski, I., Huuhka, S. & Koponen, O.-P.** (2019). From Obscurity to Heritage: Canonisation of the Nordic Wooden Town. *International Journal of Heritage Studies*, 26(8), 790-805. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201912026491>
- Kangas, K.** (16.09.2018) *Maailma muuttuu, Liipola pysyy*. Etelä-Suomen Sanomat.
- Karjalainen, P.** (2004). Uudenlaisia otteita ja kertaustyylejä. Lähiöuudistus 2000 -ohjelman arvioinnin loppuraportti. Suomen ympäristö 703. Ympäristöministeriä Edita Prima Oy. Helsinki. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=17007>
- Keski-Oja, L.** (20.5.2021). *Betonilähiöstä tuli arvokohde*. Helsingin Sanomat.

- Kivilaakso, A.** (2017). *Suojelevat sanat: Puu-Käpylän kaavoituskiista esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä.* [väitöskirja]. Turun yliopisto. Turku.
- Kokkonen, J.** (2002). *Kontula: Elämää lähiössä.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Kontulan tarina.** (1.3.-31.8.2000) *Lähiö asukkaidensa silmin: kilpakysele*
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, SKS. Arkisto: perinteen ja nykykulttuurin kokoelma.
- Korvenmaa, P.** (1992). *Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892-1992.* Suomen Arkkitehtiliitto ry & Rakennustieto Oy. Helsinki.
- Koskeniemi, V.A.** (1944). *Kansakoulun Opetusoppi.* Otava. Helsinki.
- Kuokkanen-Suomi, L. & Salastie, R.** (1995). *Kontula aluerakentamisen mallikohteena: Selvitys Kontulan rakennetusta ympäristöstä.* Helsingin kaupunki, kaupunkisuunnitteluvirasto. Helsinki.
- Laine, O.** (19.12.2021) Erityinen naapurusto. Helsingin Sanomat.
- Lankinen M.** (1998). *Lähiöt muuttuvat ja erilaistuvat.* 36 lähiön tilastollinen seuranta 1980–95. Suomen ympäristö 187. Ympäristöministeriö. Helsinki.
- Lappo, M.** (1964). *Rakenna ja säilytä -kongressi Helsingissä 23-24.10.1964.* Rakenna ja säilytä -kongressi. Helsinki.
- Lapsuus lähiössä.** (2016-2017). *Muistitietokeruu.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, SKS. Arkisto: perinteen ja nykykulttuurin kokoelma.
- Lähiöiden kehittämistyöryhmän muistio** (1985). *Lähiöiden kehittämisen ongelmia.* Ympäristöministeriö, Kaavoitus- ja rakennustutkimuksen neuvottelukunta. Helsinki.
- Maunula, L.** (19.4.1995) *Suomen modernismin arkkitehtuuri on kartoitettu kansainväliseen vertailuun.* Helsingin Sanomat.
- Maunula, L.** (8.10.1995) *Suomen talojen suuret ikäluokat.* Helsingin Sanomat.
- Meurman, O.** (1947). *Asemakaavaoppi.* Otava. Helsinki.
- Mäkinen, R.** (1997). *Remontti-ohjelma 1992-1996: Korjausrakentamisen tutkimus- ja kehitysprojektien tulokset.* Ympäristöministeriö, asunto- ja rakennusosasto. Rakennustieto, jakaja. Helsinki.
- Nikula, R.** (12.09.1988) *Arkkitehtuurikin joutunut kulutuskulttuurin armoille.* Etelä-Suomen Sanomat.
- Piispa, A.** (28.2.1986) *Lähiöt kaipaavat remonttia.* Suomen Kuvalehti.
- Roivainen, I.** (1999). *Sokeripala metsän keskellä: Lähiö sanomalehden konstruktiona.* [väitöskirja]. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki.
- Sepälä, M-L., H. Lehtonen & T. Tihlman** (1990). *Suomen lähiöt. Kyselytutkimus 1950–1980-luvulla rakennetuista lähiöistä.* Ympäristöministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosasto, tutkimusraportti 2/1990. Ympäristöministeriö. Helsinki.
- Silvasti, E.** (02.03.1968) *Vihreät lesket liittykää yhteen!* Suomen Kuvalehti.
- Smith, L.** (2006). *Uses of heritage.* Routledge, London.
- Stjernberg, M.** (30.01.2014). *Lähiötutkimus tuo esiin lähiöiden moninaisuuden.* KVARTTI 4/2013. <https://www.kvartti.fi/en/node/179>
- Suoninen, Lea** (15.1.1997) *Nyt oireisiin yritetään puuttua jo ennen ongelmia.* Suomen Kuvalehti.
- Suonto, Y.** (1995). *Varjele modernial! Modernin arkkitehtuurin ominaispiirteiden säilyttämisen puolesta rakennuksia korjattaessa.* Rakennustaiteen Seura.
- Tamminen, R.** (02.01.1977) *Koti tieteellis-teknisille modernisteille. Itä-Pasila – Laatikoiden täyttämä ruutukaupunki.* Uusi Suomi.
- Takala, M.** (2011). *Mikä erottaa Pihlajamäen DDR:stä?: Tutkimuskohteena Suomen ensimmäinen asemakaavalla suojeltu 1960-luvun lähiö [pro gradu -tutkielma].* Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Tieteen termipankki** (15.9.2021) *Nimitys: perintötyytyminen* <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:perintötyytyminen>
- Tiula, M.** (2002). *Rakennustiedon historiikki.* Helsinki: Rakennustieto Oy. Helsinki.
- Turun Yleiskaava.** (2020). *Liite 4.2: Lähiöuudistus.* https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files/liite_4.2_lahiouudistus.pdf
- Uusi Suomi** (15.06.1974). *Rakennussuojelu laajenee: Peruskorjauslainaa osaketaloillem.*
- Vahtikari, T.** (2017). *Valuing world heritage cities.* Routledge, Taylor & Francis Group. Abingdon, Oxon & New York

- Veirto, U.** (16.6.1991). *Alunperin lähiö ei ollut kirosana*. Helsingin Sanomat.
- Viertiö, J.** (2021). *Rakennussuojelun ja Kiertotalouden Rajapinnalla: Rakennusosien Kiertotalous Ja Suojeluarvot. Esimerkkinä Etelä-Kaarelan Koulu*. [diplomityö]. Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu. Aalto-yliopisto. Espoo. <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/103356>
- Vihavainen, M. & Kuparinen, V.** (2013). *Asuminen Helsingissä tilastojen valossa 1990–2012*. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki. . https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/14_01_07_Tilastoja_39_13_Vihavainen.pdf
- Vilkama, K., Vaattovaara, M. & Dhalmann, H.** (2013). *Kantaväestön pakoa? Miksi maahanmuuttajakesittymistä muutetaan pois?*. *Yhteiskuntapolitiikka*, 78(5), 485–497.
- "Ydinvoima on välttämätön välivaihe" 10.11.1974 Helsingin Sanomat
- Äikäs, T.** (2021). *Uusia näkökulmia teollisuusarkeologiaan Suomessa*. *Tekniikan Waiheita*, 39(3), 4–6. Helsinki. <https://doi.org/10.33355/tw.111197>

Tapaustutkimus Espoon lähiöluonnon kulttuurihistoriallisista piirteistä

– Luonnon monimuotoisuus ja
tiivistyvä kaupunkirakenne

Laura Uimonen

Tarkastelen lähiöluonnon kulttuurihistoriallisia piirteitä Espoon viidessä lähiössä kysyen, millaiseen maisemaan lähiöt rakennettiin. Tavoitteena on valottaa luonto- ja maisema-arvojen kietoutumista yhteen kaupunkirakenteen tiivistämisessä ja luonnon monimuotoisuuden vaalimisessa. Pysin tuomaan kulttuuriperinnön näkökulmaa keskusteluun lähiöiden muutoksesta sekä luonnon monimuotoisuudesta erityisenä lähiöluonnon kulttuurisena monimuotoisuutena. Artikkelini on tehty ympäristöministeriön Lähiöohjelma 2020–2022 -hankkeessa Muuttuva käsitys lähiöstä tiivistyvässä kaupunkirakenteessa.

Asiasanat: kulttuuriympäristö, luonnon monimuotoisuus, lähiöluonto

Johdanto

Hajakeskittetyt lähiöt erotettiin toisistaan viheraluein aluerakentamishankkeissa 1960–1970-luvuilla. Suhde luontoon ja paikalliset olosuhteet olivat kaupungistuvan seudun rakentamisessa keskeisiä (esim. Hurme, 1991, s. 78–80; Meurman, 1947, s. 59–81). 2020-luvun vihreässä käänteessä maankäyttö tavoitte-

lee luonnon monimuotoisuutta, jolloin lähiöluonto voidaan nähdä yhdistä-
mässä kaupunkirakennetta.

Syitä tarkastella lähiöluontoa on useita. Maaseudun maisemaan rakennet-
tujen lähiöiden siniviherverkostot vaikuttavat kokonaisuun kaupunkiseutuihin.
Lähiöluonto on noin miljoonan suomalaisen asuinympäristöä, ja lähiöiden
määräksi on arvioitu noin 300 (Stjernberg, 2017, s. 10). Kasvava ja luonnon- ja kult-
tuuriperinnöltään rikas Espoon lähiöverkosto on kiinnostava tutkimuskohde,
kun asukkaiden käsitykset luonnosta ovat murroksessa (Lyytimäki et al., 2016, s.
29–39; Sitra, 2021). Espoon asukkaita huolettavat tiivistämisen ja rakentamisen
vaikutukset omaan lähiluontoon (Kekki, 2015b, s. 1). Espoolaiset arvostavat viher-
alueita virkistykseen, elinympäristön viihtyisyyden ja terveellisyyden ylläpi-
täjänä (Kuusisto-Hjort et al., 2020, s. 30).

Kysyn, millaiseen maisemaan lähiöt rakennettiin ja miten lähiörakenta-
mista edeltäneet kulttuurihistorialliset piirteet kietoutuvat lähiöluontoon.
Tarkastelen Espoon maankäytön lähtötekijöitä ennen 1960–1980-lukujen
aluerakentamisen alkua ja sitä, miten paikan historia näkyy tarkastelualue-
iden maisemassa sekä kulttuuri- ja luonnonympäristössä. Pyrin avaamaan
kulttuuriperinnön näkökulmaa luonnon monimuotoisuudesta maankäytössä.
Artikkeli etenee tutkimuskontekstista keskeisiin käsitteisiin ja tutkimusme-
netelmien ja aineiston kuvauksesta artikkelin tapauskohteisiin. Tarkastelen
ensin kohdealueita Espoon Karakallion, Pohjois-Leppävaaran, Olarin, Matin-
kylän ja Soukan lähiöistä ja sitten esimerkinomaisesti yhtä korttelia jokaiselta
kohdealueelta. Lopussa on esitetty johtopäätökset ja pohdinta.

Tutkimuskonteksti

Tarkastelen aihetta *Muuttuva käsitys lähiöstä tiivistyvässä kaupunkirakenteessa*
-hankkeessa yhdyskuntasuunnittelun opettajana sekä luontokartoittajana
Lähiöiden viherympäristöt ja muuttuva luontosuhde -työpaketissa. Hanke on
osa ympäristöministeriön Lähiöohjelma 2020–2022 -hanketta. Yhdyskun-
tasuunnittelun kontekstissa hyödynnän lähiö-, kulttuuriympäristö- ja mai-
sematutkimusta. Luonto on ollut lähiötutkimuksen sivujuonne lähiön ide-
ologisina juurina, kuten metsäkaupunkina (Hurme, 1991, s. 161; Hankonen, 1994, s. 26).
2000-luvulla fyysinen lähiöluonto on saanut huomiota ympäristöpolitiikassa
(Asikainen, 2014; Asikainen & Jokinen, 2009, s. 351–368) ja lähiötutkimuksessa asumisen
ja vapaa-ajan sekä leikin paikkoina (Moll & Kuusi, 2019, s. 125–142; Saarikangas, 2016, s.
66–95; 2008, s. 142–163). Tarkastelutapa rinnastuu maisema-arkkitehtuurin tutki-
mukseen modernin rakentamisen maisemasta (Donner, 2016, s. 12–21; Hautamäki, 2016;
Hautamäki & Donner, 2019) sekä tapaustutkimukseen lähiöiden muinaismuistojen
sekä maiseman- ja rakennussuojelun kysymyksistä Norjan kulttuuriperin-

nön tutkimusinstituutissa (Swensen & Jerpäsen, 2008, s. 289–300). Lähiöluontoa on tarkasteltu harvoin lukuun ottamatta lähiöhistorialle esikuvallista Tapiolaa (Hurme, 1991) sekä Hervannan ja Vuoreksen lähiöiden kasvillisuutta (Asikainen, 2014). Kysymyksenasettelun kytkös luonnon, kulttuuriympäristön sekä kestävä kehityksen välillä on ollut esillä maankäyttöä ohjaavassa *Valtioneuvoston periaatepäätöksessä Kulttuuriympäristöstrategiasta 2014–2020* (Mikkonen, Salonen & Seppänen, 2015).

Keskeiset käsitteet

Artikkelin käsitteitä ovat lähiö, uusruutukaava, lähiöluonto, elonkirjo sekä kulttuuriympäristö. ”Lähiöllä” viitataan kerrostalovaltaisiin ja kaupunkien rakenteessa usein erilleen sijoitettuja alueisiin sekä tietyllä aikakaudella tyyppillisiin asemakaavoituksen kaupunkirakenteen yksikköihin seuraten lähiötutkimusta ja lähiöohjelmia (Hankonen, 1994, s. 19–22; Hurme, 1991, s. 7–9, 177; Lähiöohjelma, 2008; 2020). Lähiötutkimuksessa ”uusruutukaavalla” viitataan 1960–1970-lukujen aluerakentamiselle tyyppilliseen koordinaatistoon usein kulmiltaan avoimin korttelein sekä autoliikenteen ja jalankulun erottavin liikenneverkoin (Hankonen, 1994, s. 18, 201). ”Luonnon” määrittelyn biologisten ekosysteemien lisäksi ihmisen kulttuurisina toiminnan paikkoina ja prosesseina, joilla on arvokkaita historiallisia kerroksia. Määrittely seuraa näkemystä ihmisestä lajina sekä luonnosta monimutkaisina ja haavoittuvaisina vuorovaikutussuhteina. Käsite ”lähiöluonto” syntyi 2000-luvulla kaupunkiluonnon sisar- tai alakäsitteeksi. Lähiöluonto yhdistää ihmisen rakentaman ja ”luonnollisen” luonnon eräänlaiseksi ihmisen ja luonnon yhdessä synnyttämäksi hybridiluonnoksi (Asikainen, 2014, s. 3–19; Haila, 2003, s. 171–204; Saarikangas, 2014, s. 328). Käsite ”elonkirjo” on synonyymi luonnon monimuotoisuudelle, joka ulottuu geenien, lajien ja luontotyyppien monimuotoisuuden tasoille elämää ylläpitävinä ekosysteemeinä. ”Luontokato” viittaa elonkirjon köyhtymiseen ja ”ekologinen kompensointi” rakentamisessa menetetyn luonnon korvaamiseen (esim. Sihvonen, 2021).

Suomen perustuslain mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille (731/1999, 20 §). Käsite ”kulttuuriperintö” viittaa ihmisen toiminnan vaikutuksesta syntyneeseen henkiseen ja aineelliseen perintöön mukaan lukien rakennettuun ympäristöön. Kulttuuriympäristöön kuuluvat arkeologinen kulttuuriperintö, rakennettu kulttuuriympäristö ja kulttuurimaisema, joista kulttuuriympäristö ja -maisema ovat maankäytön arvottamisen käsitteitä (Kulttuuriympäristömme, 2022). Lähiöiden ”kulttuuriympäristöllä” viitataan maiseman, rakennetun ympäristön ja luonnonympäristön kokonaisuuteen, joka ulottuu esihistoriasta nykypäivään. 1960–1970-lukujen aluerakentamisen lähiöistä on nimetty valtakunnallisesti

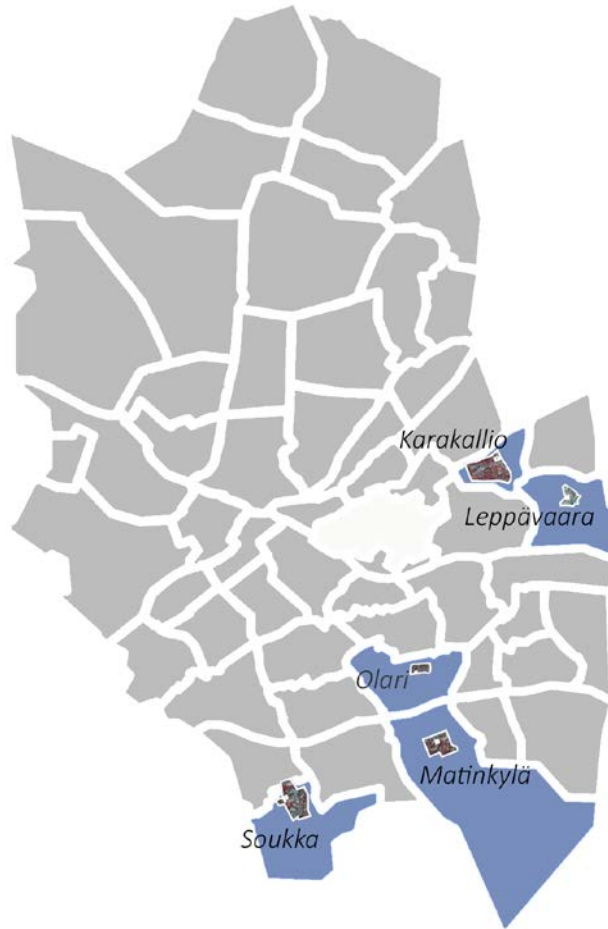
arvokkaiksi kulttuuriympäristöiksi Helsingin Pihlajamäki sekä Tampereen Hervannan keskusakseli (Museovirasto, 2009).

Tutkimusmenetelmät ja aineisto

Tutkin lähiöluonnon ja kulttuuriympäristön kietoutumisen ilmiötä tapaus-tutkimusmenetelmällä. Sekä aineiston keruu että analyysi rinnastuvat maankäytönsuunnitteluun. Tässä mielessä suunnittelun valmistelu havainnoiden ja aineistoa kooten näyttäytyy ”research by design” -tutkimustapana. Käytämäni analyttinen kehys on rakennettu kulttuuriperintöaluerakentamista edeltäneeltä ajalta. Tutkimusmenetelmä on aineistolähtöinen ja tapaukset on valittu 1960–1980-luvun lähiörakentamisen piirteiden mukaan.

Artikkelin teoreettinen idea on tiivistämisen ja luonnon monimuotoisuuden ristipaine maankäytössä sekä kulttuurihistoriallisten piirteiden paikallisuus, jota testaan tapausaineiston avulla (Laine, Bamberg & Jokinen, 2007, s. 20). Tapaukset ovat laadullisen tutkimuksen otos, eli ne ovat esimerkkejä, joita voidaan verrata samantapaisilla alueilla tai tilanteissa. Kohteet eivät kata erilaisia lähiötyyppejä, enkä ole tavoitellut alueellista tai laajaa yleistettävyyttä. Tarkastelu on tehty tutkimusryhmän muiden työpakettien rinnalla, ja keväällä 2021 tutkimuskumppanin Espoon maankäytön kanssa järjestettiin kolme verkkoseminaaria. Analysoin paikkatiedon ja historiallisten lähteiden avulla kohteiden maisemarakennetta ja kulttuurihistoriallisia kerrostumia, sekä tutkin tiivistämissä painetta vireillä olevissa kaavahankkeissa ja kulttuurihistoriallisten piirteiden huomioimista täydennysrakentamisessa. Lisäksi tarkastelin korttelikohteita havainnointikävelyin, valokuvaten sekä tontti-kohtaisten rakennuslupakuvien avulla.

Jäsenin aineiston yhdyskuntasuunnittelun asiakirjoihin ja lähtöselvityksiin, luonnon monimuotoisuuden ja kulttuuriympäristön ohjelmiin sekä luonnon- ja kulttuuriympäristön sekä maankäytön historian kirjallisuuteen sekä kartta- ja kuva-aineistoon. Maakunta-, yleis- ja asemakaavojen dokumentit, päätöspöytäkirjat sekä ilmakeu- ja kartta-aineisto ovat Espoon kaupungin julkisia asiakirjoja. Lähtöselvityksiin kuuluvat Uudenmaan maakuntakaavan ja Espoon eteläisten osien yleis- ja asemakaavoituksen luonto-, maisemattä kulttuuriympäristöselvitykset. Olarista ja Matinkylästä on tehty kattavat rakennushistoriaselvitykset ja Soukasta keskeisten alueiden inventointi. Kohteita on tarkasteltu myös maisema-arkkitehtuurin diplomityössä (Karhula, 2019; Salonen & Schalin, 2019a; 2019b; Tulonen et al., 2017). Suunnittelua ohjaavia dokumentteja ovat Espoon luonnon- ja maisemanhoidon suunnitelmat ja Espoon ympäristötavoitteet ekosysteemipalvelusta ja sinivihreistä rakenteista (Alatalo, 2020). Havaintokävelyitä tein 2020–2022 valokuvaten ja havaintopäiväkirjoin.

KUVA 1 Tapauskohteet ja Espoon kaupunginosat.

Tukevia aineistoja ovat Espoon maankäytön verkkosivut ja asukasyhdistysten sekä kansalaismuistipiirien tietosivut ja artikkelit. Aineistossa näkyy maankäytön suunnittelujärjestelmä sekä kulttuuriympäristön ja luonnon arvottaminen asiantuntijaselvitysten avulla.

Tiivistyvä Espoo

Espoo on kasvanut 1800-luvun alle 4 000 asukkaan maaseutupaikasta lähes 300 000 asukkaan kaupungiksi (Espoon kaupunki, 2021; Lahti, 1975, s. 13–16). Espoon

kylät syntyivät rannikon viljelykelpoisiin jokilaaksoihin ja maankohoamisen myötä paljastuneille lahtien perukoille. 1600-luvun lopulla Helsingin pitäjän kyliä liitettiin Espoon maalaispitäjään, ja Espoo sai nykyiset rajansa. Vauraista tiloista kehittyi kartanoita, joiden maanomistus, teollisuus- ja taloustoiminta ovat vaikuttaneet siihen, mihin aluerakentaminen suuntautui (Härö, 1984, s. 10–12; Lahti, 1975, s. 13–16; Maisala, 2008, s. 16–23).

Espoon kasvua edistivät huvilakaupunkihankkeet ja aluesuunnittelu, kuten Pro Helsingfors -suunnitelma, jossa tytärkaupungit perustettiin vanhaan kyläverkostoon (Jung & Saarinen, 1918). Espoon maalaispitäjä liittyi Helsingin seutukaavaliittoon 1946, mutta vasta 1959 rakennuslaki mahdollisti maalaiskuntien oman kaavoituksen, ja Espoon väkiluku kolminkertaistui 1950–1965 (Lahti, 1975, s. 302, 327–328; Rakennuslaki, 370/1958). Kasvu kiihtyi 2019 ja hiipui 2020 pandemia-ajan myötä vain reilun prosentin kasvuun. Osa Espoon lähiöistä kasvaa edelleen, mutta osassa asumisväljyys ja ikärakenne ovat kääntäneet väkimäärän laskuun (Espoon kaupunki, 2021; Jaatinen & Österholm, 2020).

Tapauskohteet

Tutkimusryhmä valitsi kohdelähiöt Karakallion, Soukan, Matinkylän, Olarin ja Pohjois-Leppävaaran 1960–1980-luvun aluerakennuskohteiden tyypillisyyden sekä Espoon tiivistämisen perusteella. Rajasin kohdelähiöistä tarkasteluun aluerakentamiselle tyypilliset kerrostaloalueet, ja valitsin korttelit tiivistämisen sekä lähiöluonnon piirteiden mukaan.

Karakallio ja Soukka edustavat tapauskohteista 1960-lopun metsälähiöitä, Matinkylä ja Olari 1970-vaihteen kompaktikaupunkilähiöitä ja Pohjois-Leppävaara 1980-luvun lähiötä vanhassa rautatien asutustaajamassa. Tarkastelen tapauskohteittain ensin maankäytön tiivistämishankkeita, sitten sitä, millaiseen maisemaan tapauslähiöt rakennettiin ja miten luonto sekä kulttuurihistorialliset piirteet huomioitiin aluerakentamisessa. Lopuksi kuvaan kulttuuriympäristön ja lähiöluonnon kietoutumista sekä kohteisiin liittyviä viheralueita ja viherkäytäviä.

Karakallio ja Kalasääksentie 3

Karakallio on esimerkki kartanoiden metsiin rakentamisesta 1970-luvun vaihteessa. Se on jäänyt sivuun suurista liikennehankkeista, ja nyt täydennyskaavoituksella tavoitellaan kasvua tehokkuudeltaan matalaan Karakallioon. Tiivistämispainetta luo yleiskaavan varaus Kehä II:lle alueen pohjoisreunalla. Asemakaavat Karakallio I ja II 1960-luvun lopulta ovat edelleen pääosin voimassa (Espoon eteläosien yleiskaava, 2010).

KUVA 2 Ilmakuvat 1950, 1976 ja 2019, MML ja Espoon kaupunki. Tarkastelualue ja kohdekortteli.

Vuonna 2020 Karakalliossa oli noin 5 500 asukasta ja Kilo-Karakallion suuralueella lähes 16 000 asukasta. Karakalliota tiivistettiin ostoskeskuksen ympärillä 1990-luvulla, mutta asukkaat vastustivat muuta täydentämistä. 2010–2020-luvuilla ostoskeskuksen ympäristö ja Karakallion länsipää ovat tiivistyneet palvelu- ja asuinrakentamisella. Vuonna 2022 vireillä olivat kaavat ostoskeskuksen uusimiseksi ja täydennysrakentamista varten Rastaalantien varteen ja Tornihaukan kortteliin. (Espoo kartat, 20.2.2021; Nykänen et al., 2013; Rakennuslehti, 8.10.2020).

Kartoilla ennen lähiörakentamista näkyvät kalliopainanteiden niityt ja metsäpolut sekä kalliometsä, jota reunustivat koillisessa 1900-luvun alussa syntyneen Leppävaaran kartanon viljelyalueet sekä kaakossa Kilon kartano. Säilyneitä kulttuurihistoriallisia piirteitä ovat Turuntie ja torppien välillä kulkenut 1700-luvun tielinja Vanha Rastaalantie sekä luonnonmuistomerkkinä säästyneet Kilon kartanon tammet (Tanntu et al., 2021, s. 153). Karakallion vanhin rakennus on Rastaalan koulu 1950-luvulta. Sen ympäristössä sijaitsee rauhoitettu luonnonmuistomerkki, suuri siirtolohkare (Lukkari, 2018, s. 10–22, 38–53).

Karakallion rakentaminen alkoi tie- ja viemäriverkolla Kilon ja Leppävaaran kartanoilta Espoon hankkimille maille vuonna 1957 suunnittelukilpailun jälkeen, mutta kielteinen Arava-lainapäätös siirsi asuinrakentamista. Lopulta 1964 tehty aluerakentamissopimus Helsingin Asuntokeskuskunta Hakan kanssa kasvatti rakennustehokkuutta, mutta pihoidilla säilytettiin avokallioita ja alkuperäistä puustoa. (Arkkitehti 3/1969, s. 34; Hankonen, 1994, s. 397, 429; Karhula, 2019, s. 46–53; Lukkari, 2018, s. 6–9; 14–17; Maisala, 2008, s. 158–163; Nykänen, 2013, s. 132–141.)

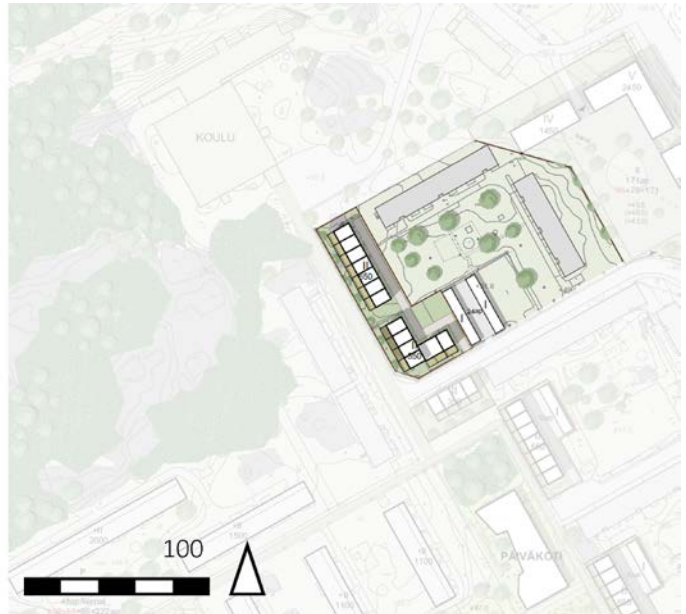
Karakallion pohjoispuolen viherkäytävä yhdistää pelloille rakennetut palstaviljelyalueet, pihat ja viheralueet Rastaalaan sekä edelleen Leppävaaran puistoon. Viherkäytävällä sijaitsee arvokas lehtokorpi, jossa on suojeltu pähkinäpensaslehto ja virkistyspolkuja. Viheryhteys jatkuu myös Karamäen

puistoalueen kautta etelään. (Manninen et al., 2019, s. 40–42; Nykänen, 2013, s. 132–141; Tanttut et al., 2021, s. 150–151; Uusimaakaava, 2020.)

Karakalliota ympäröivät metsärinteet jatkuvat lähiökortteleiden välisiin kallioihin ja puistometsiin, jotka ovat kaavojen mukaan ”luonnontilassa säilytettävää puistoaluetta PL” (Espoon kauppala, Asemakaavamääräykset 1968 ja 1969, AK 57:1, 2,3 ja 4). Korttelipuistojen ja pihojen lähiöluonto on luontoselvityksien mukaan tavanomaista luontoa ilman uhanalaista lajistoa, mutta asukaskyselyiden mukaan lähiöluonto on kulttuurisesti arvokas osa asuinympäristöä (Aalto et al., 2020, s. 25–28).

Kalasääksentie 3 on esimerkki viherkäytävän ulottumisesta korttelirakenteeseen. Metsäpiha kytkeytyy historialliseen tielinjaan, 1950-luvun kouluun sekä Sääksikallion ympäristöön. Pohjois- ja itäsivun 1970-luvun lamellitalojen asunnot ja parvekkeet avautuvat länteen ja etelään pihalle, jossa koivut ja kuuset suojaavat oleskelualueita ja oikopolkua koululle talojen kulmasta. Täydennysrakentamisvisiossa piha on rajattu rivitaloin ja itäpuolelle on osoitettu uusi kortteli.

KUVA 3 Ilmakuvissa 1969 ja 2019 näkyy puuston säilyminen ja kasvu. Ote täydennysrakentamisvisiosta 2016.

KUVA 4 Uusi kulttuuriympäristökerros on Elävä Espoo ry:n ja Karakallio Creativen seinämuraalit. JussiTwoSevenin "Pandion Haliaetus | suteailaH noidnaP" Kalasääksentie 8.

Soukka ja Kartanonkallio

Toinen kartanoiden metsiin rakennettu lähiö on Soukka. Se on esimerkki Lounaisrannikoksi kutsutusta 1960–1970-lukujen aluerakentamisesta, Länsimetron tiivistävästä vaikutuksesta sekä kallioluonnon arvoista kaavoituksessa. Soukka on runsaan 6 600 asukkaan alue 57 000 asukkaan Suur-Espoonlahdessa (Espoon kaupunki, 2021). Soukan tiivistämistä on valmisteltu vuosien 2017–2018 selvityksin, visioin sekä asukastyöpajoin. Vuonna 2021 hyväksytyjen Soukan kehittämisen tavoitteiden mukaan "soukkalaisia maisemaelementtejä, avokallioalueita ja olevaa puustoa säilytetään mahdollisuuksien mukaan uuden rakentamisen lomassa", ja vuonna 2022 vireillä oli seitsemän asemakaava-hanketta. (Espoon kaupunki, Kaupunkisuunnittelulautakunta, 17.03.2021 § 49.)

KUVA 5 Soukan tarkastelualue ja kohdekortteli. Ilmakuvat 1944 MML, 1976, 2019, Espoon kaupunki.

Soukan ensimmäiset lähiökorttelit rakennettiin 1967–1969 kallioselänteelle, jossa metsähaat ja polut näkyvät 1830-luvun kartoilla keskiajalta tunnetun Sökön kylän ja Soukanpohjan kartanon ympäristönä (Galtat, et al., 2012, s. 26–30; Hakanpää, 2005, s. 113–114; Härö, 1984, s. 170–172; Tulonen et al., 2017, s. 12). Lounaispuolella Soukkaa kohoaa Kasavuori, joka on valtakunnallisesti arvokas kallioalue sekä rannikon historiassa puolustuksen merkkitulipaikka (Husa & Teeriaho, 2004, s. 40–41; Petrell, 2006, s. 32–33, 51, 63). Soukanpohjasta jaettujen Öfvergårdin ja Nedregårdin kartanoiden maanomistajat myivät rakennusmaan 1960-luvulla Espoolle ja Keskus-Sato Oy:lle.

Kortteleiden lähiöluonto muodostui Olli Parviaisen sovelluksessa väljästä ja avoimesta uusruutukaavasta, jossa aitaamattomiin pihoihin yhdistyvät luonnonpuistomaiset viherakselit, jalankulun erillisillä raitit sekä rakentamattomat avokallioiden lakialueet. Asemakaavaa edeltänyt vuoden 1966 Alvar Aallon yleiskaavan maisemakaupunki ”vihersormin” jäi toteutumatta (Maisala, 2008, s. 253–259; Tulonen et al., 2017, s. 14–40).

Ylä- ja Alakartanontie sekä Kartanonkulma kantavat kulttuurihistoriaa nimistössä. Kartanoiden kulttuurihistoriallinen pihapiiri on säilynyt Espoonlahden urheilupuiston ja siirtolapuutarha-alueiden tuntumassa. Pellot ovat virkistys- ja puistoalueina vihervyöhykkeessä, joka yhdistää Soukan, Espoon ja Laurinlahden sekä Kaitaan. Vuonna 2010 palanut 1830-luvun kartanon päärakennus on korvattu uudisrakennuksella. Pihapiirissä ovat säilyneet muonamiehen tupa, 1920-luvun ulkorakennuksia sekä lähiöarkkitehti Kirmo Mikkolan kotikartanolle suunnittelemaat sauna- ja autotallirakennukset (Härö, 1984, s. 171; Riihola, 9.2.2021). Soukan lähiöluonto rakentuu rannikon viherkäytävistä läpi korttelipuistojen ja pihojen. Niemellä sijaitseva Soukka jää eristyksiin ja Espoon laajojen ekologisten käytävien verkostojen ulkopuolelle

KUVA 6 Ilmakuvat 1956 MML ja 2019, Espoon kaupunki. Yläkartanonreitti seuraa 1950-luvun polkua, kallion puusto on tiheämpi kuin yli 60 vuotta sitten.

Kirkkonummen-Nuuksion verkoston itälaidalla (Jalkanen, Moilanen, & Toivonen, 2018, s. 22; 53–58), minkä vuoksi Soukan lähiöluonnon yhteydet ovat erityisen tärkeitä nykyiselle lajistolle.

Rakentamaton Kartanonkallio on esimerkki tiivistämisen, luontoarvojen ja kulttuurihistoriallisen ympäristön ristipaineista. Soukan metroasemaan rajautuvalle kalliolle on suunniteltu korkeaa asuinrakentamista. Alueen 2018 esillä ollut täydennyskaava palautui valmisteluun 2021. Voimassa on vuoden 1968 asemakaava, jonka mukaan kallio on ”pääasiassa luonnontilassa säilytettävä puistoalue PL, jota on hoidettava niin, ettei maiseman luonne oleellisesti muutu” (AK, 33:1, 26.8.1968). Länsipuolella on vireillä Kaskilaaksontien täydennysrakentaminen (Espoon kaupunki, 29.9.2021). Kartanonkallio kuuluu 1800-luvun tielinjan maisemaan, jossa Soukanrantatien ja Yläkartanontien risteyksessä sijaitsee rauhoitettu Soukan tammi. Kalliolta luoteeseen on sijainnut torppa, ja tien pohjoispuolella on 1969 rauhoitettu Soukan yksittäistalon noin 400-vuotias kelomänty (Saloranta, 2005, s. 17; Tanttu et al., 2021, s. 89). Espoonlahden urheilupuisto, Soukanpuro- ja Soukanniitynpuistot kytkevät Kartanonkallion viherrakenteeseen, joka kietoutuu länsipuolen vanhaan reittiin kartanon Soukanniityille. Alkuperäistä puustoa säilyttäneet korttelipihat yhdistyvät Kaskivuoren ja Kaskilaaksontien korttelipuistoihin sekä lännen rantaluontoon. Kartanonkallion rinteillä kasvaa yleensä kaupunkipakoinen mustikka, ja rinne- ja metsät kuuluvat liito-oravan elinpiiriin (Luoto, 2016, s. 5–9; Tulonen et al., 2017, s. 32).

KUVA 7 Ilmakuvat 1956, 1976 ja 2019, Espoon kaupunki. Pohjoisessa Olarinmäen ja etelässä Matinkylän tarkastelualueet ja kohdekorttelit.

Matinkylä ja Olarinmäki, Matinraitti 14 ja Alaportti (P)

Matinkylä ja Olarinmäki edustavat Matinkylän ja Frisansin kartanoiden maille perustettuja kompaktilähiöitä. Käsittelen Matinkylän keskusta ja Olarinmäkeä yhdessä, koska niillä on yhteistä suunnitteluhistoriaa. Elementtitalojen Matinkylä on rakennettu viljelysmaille sekä metsäisille saarekkeille, kun taas punatiilijulkisivuin paikallamuurattu Olarinmäki on rakennettu kalliometsään. Matinkylä ja Olari kuuluvat Henttaan kanssa yli 43 000 asukkaan Matinkylän suuralueeseen. Länsiväylän eteläpuolella sijaitsee noin 3 600 asukkaan Matinkylän keskus ja pohjoispuolella yli 16 000 asukkaan Olari, josta kohdealueella Olarinmäellä 6 850 asukasta (Espoon tilastot, 2021). Matinkylän keskus tiivistyi 2001 kaupansuuryksikön Ison Omenan sekä linja-autotermiinalin rakentamisella ja tiivistyy edelleen Länsimetron ympärillä. Vireillä olevat Tiistinlaakson ja Matlidenin koulutuskeskuksen asemakaavat lisäävät täydennysrakentamista liikenteen ja kaupan solmukohdassa. Olarissa on vireillä Puolarintien ja Ylismäentien yhdistävä kehityshanke Espoon keskuspuiston laidalla (Espoon kaupunki, 2021). Lisäksi Olarinmäessä tutkitaan palveluiden ja elinvoiman palauttamista tai asumista tyhjiin liiketiloihin kaavamuuoksella (Suur-Matinkylän aluepalaveri, 2021).

Matinkylä syntyi keskiaikaisen kylän paikalle kartanon viljelymaille. Mattby rakennettiin Gräsanojan laaksoon, jossa kylätie yhdisti rannikon ja Mattbyn kylän Espoon merkittävimpiin kartanoihin. Alueen kasvun käynnisti Länsiväylän edeltäjä Jorvaksentie 1930-luvulla. Olarinmäki rakennettiin Romen-

bergin kalliometsäselänteelle, jonka pohjoisosa oli rakentamaton mutta etelärinteellä sijaitsi 1920-luvulla Gräsa Gård Ab:n sekä 1940- ja 50-luvuilla maanhankintalain perusteella lohkottuja palstoja omakotitaloille (Salonen & Schalin, 2019b, s. 16–20).

Matinkylän ja Olarin aluesuunnittelu alkoi 1940–1950-lukujen avoimen maisemakuvan ihantein, mutta 1960-luvun aluerakentamishankkeet toteutuivat kompaktikaupunkia ihailleen. Asunto-Osuuskunta Haka osti Matinkylän kartanon maat vuonna 1965 vaatien lisää rakennusoikeutta, ja Simo Järvinen jatkoi kaavarungon suunnittelua, joka ulottui Olarinmäelle (Maisala, 2008, s. 230–243). Rakennus Oy Arjatsalo, Rakennustoimisto A. Puolimatka ja Espoon kauppala sopivat Olarin kallioyalänteen rakentamisesta. Olarissa puita ja kallioita vaalittiin erityisen paljon, kun hankkeessa rakentamisen rinnalla toimivat ”ympäristöekspertti ja puutarhuripomo” (Hankonen, 1994, s. 198–202, 443–453). Olarinmäki eli Ylä-Olari palkittiin 1975 rakennustaiteen valtionpalkinnolla, ja alue on arvotettu maakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi, minkä vuoksi Olaria on muutettu vain vähän (Maisala, 2008, s. 234–236, Kuusisto & Rinkinen, 2012, s. 90).

Matinkylässä kulttuuri- ja luonnonperintö kietoutuvat toisiinsa. Metsäselänteiden korttelipihoilla säästettiin kalliometsät. Tuulimyllykorttelit istutettiin maastoon ja korkeimmat kalliot säilyivät rakentamattomina tai saivat erityisrakennuksen, kuten Matinkappelin. Matinkylässä puistometsät suunniteltiin, esimerkkinä Matinmetsän maisema-arkkitehti Leena Iisakkilan säilyttämis- ja harvennussuunnitelmat. Kulttuurihistoriallisia piirteitä ovat Matinkylän kartanon pihapiiri sekä vanha tielinja Nestorinpolku, joka poikkeaa uusruutukaavan koordinaatistosta. Rakennettuja puistoja perustettiin pelloille (Karhula, 2019, s. 73–81).

Olarinmäen luonnonhistoriallinen kerrostuma on vanhaa ympäristöä, joka on säilynyt kalliopihoina sekä ikipetäjinä korttelipuistoissa ja raittien taskupuistoissa, mutta kulttuurihistoriallinen kerros rakentuu vasta lähiökerroksesta. Sekä Olari että Matinkylä sijaitsevat Espoon laajan keskuspuiston ja rannikon välisen Finnoonlaakson kapean ekologisen yhteyden itälaidalla. Viherkäytävään liittyy Friisinkallion luonnonsuojelualue ja Olarin terveyspolku Kokinmetsän alueella. Tiistinlaakson tiivistämisessä ELY-keskus on antanut luvan liito-oravan elinpiirin heikentämiseen (Espoon kaupunki, 2021).

Matinraitti 14 on metsäselänteelle rakennettu tuulimyllykortteli, jossa 1971 rakennetut kolmikerroksiset lamellitalot muodostavat puustoisien pihapiirin. Itäsvuonella on pelloille rakennettu ja 2021 uusittu Matinkylänpuisto. Tonttia sivuava Vilpunpolku seuraa vanhaa pellonreunaa. Ilmakuvavertailu näyttää,

KUVA 8 Ilmakuvat: Matinraitti 14 kortteli 1950 ja 2021, MML ja Espoon kaupunki.

KUVA 9 Haukilahden vesitorni rakennettiin Matinraitin päätteeksi Gäddvikin tilan maille vuonna 1968 (Lehtovuori & Prokkola, 2010, s. 18).

miten rakentaminen on lisännyt puustoa korttelia reunustavalle 1950-luvun peltoalalle.

Olarin kohdekortteli on *Alaportin pysäköintikortteli*. Ilmakuussa 1950 ja 2021 näkyy Ylä-Olarin Alaportin pysäköintikorttelin yläosaan säästetty arvokas sileäkallio, johon Ruomelanraitin korttelipihat, taskupuistot sekä Kuusikallion- ja Sammalkallion leikki- ja pelikentät jatkuvat. Alkuperäisiä havupuita, kalliota ja siirtolohkareita on säästetty lähes kaikissa kortteleissa.

kuva 10 Ilmakuvat 1950, MML ja 2019 Espoon kaupunki. Sileäkallio ja ympärille sovitetut asuinrakennukset.

kuva 11 Ilmakuvat 1950, 1976 ja 2019, Espoon kaupunki. Pohjois-Leppävaaran pohjoinen ydinkeskus ja kohdekortteli.

Pohjois-Leppävaara, Lintuvaarantie 8

Vuonna 1983 vahvistettiin Leppävaaran keskus Pohjoinen 1/ydinkeskus -asemakaava. Pohjois-Leppävaara on voimakkaasti kasvava peltolaaksoon kehittynyt rautatieaajama, Helsingin pitäjään kuulunut Suurhuopalahden kylä. Tiivistämispaine on voimakas liikenteen solmukohdassa Espoon väkirikaimman yli 72 000 asukkaan Suur-Leppävaaran ytimessä. Vuonna 2020 Pohjois-Leppävaarassa oli 6 596 asukasta.

Leppävaara rakentui vanhimman tunnetun asutuksen tuntumaan Monikonpuron jokilaakson itälaidalle ja vanhan Turuntien eli Vanhan maantien varrelle. Lähiö rakennettiin pelloille ja urheilukentälle, joita rajaavat jyrkkärinteiset kalliot. Leppävaaran puistosta Monikonpuro laskee edelleen Kilonojana ja rakennettuna uomana Etelä-Leppävaaraan ja edelleen Isoon-Huopalahteen. 1600-luvulla puron tuntumassa sijaitsivat niin kutsuttu vanha Albergan kartano ja Mäkkylän virkatalo. Orolan torppa tunnetaan vuodelta 1771. Pitäjänkartoilla 1900-luvun alussa alueella näkyvät vielä Monikon, Leppäsillan ja Harakan torpat sekä Krouvinmäki. Leppävaaraa on luonnehdittu Espoon ensimmäiseksi esikaupunkimaiseksi taajamaksi, joka syntyi Albergan huvilakaupungin osana. (Härö, 1984, s. 120; Salmi, 2015, s. 30–45.)

Leppävaara kehittyi ennen lähiörakentamista omakotitalovaltaiseksi työväenalueeksi rautatieyhteyden myötä Turku–Pasila-radnan valmistuessa Karjaa-Pasila-osuudella 1903. Maanositusrajoitus poistui 1895, mikä mahdollisti Pohjois-Leppävaaran palstoituksen. Oy Alberga Ab käynnisti asemakaavoituksen Lars Sonckin suunnitelmin, ja 1911 Albergan kartanon jaossa syntyivät Leppävaaran tila ja Leppävaara-yhtiö. Ensimmäinen maailmansota jätti jälkensä Leppävaaran maisemaan Helsingin maalinnoituksen rakentein 1915. (Härö, 1984, 114–124; Lahti, 1975, s. 34–38; Huvinen, 2011, s. 24–35.)

1950–1960-luvuilla rakennettiin Leppävaaran ensimmäiset kerrostalot. 1970-luvun vaihteessa Leppävaaraan laadittiin seudullisia ryhmittelykaavio-, yleiskaava-, asemakaavaehdotuksia, mutta uudistukset eivät saaneet kannatusta. Vuoden 1977 Olli Kivisen Leppävaaran keskuksen pohjoispuolen kaavan toteutumista jarruttivat rakennuskiellot ja lama. 1980-luvulla vanhat pienet talot purettiin, ja nykyiset Lökkisepäntori ja Leppävaaranraitti rakennettiin pelloille ja 1940-luvun urheilukentän paikalle. Esko Miettisen vuonna 1983 hyväksytyssä jatkosuunnitelmassa säilyivät vanha tielinja Lintuvaarantie sekä länteen Kilonojaan laskeva vesiuoma seuraten Kivisen suunnitelmaa. Vallikallion alueella tehokkuutta vastustettiin. Lopulta puistoalaa laajennettiin ministeriön päätöksellä ja kaksi jugendhuvilaa suojeltiin. (Maisala, 2008, s. 156–170, 183–185.)

1980-luvun Pohjois-Leppävaaran ydinkeskus rakentui oman aikakautensa arkkitehtuurin ja peltomaiseman mukaan. Pihapiireille tyypillistä ovat voimakkaasti rakennetut pihat kansiratkaisuin, joita rajaavat aiempaa umpinai-
semmat korttelit. Kansipihoille istutettiin pensaita sekä matalia puita, kuten pihlajaa, ja pihat jäseneltiin rakentein leikkiin, oleskeluun ja kulkureitteihin.

2000-luvulla kasvanut kaupan suuralue sekä kehittyneet liikenneväylät erottavat Leppävaaran etelä- ja pohjoispuolet. Leppävaaran keskus -asema-
kaavamuutos pyrkii alueiden yhdistämiseen, mutta 2021 hanke keskeytettiin toistaiseksi (Espoon kaupunki, kaupunginhallituksen elinkeino- ja kilpailukykyjaos, Pöytäkirja 31.5.2021 § 89). Kaavaan kuuluu pohjoispuolen radanvarren Turuntie sekä sivua-
vat korttelit Läkkitorilta Gransinmäelle. Vuoden 2017 suunnitelmaluonnos tavoitteli tiivistä ja korkeaa asuinrakentamista liikennejärjestelyiden lisäksi. Vuoden 2020 asemakaavaselostuksessa oli myös tavoite: ”Kaavalla lisätään Leppävaaran viheralueiden määrää kaupunkikeskusta-alueeseen soveltuvalla puistolla” (Leppävaaran keskus, kaavaselostus, 2020, s. 5–15, 39).

Pohjois-Leppävaaran viherympäristö on pääosin rakennettua. Rikkain luonnon lajisto sijaitsee laaksoa reunustavilla kallioselänteillä ja linnoitus-
alueilla. Lännessä Monikonpurolaakso yhdistää alueen maakunnalliseen ekologiseen verkostoon, jonka Turuntien ja radan muodostama liikennealue osin katkaisee. Vanhan Turuntien kiviholvisilta Gransinmäen tuntumassa yhdistää kulttuuri- ja luonnonperintöä. Idässä ekologinen verkosto jatkuu Laturinkallioilta rakennetun kannen viheralueita pitkin yli Kehä 1:n Mestari-
rintunnelin. Vuonna 1832 Gransinmäelle on siirretty Kilosta Gransin kievari, joka on Leppävaaran vanhin säilynyt rakennus (Galtat et al., 2012, s. 31; Museovirasto, 2020). Myös sen historialliselle tontille rakennettiin vuonna 2022 lisärakennusta.

Lintuvaarantie 8 on esimerkki lähiökorttelista historiallisen Nupukiven-
kallion kyljessä. 1969 ilmakuvasa näkyvät pientalot purettiin 1980-luvun lopulla, ja tilalle rakennettiin kerrostalot, jotka istutettiin kalliorinteeseen. Pihan laidalla säilytettiin hedelmäpuita, syreenipensaita sekä vanhoja raken-
nusten kivijalkoja. Sisäpihalla on kapea kansipiha, jossa vuorimännyt, pihlajat ja matalat pensaat nivELYvät kalliolaen keloihin ja ikimäntyihin. Korkealle kalliorinteelle nousevat kahdet portaat.

Nupukivenkalliolla on 1914–1918 rakennetun Helsingin maa- ja merilin-
noituksen rakenteita. Lisäksi kallio on kansalaissodan tapahtumapaikka. Nupukivenkallio ja pohjoispuolen Kivenhakkaajankuja viittaavat nupuki-
vien hakkaamiseen Helsingin Mannerheimintietä varten 1925 (Saloranta, 2015). Lintuvaarantie oli reitti viljelyksille jo Senaatinkartassa 1871, ja eteläpuolella Vanha maantie on Turuntien vanha linjaus, joka haarautui Suurelta Ranta-
tieltä Bembölestä ja kulki Leppävaaran läpi Helsinkiin (Galtat et al., 2012, s. 43, 79–82).

KUVA 12 Lintuvaarantie 8 asuinkortteli ja Nupukivenpuisto vuonna 1969 ja 2019.

Kortteliin ei suoraan kohdistu tiivistämispainetta. Vuoden 1983 asemakaavassa Nupukivenkallio on lähivirkistysaluetta. 2006 hyväksyttiin maanalaisten rakentaminen muinaismuistolaille rauhoitetun (sm) maalinnoituksen alle kaavamutoksella (Espoon kaupunki, 1983; Asemakaavamääräys AK 51:13, Leppävaaran urheilupuiston asemakaavamuutos, 2006). Korttelin eteläpuolelle pohditaan Leppävaaran keskuksen kaavavalmisteluissa erittäin tiivistä ja korkeaa rakentamista (Espoon kaupunki, 2021).

Johtopäätökset

Havaintokävelyillä tapauskohteiden 1960–1980-lukujen arkkitehtuuri on samankaltaista, mutta luonnon- ja kulttuuriympäristön piirteet ovat paikallisia. Alierakentamista edeltänyt maaseudun luonto- ja kulttuuriperintö on edelleen läsnä lähiöympäristössä. Tielinja seuraa maastoa ja vanha puu tai vesiuoman ylittävä silta paljastuu lähiöitä vanhemmaksi. Tapausten valossa lähiöluonto voidaan tulkita *kulttuurisena luonnon monimuotoisuutena*, jonka kokonaisarvo syntyy biologisten, maisemallisten ja kulttuuristen kerrosten yhteisvaikutuksesta.

Tapauskohteet rakennettiin keskiajan kyläverkostoon, joka kehittyi lähiöverkostoksi maisemallisten, hallinnon ja maatalouden sekä maankäytön ja talouden tekijöiden myötä. Maiseman topografia ja kartanoiden ydinalueet ovat usein osa nykyistä lähiöluontoa.

Tapauskohteissa toistuu uusruutukaava, jonka korttelien ja tiestön koordinaatisto suunnattiin ilmansuuntien ja maiseman mukaan. Lähiökorttelien talot istutettiin maaston muotoihin kallioperää tuhoamatta, ja lähiöraitit

seuraavat osin vanhoja teitä sekä metsä- ja peltopolkuja. Puistot ja leikki- ja urheilukentät perustettiin alaville pelloille ja niityille. Espoossa sekä metsä- että kompaktilähiöissä säästetyt kallioiset metsät ja korttelipihojen alkupe- räinen puusto muodostavat lähiöiden sisäisen viherrakenteen. Se ulottuu läpi korttelirakenteen kytkeytyen ympäröiviin viherkäytäviin, joissa biologisesti arvokkain luonto on usein osoitettu suojeluun ja virkistysalueiksi. Kartanoiden pelloista ja metsistä on kehittynyt viherverkosto sisältäen puistoja ja virkistysalueita, joissa hiihdetään, ratsastetaan tai viljellään palstoja. Kulttuurihistorian kerroksiltaan rikkain ja lähiörakenteeltaan nuorin Leppävaara poikkeaa muista tapauskohteista. Pohjois-Leppävaaran pohjoisen ydinkes- kuksen alueella uusruutukaava korvattiin umpinaisemmilla kortteleilla ja kansipihojen kasvillisuus on rakennettua. Leppävaaran lähiörakentamista edeltävistä kerroksista ovat säilyneet luonnon- ja kulttuurihistorian kannalta merkitykselliset kalliot, kuten I maailmansodan Helsingin maa- ja merilin- noituksen kalliot rakenteineen.

Lähiöiden aluerakentamista edeltänyt kulttuurihistoria näyttäytyy osin fragmentaarisenä, mutta tapausten kulttuurihistorialliset kylätontit sekä kartano- ja linnoitusalueet muodostavat kokonaisuuden kietoutuen luon- nonperintöön ja maisemarakenteeseen. Lähiöverkostoa yhdistävät päätiet perustuvat edelleen huomattavilta osin kylien välisiin vanhoihin reitteihin. Kartanoiden ja historiallisten tapahtumien sekä merkkihenkilöiden historia on lisäksi viety tapauskohteiden viheralueiden, katujen ja aukkioiden nimiin (Espoon kaupunki, 2022). Leppävaarassa työväenasutuksen kerros on säilytetty juuri nimistönä. Espoon lähiöverkosto on tulos monisyisestä kudoksesta, jossa luonto, maisema ja kulttuurihistoriallinen kylä- ja tierakenne ovat luoneet mahdollisuuksia poliittisille, taloudellisille ja yhteiskunnallisille voimille vastata kaupungistumiseen.

Lähiörakenteeseen ulottuva luonto on saanut vasta vähän huomiota maankäytön lähiökäsityksissä, koska luontoarvojen tutkimus on suunnattu ymmärrettävästi enemmän uhanalaiseen luontoon lähiöitä ympäröivillä metsävyöhykkeillä. Lähiöluonnon kulttuurisen kokonaisuuden syvälinen ymmärtäminen vaatii vuoropuhelua suunnittelijoiden, tutkijoiden, osallisten ja käytännön toimijoiden kanssa. Yhteistyö on välttämätöntä, jotta maankäy- tön aineistojen, selvitysten, kyselyiden, erilaisten hankkeiden ja asukkaiden kokemuksellinen tieto ulottuu päätöksiin ja suunnitteluratkaisuihin. Käsite ”elonkirjo” tuo luonnon monimuotoisuuden tarkasteluun mukaan ihmisen vaikutuksen, jolloin luonnon ja kulttuuriperinnön arvot voivat yhdistyä, ja parhaimmillaan ihmisen toiminta voi lisätä luonnon monimuotoisuutta.

Leppävaara-seuran käynnistämät arkeologiset kaivaukset syksyllä 2021 ovat esimerkki lähiöasukkaiden kiinnostuksesta kulttuurihistoriaan (Tuominen-Halomo, 23.10.2021). Kaivaukset toivat uutta tietoa Monikon alueen asutushistoriasta kivilaudelta saakka. Kulttuuriperintö ei ole staattista, sillä tietoa löytyy lisää, uusia kulttuuriympäristön kerroksia syntyy ja lisäksi tulkinnat sekä arvostukset muuttuvat. Myös luonnonvoimat, kuten aiemmin maanousu tai tulevaisuudessa mahdollinen merivedenpinnan nousu, vaikuttavat kulttuurikerrosten rakentumiseen ja kaupunkien kasvun suuntaamiseen.

Tiivistäminen ja luonnon vaaliminen synnyttävät edelleen ristiriitoja, vaikka tiivistämisellä pyritään kestävään rakentamiseen. Maankäytön keinoiksi on tuotu luontoperustaisia ratkaisuja sekä tiivistämisessä menetettyjen luontoarvojen kompensointi (Lähtenmäki, 2021; Nygren, 2015; Vikström, et al., 2018, s. 14–16). Näkökulma lähiöiden kylärakenteesta kehittyneenä ja viheralueiden yhdistämänä verkostona korostaa aluerakentamisen viherkäytävien merkitystä kaupunkiseutujen ekologisena ja kulttuurisena turvaverkkona. Tiivistämisessä tulisi huomioida ekologisen kompensoinnin mahdollisuus laajentamalla viherkäytävien suojelualueita. Kehittämällä lähiöluonnon monilajisuutta ja viheralueiden laatua voidaan rakentaa kulttuurista luonnon monimuotoisuutta. Esimerkiksi Soukan metroaseman viherkatto kompensoi asemarakennuksen aiheuttamaa kuivan kalliokedon lajiston häviämistä.

Lähiöiden tiivistymispaine, etenkin liikenteen solmukohdissa, muuttaa sekä lähiöverkostoa että lähiöiden sisäistä rakennetta. Maankäytössä on pohdittava vakavasti lähiöiden biologisen monimuotoisuuden rinnalla laajempaa kulttuurista ja sosiaalista elonkirjoa. Tapoja luonto- ja kulttuuriarvojen yhdistämiseksi on vireillä maankäytössä, josta Espoossa esimerkkeinä ovat Espoon viheralueohjelma 2014–2028, alueittaiset luonnon- ja maisemahoidonsuunnitelmat, vuorovaikutteiset metsäkävelyt, työpajat ja kyselyt asukkaiden kanssa (Alatalo, 2020; Miettinen et al., 2019) sekä suunnittelua ohjaavat Espoon julkaisut ekosysteemipalveluista, viherkudelmasuunnitelmasta ja luontoarvoista sekä maisema- ja luontoselvityksistä (Ahlgren et al., 2019; Ahopelto et al., 2021a; Ahopelto et al., 2021b). Lähiöluonnon kulttuurihistorialliset piirteet vaativat monialaista tutkimusta ja huomiota, sillä lähiöluonnon kulttuurinen monimuotoisuus laajentaa luontoarvoja maankäytössä.

Kirjallisuus

Aalto, I., Ahlgren, H., Kuusisto-Hjort, P. & Hämäläinen, T. (2020). *Minun luontohyötyni. Asukaskysely luonnon merkityksestä espoolaisille. Yhteenveto kyselyn tuloksista.* Espoo: Espoon kaupunki. https://static.espoo.fi/cdn/ff/0ow2nm6OjysCQtU3-_LcrZG1J5Y7wT2FZfWmaYYoh_Q/1629203800/public/2021-08/Minun%20luontohy%C3%B6tyyni%202020%2C%20Saavutettava.pdf

- Ahlgren, H., Kuusisto-Hjort, P., Hämäläinen, T., Sillanpää, P. & Hölttä, J.** (2019). *Viherkudelman osa B. Espoon siniviherrakenne – Teemakohtainen tarkastelu*. Espoo: Espoon kaupunkisuunnittelukeskus. https://static.espo.fi/cdn/ff/ZVckgrlIopTY3BpojzngjtGrNS4hOnaT9wFG8hbgW9M/1625050031/public/2021-06/22-19%20Viherkudelman%20osa%20B%2C%20siniviherrakenteen%20teemakohtainen%20tarkastelu%202019_o.pdf
- Ahopelto, L., Lähteenmäki, T. & Rönnerberg, M.** (2021a). *Espoon ekologisen verkoston nykytila*. Espoo: Espoon ympäristökeskus. https://static.espo.fi/cdn/ff/s1ZdnaL4h-KK_Ns6WnZLLYgbnjH3SbCjtkoTV8ONnoQ/1631536438/public/2021-09/Espoon%20ekologisen%20verkoston%20nykytila%202021%20-raportti.pdf
- Ahopelto, L., Lähteenmäki, T., Hiironniemi, K., Lundgren, L., Aia, K. & Rönnerberg, M.** (2021b). *Kriteeristö luontoarvojen luokitteluun Espoossa*. Espoo: Espoon ympäristökeskus. https://static.espo.fi/cdn/ff/a342-6y2R5wGnMuxzzusunPh6T-oDWgl9HRdlIggSX3w/1625553585/public/2021-07/LUMO_priorisointi_saavutettava.pdf
- Ahopelto, L., Yrjölä, R. & Vickholm, J.** (2016). *Friisinkallion luonnonsuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma*. Espoo: Espoon kaupunki. <https://www.espo.fi/download/noname/%7BE0B15872-C9EA-4E70-B464-367EAAC8D403%7D/94744>
- Alatalo, T.** (2020). *Länsi-Espoon luonnon- ja maisemanhoitosuunnitelma 2020–2030*. Espoo: Espoon kaupunki.
- Arkkitehti-lehti, 3/1969, 8/1971, 6/1973, 7/1973.**
- Asikainen, E.** (2014). *Luontopolitiikkaa lähiöissä – lähiöluonnon muotoutuminen Tampereen Hervannassa ja Vuoreksessa*. Tampere: Tampere University Press.
- Asikainen, E., & Jokinen, A.** (2009). Future Natures in the Making: Implementing Biodiversity in Suburban Land-Use Planning. *Planning Theory & Practice*, 10(3), 351–368. <https://doi.org/10.1080/14649350903229794>
- Donner, J.** (2016). Missä moderni – siellä puutarha. Teoksessa J. Sinkkilä, J. Donner & M. Mannerla-Magnusson (toim.), *Unelma paremmasta maailmasta. Moderni puutarha ja maisema Suomessa 1900–1970*. Espoo: Aalto-yliopisto.
- Espoon kaupunki** (2010). *Espoon eteläosien yleiskaava* https://kartat.espo.fi/Documents/Ksk_Yk_dokumentit/Kartta%20Espoon%20etel%C3%A4osien%20yleiskaava%20.pdf
- Espoon tilastot** (2021). *Väestörakenne 2020/2021*. Espoo: Espoon kaupunki. <https://www.espo.fi/fi/vaesto#section-17442>
- Galtat, H., Tornivaara-Ruikka, R., Helander, V. & Kauhanen, M.** (2012). *Maalle! Helsingin seudun kulttuuriympäristöopas*. Helsinki: Rakennustaiteen seura.
- Haila, Y.** (2003). ”Erämaa” ja ympäristöajattelun moniulotteisuus. Teoksessa Y. Haila & V. Lähde (toim.), *Luonnon politiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Hakanpää, P.** (2005). *Espoon eteläosien historiallisen ajan kylänpaikkojen yleiskaavainventointi 2005*. Helsinki: Museovirasto. <https://docplayer.fi/37060067-Museovirasto-rakennushistorian-osasto-paivi-hakanpaa.html>
- Hankonen, J.** (1994). *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta*. Tampere: Gaudeamus.
- Hautamäki, R.** (2016). *Kartanot kaupungissa. Helsingin kartanoympäristöjen kaupunkimaistuminen, säilyttäminen ja yhteensovittaminen kaupunkirakenteeseen*. Espoo: Aalto yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-60-6457-4>.
- Hautamäki, R. & Donner, J.** (2019). Representation of Nature – The Shift from Forest Town to Compact City in Finland. *Bebyggelsehistorisktidskrift*, 76, 44–62.
- Haverinen, R., Mattila, K., Neuvonen, A., Saramäki, R. & Sillanaukee, O.** (toim.) (2021). *Ihminen osana luonnonkirjoa. Luontosuhteet, luontokäsitykset ja sivistys kestävyyskriisin aikakaudella*. Helsinki: Sitra. <https://media.sitra.fi/2021/12/02161503/sitra-ihminen-osana-elonkirjoa.pdf>
- Hirvensalo, J.** (2014). *Ekologiset yhteydet ja viheralueverkosto Espoossa*. Espoo: Espoon ympäristölautakunta.
- Hurme, R.** (1991). *Suomalainen lähiö Tapiosta Pihlajamäkeen*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.

- Husa, J. & Teeriaho, J.** (2004). *Luonnon ja maisemansuojelun kannalta arvokkaat kallioalueet Uudellamaalla*. Helsinki: Suomen ympäristökeskus. <http://hdl.handle.net/10138/167012>
- Huttunen, S.** (2000). Ekomodernin suunnittelun reunaehdot kaupunkiseudulla. Hyvä elinympäristö ja toimiva yhteistyö kaupunkiseudun haasteina. Teoksessa J. Kortelainen (toim.), *Vihertyvä kaupunkiseutu. Suunnittelun ja hallinnan ekomoderni käänne*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Huvinen, H.** (2012). Leppävaaran maatalous. Teoksessa P. Saloranta & L. Korkeamäki (toim.), *Albergasta Leppävaaraan. Sata vuotta ihmisiä, elämää ja kehitystä*. Espoo: Leppävaara-seura.
- Härö, E.** (1984). *Espoon rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema*. Espoo: Espoon kaupunginmuseo.
- Jaatinen, S. & Österholm, E.** (2020). *Väestörakenne 2019/2020. Tietoisku 5/2020*. Espoo: Espoon kaupunki. https://static.espoo.fi/cdn/ff/zPCWxXjC2BB_DUwZNar1D-T5ep2T-mJ9M4kftllkd7o/1629987663/public/2021-08/2020_5_V%C3%A4est%C3%B6rakenne%202019_2020_o.pdf
- Jalkanen, J., Moilanen, A. J. & Toivonen, T. K.** (2018). *Uudenmaan ekologiset verkostot Zonation-analyysin perusteella*. Helsinki: Uudenmaan liitto.
- Jung, B. & Saarinen, E.** (1918). "Suur-Helsingin" asemakaavan ehdotus. Helsinki: Osakeyhtiö Lilius & Hertzberg. <https://www.doria.fi/handle/10024/134917>
- Karhula, A.** (2019). *Lähiöunelmia, Espoon 1960- ja 1970-lukujen lähiöiden maisema-arkkitehtuurin piirteitä*. Espoo: Aalto-yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:aalto-201910135740>
- Kekki, H.** (2015a). *Takapihalta metsään vai metroasemalle? Tulevaisuuden asuinympäristöt Espoossa. 2015 asukaskyselyn tuloksia*. Espoo: Espoon kaupunkisuunnittelukeskus. <http://docplayer.fi/23529132-Takapihalta-metsaan-vai-metroasemalle.html>
- Kekki, H.** (2015b). *Virkistyskeskusten toiveympäristöt Espoossa. 2015 asukaskyselyn tuloksia*. Espoo: Espoon kaupunkisuunnittelukeskus.
- Koivisto, A.** (2008). *Espoon Soukan Soukanpohjan kartanon koekaivaukset vuonna 2008*. Helsinki: Museovirasto.
- Kopperoinen, L., Itkonen, P. & Niemelä, J.** (2014). Using expert knowledge in combining green infrastructure and ecosystem services in land use planning: an insight into a new place-based methodology. *Landscape Ecology*, 29(8), 1361–1375.
- Kopperoinen, L., Itkonen, P., Viinikka, A., Olazabal, E. & Heikinheimo, V.** (2015). *Uudenmaan viherrakenne ja ekosysteemipalvelut ekouuma-hankkeen loppuraportti*. Helsinki: Suomen ympäristökeskus.
- Kulttuuriympäristömme** (2022). *Yleisiä käsitteitä*. https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Tutki_ja_tutustu/Kasitteita/Yleisia_kasitteita
- Kuusisto-Hjort, P., Ahlgren, H., Aalto, I. & Hämäläinen, T.** (2020). *Minun luontohyötyni. Asukaskysely luonnon merkityksestä espoolaisille*. Espoo: Espoon kaupunkisuunnittelukeskus.
- Kuusisto, E., Rinkinen, K. & Vauhkonen, H.** (2016). *Missä on maat mainioimmat. Uudenmaan kulttuuriympäristöt*. Helsinki: Uudenmaanliitto. http://www.uudenmaanliitto.fi/files/18810/Missa_maat_on_mainioimmat_-_Uudenmaan_kulttuuriymparistot.pdf
- Lahtela, S.** (2008). *Espoon pitäjän kylät nuoremmilla geometrisilla kartoilla 1691–1706*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lahti, M. J.** (1975). *Espoo maalaispitäjistä suurkauppalaksi*. Espoo: Espoon kaupunki.
- Laine, M., Bamberg, J. & Jokinen, P.** (2007). *Tapaustutkimuksen teoria ja käytäntö*. Teoksessa M. Laine, J. Bamberg & P. Jokinen (toim.), *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus.
- Laine, S.** (1998). *Ensimmäisen maailmansodan aikainen maalinnoitus Espoossa*. Espoo: Espoon kaupungin tekninen keskus.
- Lammi, E. & Routasuo, P.** (2012). *Espoon arvokkaat luontokohteet 2012*. Espoo: Espoon ympäristölautakunta.
- Lehtovuori, P. & Prokkola, J.** (2010). *Haukilahden vesitorni*. Espoo: Espoon kaupunki. <https://livady.fi/wp-content/uploads/Haukilahden-vesitorni-rhs.pdf>
- Leppävaaran keskus** (2020). *Leppävaaran keskus 110617 kaavaselostus KSL 18.11.2020*. Espoo: Espoon kaupunki.

- Lukkari, L.** (2018). *Vihreä aarre. Elämää Karakalliossa 1962–2018*. Espoo: Karakallio-Seura ry.
- Luoto, A.** (2016). *Ylä-Soukka. Asemakaavan muutos*. Luontoselvitys 2016. Helsinki: Keiron Oy. <https://docplayer.fi/71169030-Sato-oyj-yla-soukka-asebakaavan-muutos-luontoselvitys-2016.html>
- Lyytimäki, J., Lähteenoja, S., Sokero, M., Korhonen, S. & Furman, E.** (2016). *Agenda 2030 Suomessa – Kestävän kehityksen avainkysymykset ja indikaattorit*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-275-3>
- Lähiöohjelma** (2008). *Lähiöohjelma 2008–2011. Lähiöistä kaupunginosiksi*. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Lähiöohjelma** (2020). *Lähiöohjelma 2020–2022*. Helsinki: Ympäristöministeriö. <https://ym.fi/lahioiden-kehittaminen>
- Lähteenmäki, T.** (2021). *Espoon käytännöt luonnon monimuotoisuuden edistämiseksi*. Espoo: Espoon kaupunki. https://static.espoo.fi/cdn/ff/XXZWNVN6zp2RSrbEL3jEWZA5ZBHAXNnx4exZg_BmWd4/1625661779/public/2021-07/K%C3%A4yt%C3%A4nn%C3%B6t_lumon_edist%C3%A4miseksi_raportti_1.pdf
- Maisala, P.** (2008). *Espoo – Oma lukunsa. Kaupunkisuunnittelun, kaupunkirakentamisen ja kaavoitushallinnon kehitys vuoteen 2000*. Espoo: Espoon kaupunkisuunnittelukeskus.
- Manninen, E., Heinonen, M.; Makkonen, H. & Nieminen, M.** (2019). *Uusimaa-kaava 2050 – Luontoselvityskohteiden maakunnallinen arvo. Koosteraportti*. Helsinki: Uudenmaan liitto. https://www.uudenmaanliitto.fi/files/23400/Luontoselvityskohteiden_maakunnallinen_arvo.pdf
- Meurman, O.-I.** (1947). *Asemakaavaoppi*. Helsinki: Otava.
- Miettinen, S., Kokkila, M., Männistö, T., Miettinen, A., Surakka, H., Vainikainen, E., Kiiski, J., Lohman, E., Ampuja, I. & Kalliala, E.** (2019). *Etelä-Espoon luonnon- ja maisemanhoitosuunnitelma 2019–2029*. Espoo: Espoon kaupunki.
- Mikkonen, T., Salonen, P. & Seppänen, R.** (2015). *Kulttuuriympäristö yhteisenä voimavarana. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma 2014–2020*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Moilanen, K.** (2008). *Esipuhe. Teoksessa I. Wahlgren & M. Halonen, Espoon maankäytön kehittämissuunnitelmien ilmastovaikutukset*. Espoo: VTT.
- Moll, V. & Kuusi, H.** (2019). *From city streets to suburban woodlands. The urban planning debate on children's needs, and childhood reminiscences of 1940s–1970s* Helsinki. *Urban History*, 48(1), 125–142. <https://doi.org/10.1017/S096392681900083X>
- Museovirasto** (2020). *Gransbacken*. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/t_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1000032340
- Nygren, N. V.** (2015). *Luontoarvojen kompensointi – ratkaisu suunnittelun umpikuijiin? Yhdyskuntasuunnittelu*, 53(3). <http://www.yss.fi/journal/luontoarvojen-kompensointi-ratkaisu-suunnittelun-umpikuijiin/>
- Nykanen, V., Lahti, P., Knuuti, A., Hasu, E., Staffans, A., Kurvinen, A., Niemi, O. & Virta, J.** (2013). *Asuntoyhtiöiden uudistava korjaustoiminta ja lisärakentaminen*. Espoo: VTT.
- Petrell, L.** (2006). *Espoon arvokkaat geologiset kohteet*. Espoo: Espoon ympäristökeskus.
- Rakennuslaki** (370/1958). <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/1958/19580370>
- Riihola, K.** (9.12.2021). *Soukanpohjan kartano tuhoutui tulipalossa aatonaattona 23.12.2010 – Nyt tilalle on noussut näyttävä uudisrakennus, josta ei haluttu tehdä vanhan kopiota: "Onneksi palaute on ollut positiivista". Länsiväylä.*
- Saarikangas, K.** (2004). *Kaupungin rajoilla. Lähiöt, suunniteltu ja suunnittelematon*. Teoksessa K. Saarikangas & H. Wikström (toim.), *Rakkaudesta kaupunkiin. Taidehistoriallisia tutkimuksia*. Helsinki: Taidehistorian seura.
- Saarikangas, K.** (2008). *Rakennetun ympäristön muutos ja asumisen mullistus*. Teoksessa K. Häggman & S. Aalto (toim.), *Suomalaisen arjen historia, 4. Hyvinvoinnin Suomi*. Helsinki: WSOY.
- Saarikangas, K.** (2016). *Asukkaat ja maisema liikkeessä. Lähiörakentaminen ja asumisen mullistus 1960-luvulla*. Teoksessa J. Lahti & E. Rauske (toim.), *Värikkäämpi, iloisempi, hienostuneempi: näkökulmia 1960-luvun arkkitehtuuriin*. Helsinki: Suomen arkkitehtuurimuseo.
- Salmi, M.** (2015). *Valtatie varrelta. Tarinoita ja kuvia Leppävaarasta*. Espoo: Leppävaara-seura ry.

- Salonen, K. & Schalin, M.** (2019a). *Matinkylän keskeisten alueiden inventointi, arvotus ja kehittämisperiaatteet*. Espoo: Espoon kaupunki. https://static.espoo.fi/cdn/ff/IGJ_1p7midJ89bNpohot7iyCteKSYOYqXdcySCB44c/1624454090/public/2021-06/Matinkyl%C3%A4n%20keskeisten%20alueiden%20inventointi%2C%20arvotus%20ja%20kehitt%C3%A4misperiaatteet%202019.pdf
- Salonen, K. & Schalin, M.** (2019b). *Olarin keskeisten alueiden inventointi, arvotus ja kehittämisperiaatteet*. Espoo: Espoon kaupunki. <https://static.espoo.fi/cdn/ff/09zFdN4ybb1vLkVQ3B6Q6Uw5sDOoqOoHcptQivT2X8/1635259020/public/2021-10/Olarin%20keskeisten%20alueiden%20inventointi%20arvotus%20ja%20kehitt%C3%A4misperiaatteet%202019.pdf>
- Saloranta, P.** (2015). *Espoon kaupunkipolut. Leppävaara, Espoonlahti, Olari ja Matinkylä*. <http://www.kotikaupunkipolut.fi/>
- Seppälä, M.-L., Lehtonen, H. & Tihlman, T.** (1990). *Suomen lähiöt. Kyselytutkimus 1950–1980-luvuilla rakennetuista lähiöistä*. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Sihvonen, P.** (2021). Elonkirjon säilyttäminen ihmiskunnan haasteena. Teoksessa M. Heikkilä (toim.), *Kuinka maailma pelastetaan? Kohti kestävämpää tulevaisuutta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Suomen perustuslaki** (731/1999). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Stjernberg, M.** (2017). *Helsingin seudun 1960- ja 1970-lukujen lähiöiden sosioekonominen ja demografinen kehitys vuoden 1990 jälkeen*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Swensen, G., & Jerpäsen, G. B.** (2008). Cultural heritage in suburban landscape planning. A case study in Southern Norway. *Landscape and Urban Planning*, 87(4), 289–300. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2008.07.001>
- Tanttu, N., Toivonen, M., Helimäki, J. & Aia, K.** (2021). *Kotinurkilta kalliille. Espoon luontokohteet*. Espoo: Espoon kaupunki, 4 p.
- Tulonen, A., Ahlfors, N., Semeri, S. & Heikkilä, T.** (2017). *Soukan keskeisten alueiden inventointi*. Espoo: Espoon kaupunkisuunnittelukeskus. <https://www.espoo.fi/download/noname/%7B34E5AC2B-CF32-4C20-A4EA-A64CA9CC02C5%7D/126175>
- Tuominen-Halomo, A.** (23.10.2021). Arkeologit tekivät Leppävaarasta löydön, jota kuvaillaan sensaatiomaiseksi – ”Alue on kuin ihmeen kaupalla säilynyt todella hyvin”. *Länsiväylä*.
- Uusimaakaava** (2020). *Uudenmaan maakuntakaava 2050. Helsingin seudun vaihekaava*. Helsinki: Uudenmaan liitto. https://www.uudenmaanliitto.fi/aluesuunnittelu/uusimaa-kaava_2050/helsingin_seudun_maakuntakaava
- Vainio, T., Kuismanen, K., Ala-Kotila, Paula & Vesanen, T.** (2021). *Asuntotuotannon laatumuutokset 2005–2020. Korkeampaa, tiiviimpää, energiatehokkaampaa*. Helsinki: Ympäristöministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-420-8>
- Vikström, S., Hautamäki, R., Ariluoma, M., Paloniemi, R., Mäkinen, K., Rekola, A., Marttunen, M. & Syrjänen, K.** (2019). Luontopohjaisten ratkaisujen monihyötyisyys ja toimeenpano vastauksena yhteiskunnallisiin ongelmiin. *Alue ja ympäristö*, 48(2), 5–19.
- Yrjölä, R.** (2012). *Matinkylä-Olari, Espoo luontoselvitykset 2012, Liite 6b*. Espoo: Espoon kaupunki.
- Yrjölä, R.** (2015). *Luontoselvitys Espoon Karakallion asemakaava-alueilla vuonna 2015*. Espoo: Espoon kaupunki.

Vanha kaupunki tuhon valossa

Carl Jacob Gardberg ja
rakennussuojelu Turussa

Tiina Männistö-Funk

Vanhan arvo ja läsnäolo kaupunkiympäristössä joutui uudenlaiseen tarkasteluun suomalaisten kaupunkien nopean kasvun ja uudistamisen vuosikymmeninä 1950-luvulta 1970-luvulle. Turku tunnetaan esimerkkinä tämän aikakauden laajamittaisesta vanhan purkamisesta ja uudisrakentamisesta, joka lyhyessä ajassa muutti kaupungin historiallisen keskustan ilmeen ja tuhosi monia myöhemmin arvokkaina pidettyjä rakennuksia. Tässä artikkelissa perehdytään Turun tapaukseen yhden rakennussuojelua edustaneen toimijan, Carl Jacob Gardbergin kautta. Gardbergin toiminta vanhan rakennuskannan puolesta Turussa purkamisen vuosikymmeninä on esimerkki siitä, miten käsitykset rakennusperinnöstä ja rakennetuista miljöistä muokkautuivat nopeiden muutosten paineessa ja millaisiin neuvotteluihin vanhan läsnäolo kutsui kaupunkisuunnittelun ja -ympäristön eri toimijoita.

Asiasanat: kaupunkisuunnittelu, miljööt, rakennussuojelu

Johdanto

”Turun rakennusmuistojen pelastamiseksi erillinen siirtoalue paras ratkaisu” otsikoi Turun Sanomat 15.1.1957. Aiheena oli kysymys kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten kohtalosta Turussa, missä vanhan purkaminen ja uuden rakentaminen oli pääsemässä kovaan vauhtiin. Artikkelin koostui kaupungin asemakaava-arkkitehti Olavi Laisaaren kommentteista. Sanoma-lehti oli kysynyt häneltä mielipidettä listasta turkulaisia rakennuksia, jotka

kulttuurihistoriallisista syistä olisi syytä jättää purkamatta (TS, 15.1.1957). Listan olivat kaupungin museolautakunnan puolesta laatineet alkujaan jo vuoden 1955 lopulla Turun historiallisen museon johtaja Irja Sahlberg sekä amanuessi Carl Jacob Gardberg (1993, s. 57–61; Lahtinen, 2013, s. 38–39).

Lista käsitti 68 rakennusta 32 tontilla kaupungin keskustassa sekä näiden lisäksi 14 kohdetta kaupungin lähialueilla (ks. Gardberg, 1993), vaikka Turun Sanomat artikkelissaan mainitsee virheellisesti listan käsittäneen yhteensä 48 kohdetta. Artikkelissa Laisaari ilmaisee kovin sanoin vastustavansa listaa ja sen edustamia suojelujatoksia:

Jos vaaditaan, että kaupungin vanha luonne on säilytettävä, että uudet rakennukset on rakennettava täysin vanhoihin sopeutuviksi ja ettei vanhoja rakennuksia saisi ollenkaan hävittää, on vaadittu samalla, ettei kehitys saa jatkua ja että ihmisen on alistuttava omien vanhojen luomiensa orjaksi [...] Tämähän on aivan päinvastoin, mitä ihminen tekee. (TS, 15.1.1957)

Laisaaren mukaan oli jo alustavallakin arvioinnilla selvää, että ainakin puolet listan taloista olisi tarpeen purkaa muun muassa katujen levenämisen takia. Loppujenkaan säilyttämiseen hän ei suhtautunut myönteisesti, koska ne eivät sopisi uusien talojen keskelle, vaan pistäisivät silmään ”kuolleina kohtina elävässä kaupungissa” (TS, 15.1.1957). Hän ehdottikin, että suojelukysymykset voitaisiin ratkaista luomalla erillinen alue, jonne siirrettäisiin vanhoja taloja ja ”jossa voitaisiin saada käsitys siitä, millainen Turku on ollut entisinä aikoina” (TS, 15.1.1957). Laisaari viittaa tässä skandinaaviseen ulkoilmamuseoiden perinteeseen vanhan säilyttäjinä ja mainitseekin esimerkkinä tanskalaisen Aarhusin, jossa sijaitsee jo 1914 perustettu siirrettyjen rakennusten kaupunginosa.

Artikkelissa käsitelty lista oli tiettävästi ensimmäinen Suomessa laadittu suojelulista ja tuli tunnetuksi toisen laatijansa mukaan ”Gardbergin listana” (Lahtinen, 2013, s. 39). Gardberg itse muisteli myöhemmin kaupunginjohtaja Kalervo Pellisen suhtautuneen listaan vihamielisesti ja syyttäneen museolautakuntaa halusta suojella puolen kaupunkia. Gardbergin arvion mukaan suojeltaviksi esitettyjen kohteiden tontit kattoivat todellisuudessa noin neljä prosenttia Turun ruutukaava-alueesta, ja lista käsitti vain osan sittemmin arvokkaiksi miellettyistä rakennuksista. Listan 68 kohteesta purettiin 26 rakennusta sen laatimista seuranneina vuosina ja vuosikymmeninä. Gardberg luonnehti monia näistä niin arvokkaiksi, ettei niitä myöhemmin vuosikymmeninä enää missään nimessä olisi hävitetty (Gardberg, 1993, s. 57–60). Keskustan rakennusten purkaminen oli kii-vaimmillaan 1950-luvun puolivälistä 1960-luvun alkuun, mutta jatkui vielä sen jälkeenkkin. Käännepätkänä kaupunkilaisten reagoinnissa on pidetty Hamburger Börsin purkamista, joka herätti laajaa vastustusta vuonna 1976 (Drake, 1995,

s. 91–92; Lahtinen, 2013, s. 39). Tätä ennen purkaminen sai enimmäkseen tapahtua ilman kaupunkilaisten näkyvää protestointia. Toisaalta kuitenkin esimerkiksi Turkuseura perustettiin vuonna 1957 nimenomaan reaktiona vanhan Turun silminnäkävälle katoamiselle, ja se pyrki siitä lähtien vaikuttamaan sekä yleiseen mielipiteeseen että päättäjiin purkamisen suitsimiseksi. Gardberg oli mukana seuran hallituksessa, ja seura otti toistuvasti kantaa purkamiskysymyksiin vanhan rakennuskannan puolesta (Lahtinen, 2007, s. 23, 31; 2013, s. 39).

Suojelulista ja Laisaaren reaktio siihen kuvastelevat sekä rakennussuojelukysymyksen kiistanalaisuutta että Gardbergin roolia kysymyksen esiin nostamisessa. Turun keskustan muutosta on käsitelty melko paljon sekä julkisuudessa että tutkimuksessa. Erityisesti Rauno Lahtinen on kirjoittanut laajasti Turun keskustan purkamisen historiasta. Purkamista vastustaneet toimenpiteet tunnetaan myös pääpiirteissään, mutta vähemmän on tutkittu ajattelua niiden takana. Tässä artikkelissa tarkastelun kohteena on se, millainen oli ajan rakennussuojelun näkökulma purkamiseen, erityisesti näkemykset siitä, mikä kaupungissa oli vanhan arvo ja miten sitä pitäisi suojella, sekä miten nämä näkemykset muuttuivat ajan myötä, miten ne suhteutuivat ajan kaupunkisuunnittelun käsityksiin ja mitä käytännön vaikutuksia niillä oli. Näitä kysymyksiä tarkastellaan tutkimalla Gardbergin suojelujattelun muotoutumista hänen kirjoituksissaan ja muussa toiminnassaan Turun purkamisen kiivaina vuosikymmeninä 1950-luvulta 1970-luvulle. Gardbergin ajattelun kontekstiksi levittäytyy paitsi aikaisempi tutkimus suomalaisesta rakennussuojelun ja rakennusperinnön historiasta myös modernistisen kaupunkisuunnittelun ja -uudistamisen historia. Artikkelin nostaa Gardbergin kautta esiin uudella tavalla suojelunäkemyksen ja kaupunkisuunnittelun ideaalien vuoropuhelun ja keskinäisen muokkautumisen, joka näkyi ja näkyi konkreettisesti yhteisessä kaupunkitilassamme.

Lähteinä Gardbergin ajatteluun käytetään sekä hänen julkaisemiaan kirjoituksia että hänen henkilökohtaisen arkistonsa käsikirjoituksia. Olennaisena lähderyhmänä toimivat myös Gardbergin ottamat runsaslukuiset valokuvat, joita säilytetään Turun museokeskuksen valokuva-arkistossa. Suojelukysymyksiin liittyvien käsitteiden ja tavoitteiden lähestyminen nimenomaan Gardbergin ajattelun kautta on kiintoisaa paitsi hänen Turussa saamansa keskeisen roolin takia myös hänen myöhemmän uransa kannalta. Työskenneltyään 1949–1961 Turun linnan entisöintitöiden tieteellisenä tutkimusjohtajana ja historiallisen museon amanuenssina hän yleni vuonna 1960 museon johtajaksi. Vuonna 1972 hänet nimitettiin valtionarkeologiksi ja juuri perustetun Museoviraston ylijohtajaksi. Näin hänestä tuli seuraaviksi vuosikymmeniksi koko Suomen aineellisen kulttuuriperinnön ylin valvoja

(Edgren, 2015). Artikkelissa käsitellään ensin Gardbergin ajatuksia rakennus-suojelusta ja vanhasta rakennusperinnöstä Turussa, sitten niiden suhdetta modernistiseen kaupunkisuunnitteluun ja lopuksi kysymystä ideaalien ja käytännön toimien suhteesta. Olennaisina ajattelun kiintopisteinä nousevat tarkasteluun ”vanhan” ja ”miljööön” käsitteet, joita seurataan läpi artikkelin.

Vanhan henki löytyy

Ne, jotka viime viikkoina ovat kulkeneet pitkin Itäistä Rantakatua, ovat saaneet todeta, että vanhaa Turku vielä on olemassa, vaikkei sitä joka päivä ole silmiemme edessä. Vanhimman Turun kohdalla suoritetaan nimittäin viemärikaivuutöitä.

Näin totesi Gardberg käsikirjoituksessa lyhyeen radio-ohjelmaan Turun keskustan arkeologisista kaivauksista keväällä 1953. Hän oli 26-vuotias, valmistunut muutamaa vuotta aiemmin filosofian kandidaatiksi Åbo Akademiasta ja johtanut jo useamman vuoden ajan Turun linnan entisöintitöitä. Käsikirjoituksen aiemmassa, käsin kirjoitetussa luonnoksessa hän johdattelee ajatukseen vanhasta Turusta kiintoisasti:

Turku onhan maamme vanhin kaupunki, ja varsinkin matkailijat jotka tulevat tänne, luulevat usein että ne täältä löytävät samanlaisia katukuvia kuin Viipurista, vanhasta Tukholmasta tai Visbystä. Ja onhan täällä toki sekä linna että tuomiokirkko, mutta niihin vanha Turku päättyykin. (Garbergs släktarkiv, A20)

Nuori Gardberg tuntuu viittaavan käsitteellä ”vanha” keskiaikaisen rakennuskannan näkyvyyteen kaupungissa, mikä Turussa rajoittui linnan ja tuomiokirkon lisäksi arkeologian näkyviksi tekemiin kaupungin kerrostumiin. Tämä vanhan määritelmä sointui 1900-luvun alussa muotoutuneeseen käsitykseen historiallisista kaupungeista ja kansallisesta kulttuuriperinnöstä, joka keskittyi keskiaikaisperäisten linnojen ja kirkkojen säilyttämiseen sekä jossain määrin myös kaupunkirakenteen vaalimiseen, mikäli sitä pidettiin tarpeeksi vanhana (Vahtikari, 2013, s. 300, 306). Gardberg oli erinomaisesti perillä rakennetun Turun ajallisesta kerroksellisuudesta ja oli itse perehtynyt myös esimerkiksi 1800-luvun rakennustaiteeseen (ks. Gardberg, 1952b), mutta kansantajuisessa radio-ohjelmassa hän käytti vanhan kaupungin käsitettä sen vakiintuneessa, keskiaikaan viittaavassa merkityksessä.

Vuosikymmentä myöhemmin Gardberg kirjoitti jo vanhan läsnäolosta kaupungissa paljon kattavammin, esimerkiksi *Rakennusmuistomerkkimme ja niiden suojele* -kirjassa, jonka toimittamiseen Suomen UNESCO-toimikunta

osallistui. Yli puolet kirjasta käsittelee kulttuurimaisemia, kirkkoja, linnoja sekä kartanoita, mutta kolmessa sen luvussa käsitellään myös kaupunkeja. Gardbergin kirjoittama ”Kaupunkien vanha rakennuskulttuuri” on näistä ensimmäinen. Gardberg käy tiiviisti läpi eri ajanjaksojen ominaispiirteet kaupunkirakentamisessa ja antaa esimerkkejä tyyllisesti yhtenäisistä alueista Suomen eri kaupungeissa. Tarkastelu keskittyy luonnollisesti 1700- ja 1800-luvun rakennuskulttuuriin, koska sitä vanhempaa ei Suomen kaupungeissa ollut nähtävissä Viipurin menettämisen jälkeen. Gardberg kuitenkin toteaa, ettei tämä näkyvän kaupunkikulttuurin verrattainen nuoruus ja vähäisyys vähentänyt sen arvoa suomalaisille itselleen (Gardberg, 1964, s. 137–154), ja kirjoittaa: ”Meidän on todella syytä varjella niitä vanhoja kaupunginosia ja rakennuksia, jotka ovat säilyneet tähän saakka” (Gardberg, 1964, s. 137).

Tämä toteamus sekä kirjan sisältö ylipäättään kuvastavat muutosta, joka oli tuonut kaupunkien rakennussuojelun uudella tavalla keskustelun ja toimenpiteiden kohteeksi 1960-luvulle siirryttäessä. Käsitys vanhasta ja sen arvosta kaupungeissa oli paitsi laajentunut myös terävöitynyt. 1960-luvun kuluessa Gardbergin kannanotoissa voimistui puhe miljöistä tärkeinä kaupunkirakentamisen kokonaisuuksina. Myös tämä oli yhteydessä niihin teemoihin, jotka puhuttivat yhteiskuntaa erityisesti 1960-luvun loppupuoliskolla. Keväällä 1967 Gardberg oli yhtenä puhujana Tammisaaren kulttuuripäivillä, joiden teemana oli ”Människan och miljön”. Eri alojen asiantuntijat esittivät kriittisiä näkökantoja ympäristön tilasta. Gardberg oli linjassa monien muiden kanssa todetessaan, etteivät laki tai viranomaiset ottaneet huomioon yksittäistä rakennusta suurempia miljöitä päätöksissään, joita ohjasivat erityisesti taloudelliset intressit (ÅU, 21.5.1967).

1960-luvulla suomalaiset rakennussuojelun asiantuntijat alkoivatkin kiinnittää enemmän huomiota kokonaisten alueiden suojelemiseen. Aura Kivilaakso on nimennyt ensimmäiseksi näkyväksi tulokseksi tästä Helsingin Puu-Käpylän suojelukaavan vuodelta 1971 (Kivilaakso, 2017). Siirtymä yksittäisten monumentaalirakennuksien suojelusta kokonaisten alueiden, katunäkymien ja ympäristöjen säilyttämispyrkimyksiin tapahtui myös kansainvälisessä suojelukeskustelussa 1960- ja 1970-luvuilla. Seuraavina vuosikymmeninä esteettisiin arvoihin liitettiin myös sosiaaliset arvot, jolloin tärkeäksi suojeltavaksi tekijäksi nousi niin sanottu ”paikan henki” (Karlström, 2014, s. 7541). Gardbergin teksteissä voidaan nähdä, miten nämä ajatukset olivat läsnä jo melko varhaisissa paikallisissa ja kansallisissa suojelupuheenvuoroissa. Jo 1964 julkaistussa artikkelissaan hän painottaa, että vanhat kaupunginosat on saatava ”säilymään elävinä miljöinä,” jotta niiden pelastaminen olisi mahdollista (Gardberg, 1964, s. 154).

Vuonna 1970 Gardberg piti useampia esitelmiä rakennussuojelukysymyk-
sistä Turussa, esimerkiksi Henrik Gabriel Porthan -instituutissa otsikolla
”Vanhaa Turkua uudessa: Ongelmia ja tulevaisuudennäkymiä” sekä Nordiska
institutet för samhällsplaneringin tilaisuudessa otsikolla ”Bevarandefrågor i
Åbo”. Molemmissa hän käsitteli nimenomaan yhtenäisten miljöiden suojelun
kysymyksiä. Gardberg nosti esiin Luostarinmäen alueen ainutlaatuisuuden,
koska siellä ”talot kasvavat juurestaan” eli sijaitsevat alkuperäisillä paikoil-
laan. Samoin hän kommentoi, ettei keskustassa sijaitseva arvokas Qwenselin
talo missään nimessä sopisi Luostarinmäelle eikä sitä muutenkaan pitäisi
siirtää paikaltaan (Garbergs släktarkiv, A21). Sekä Luostarinmäen että Qwenselin
talon museoiminen olivat olleet Gardbergin museokollegan Irja Sahlbergin
vastuulla, joten tässä voitaneen nähdä käytännön museotyön vaikutusta
Gardbergin näkemyksiin, vaikkei kyse ollut hänen vastuualueistaan.

Miljööt nousevat näkyviin

Päinvastoin kuin Laisaari ajatuksissaan siirtokaupunginosasta, Gardberg
alleviivasi ajan myötä yhä enemmän alkuperäisen paikan ja miljöön merki-
tystä rakennuksille. Hän totesi, että yksikerroksisia puutaloja oli 1960-luvun
jälkeen enää vähän jäljellä ja yhtenäisistä empiremiljöistä oli onnistuttu säi-
lyttämään kaksi: tuomiokirkon ympäristö sekä Läntinen Rantakatu kirjas-
ton ja Aurasillan väliseltä osuudelta. Avoinna oli sen sijaan esimerkiksi Port
Arthurin yhtenäisen puutalokaupunginosan kohtalo. (Garbergs släktarkiv, A21)
Suojelukysymykset olivat hyvin konkreettisesti läsnä jokapäiväisessä kaupun-
kiympäristössä, ja ne myös puhuttivat asiantuntijoita. Porthan-instituutissa
esimerkiksi järjestettiin vuonna 1970 pohjoismainen Tradition och förändring
i stadsmiljön -symposiumi, jossa käsiteltiin esimerkiksi lainsäädännön suo-
jelulle antamia edellytyksiä (ks. Modeen, 1971). Symposiumin jälkimmäisessä
Gardberg kirjoitti päiväämättömässä käsikirjoituksessa otsikolla ”Genius
Loci – stadens själ” kaupungin vanhan luonteen säilyttämisestä ja tyypillisistä
Turku-miljöistä. Toisaalta hän nosti ihanteeksi kaupunkikuvan eri aikakau-
sien jatkumona keskiajalta nykyaikaan:

*De som har kämpat för de typiska åbomiljöerna har ofta fått höra, att de talar
för gamla ruckel och att sådana måste bort. De anklagas också för att vilja
bevara allt gammalt utan urskiljning. Må det därför framhållas, att allt som
är gammalt ingalunda behöver bevaras, men att allt som bör bevaras inte
heller behöver vara gammalt. Viktigare är att vi uppmärksammar ”genius
loci”, stadens själ, det som gör att Åbo är Åbo och olikt alla andra städer.
Målet är ingalunda enstaka bevarade hus här och där; det som man strävar*

till är en stadsbild som är en syntes av det bästa som har tillkommit under olika epoker. Bara om man ser kontinuiteten i stadsbilden, från medeltiden till våra egna dagar, kan man skapa den miljö, som åtminstone enligt europeiska kulturbegrepp skall vara utmärkande för en gammal stad. (Garbergs släktarkiv, A21)

Kirjallisen toimintansa ohella Gardberg oli aktiivinen valokuvaaja. Hänen valokuvissaan Turku on läsnä miljöinä ja näkyminä ennen kuin nämä sanat nousevat esiin hänen kirjoituksissaan. Gardberg oli kuvannut Turkuja jo lukiolaisena. Turun museokeskuksen kokoelmissa on esimerkiksi hänen vuonna 1944 ottamansa näkymä jäätyneestä Aurajoesta, tuomiokirkosta ja jokirannasta rakennuksineen. Ammatillisen uransa alussa hän käytti valokuvia ja valokuvausta hyväksi rakennusinventoinnissa ja Turun linnan entisöintitöissä (ks. esim. Garbergs släktarkiv, A1; Gardberg, 1952b). Erityisen aktiivisesti hän valokuvasi kuitenkin 1950-luvun loppupuoliskolla ja 1960-luvun alkupuoliskolla. Tällä ajanjaksolla suurin osa Turun museokeskuksen arkiston kaupunkikuvista on Gardbergin kuvaamia ja myös kokoelman luettelointi on ollut paljolti hänen vastuullaan. Hänen kuviaan on arkistossa tältä ajalta arviolta yli tuhat. Niissä esiintyy usein rakennuksia, jotka olivat purku-uhan alla.

Museolla oli vakiintuneet käytäntönsä kaupungin rakennuskannan dokumentoimiseksi. Jo vuonna 1922 oli valokuvakokoelmiin hankittu 160 valokuvan sarja, joka nimensä mukaisesti taltioi silloin häviämässä ollutta ”Vanhaa Turkuja”. Valokuvauksen kohteena siis ”vanha” oli jo varhaisessa vaiheessa muutakin kuin kaikkein vanhinta monumentaalista rakennuskantaa tai arkeologisia löydöksiä. 1920-luvun alun kuvia otti muun muassa valokuvaaja Gustaf Welin, joka myöhemminkin jatkoi Turun rakennuskannan dokumentoimista museon kokoelmiin esimerkiksi Bengt Carpelanin ja Turun Kamera-seuran ohella (Ijäs, 2016, s. 27–28). Tätä dokumentoimisen traditiota Gardberg kävi tarmokkaasti jatkamaan. Hänen aktiivinen kuvauskautensa erottuu aikana, jolta kokoelmassa on ylivoimaisesti eniten kaupunkikuvia.

1960-luvun loppupuoliskolta lähtien valokuvia ottivat museon kokoelmiin jälleen lähinnä muut kuin Gardberg, ja samalla kuvien määrä väheni huomattavasti. Vielä vuonna 1970 Gardberg kuitenkin muun muassa kiipesi yliopistollisen keskussairaalan katolle kuvaamaan sieltä avautuvia näkymiä. Katolla oli mukana valokuvaaja Per-Olof Welin, joka kuvasi museolle ja jonka kanssa Gardberg myöhemmin teki rakennushistoriallisia kirjoja. Gardberg kuvasi näkymien lisäksi myös Welinin katon reunalla ja liitti tämänkin kuvan museon kuvakokoelmaan, dokumenttina dokumentoinnista. Gardbergin valokuvaustoiminnasta ei ole kuvien lisäksi säilynyt juuri lähteitä, mutta kuvat itsessään kertovat Gardbergin aktiivisesta suhteesta Turun kaupungin

KUVA 1 JA 2
Gardbergin valokuvat Henrikinkadulta
tuomiokirkolle päin vuosilta 1951 ja 1964.
Kuvat: Carl Jacob Gardberg/Turun museo-
keskuksen kuva-arkisto.

muutokseen. Gardberg kuvasi eniten juuri aikana, jolloin myös Turun keskustan purkaminen oli kiihkeimmillään. Hän otti paljon kuvia yksittäisistä rakennuksista, mutta 1950-luvun alusta lähtien hän kuvasi myös katunäkymiä, turkulaisia miljöitä, joista hän myöhemmin puhui ja kirjoitti. Kaduilla, joilla Gardberg on kuvannut useampaan otteeseen vuosien kuluessa, on hänen kuviinsa dokumentoitunut miljöiden muutos puutalojen korvautuessa uusilla rakennuksilla, kuten tämän artikkelin kuvissa 1 ja 2 Henrikinkadulta.

Kuvat tuovat esiin, miten Gardberg ei pelkästään ajatusten tasolla liikkunut vanhassa Turussa ja käsitellyt sen muutosta ammatillisena aiheena. Hän oli aktiivisesti tekemisissä kotikaupunkinsa muuttuvan ympäristön kanssa ja kohdisti valokuvadokumentoinnin kautta katseensa määrätietoisesti yhä uudestaan siihen, mikä oli katoamassa. Kaupungin muutos sai aikaan valokuvaamisen tarpeen, ja samalla valokuvaus jo olemassa olevana rakennusintentoinnin sekä museotoiminnan työkaluna tarjosi tavan nähdä ja käsitellä muutosta ja sen seurauksia. Samalla tavoin kuin uhatut miljööt nousivat esiin tämän valokuvallisen näkemisen kautta, muotoutui myös käsitys vanhasta sekä sitä koskeva käsitteistö jatkuvassa ja intensiivisessä hankauksessa aikansa kaupunkisuunnittelun ja -rakentamisen kanssa.

Funktionalismi puristaa esiin suojelun

Suomalaiset arkkitehdit omaksuivat modernismin ihanteet jo 1930-luvulla, mutta varsinaisesti niitä päästiin Suomessa toteuttamaan sota-ajan jälkeen. Modernistista arkkitehtuuria leimasi eronteko menneisyyteen. Se asettui erityisesti vastustamaan klassistista tyyliä ja pyrki kohti tieteellistä suunnittelua (Tuomi, 2005, s. 9–10, 32–54). 1940- ja 1950-luvulla myös yleiskaavoitus vilkastui, sekin modernismin oppeja noudattaen. Suomessa asemakaavoituksen uranuurtaja oli arkkitehti Otto-Iivari Meurman. 1930-luvulta lähtien hän opetti Teknillisen korkeakoulun professorina asemakaavoitusta modernistiseen toiminnalliseen jaotteluun perustuen, jota seurasi kaavoittajana myös Olavi Laisaari. Hän toimi asemakaava-arkkitehtinä Turussa vuodesta 1948 ja valmisti Turun yleiskaavan ja kaupungin kehittämissuunnitelman, joka ilmestyi vuonna 1952. Laisaaren suunnittelutoimintaa ohjasivat funktionalistiset ihanteet, joita hän omaksui Bauhausista, Le Corbusierilta ja enenevässä määrin myös amerikkalaisesta autokaupunkirakentamisesta. Yleiskaavoissaan hän tähtäsi kaupunkikuvan täydelliseen uudistamiseen, jonka edellytyksenä oli vanhojen, tässä tapauksessa yli 40-vuotiaiden, rakennusten purkaminen. Kaupunkien erityisluonteella ei ollut arvoa modernistisen, tieteellisen suunnitelman toteutuksessa (Laakso, 1980, s. 106; Niskanen, 2010, s. 36–40).

Funktionalismin ihanteiden mukaisesti suunnittelussa oli noudatettava toiminnallisuuden, ei esteettisyyden periaatteita. Myös tämän takia vanhasta oli luovuttava. Modernistisen suunnittelun suurnimen Le Corbusierin monumentaaliset kaupunkisuunnitelmat perustuivat kaiken vanhan hävittämiselle, koska vain siten voitiin päästä suunnittelun rationaalsiin tavoitteisiin (Scott, 1998, s. 103–117). Samanlaista ehdottomuutta edusti Laisaaren suunnitteluajatelu. Ohjelmallisessa kaupunkisuunnittelukirjassaan *Tehokas kaupunki* hän julistaa: ”Kaikki kompromissiratkaisut ovat huonoja. Johtavan periaatteen täytyy vallita 100 %:sti” (Laisaari, 1962, s. 35). Laisaari erikoistui liikennesuunnitteluun, jota hän piti funktionalistisen kaupungin tehokkaan toiminnan avainkysymyksenä. Liikenteen, erityisesti autoliikenteen, oli saatava virrata vapaasti ja sitä varten oli vapautettava tilaa myös keskustassa (Hankonen, 1994, s. 283). Laisaaren mukaan uhkana oli muutoin kaupunkikeskustojen liikenteellinen tukkeutuminen. Sitä oli ryhdyttävä määrätietoisesti etukäteen torjumaan hajauttamalla kaupunkirakennetta sekä saneeraamalla vanhat keskustat (Laisaari, 1952, s. 8).

Turun keskustan laajamittainen purkaminen ei toki johtunut yksin Laisaaresta ja hänen ihanteistaan. Taustalla vaikuttivat eritoten taloudelliset intressit. Laisaaren yleiskaavaehdotusta ei koskaan vahvistettu virallisesti, mutta käytännön asemakaavoituksessa vedottiin sen periaatteisiin. Tämä näkyi varsinkin katujen leventämisenä parkkipaikkoja ja lisäkaistoja varten. Jos uudisrakennus rakennettiin kauemmas kadun laidasta kuin paikalta purettu vanha rakennus, saatiin sille enemmän rakennusoikeutta eli lisää kerroksia. Näin myös taloudellinen intressi uudisrakentamiseen kasvoi entisestään (Laakso, 1980, s. 113, 296). Vanhan arvoa määriteltiin Turussa siis 1950-luvulta 1970-luvulle funktionalistisen suunnittelun ja sen mahdollistamien taloudellisten voittojen määrittämässä toimintakentässä. Siinä vanhat rakennukset esiintyivät lähinnä esteinä, joista oli päästävä eroon, kuten tulee kuvaavasti esiin Laisaaren tavasta kommentoida ehdotettua suojelulistaa Turun Sanomien artikkelissa. Gardbergin henkilökohtaisesta arkistosta löytyy lehtileikkeenä Åbo Underrättelserissä kaksi viikkoa myöhemmin julkaistu Laisaaren kannanotto ja ylipäätään Turun muutosta kommentoiva artikkeli ”Nybyggarsamhället Åbo”. Artikkeleihin ei ole merkitty kirjoittajaa eikä haastateltavia, mutta sen esittämät näkökulmat ovat hyvin lähellä Gardbergin näkemyksiä. Artikkelissa todetaan uuden rakentamisen Turussa sinänsä olevan tervetullutta pitkän lamaannuksen jälkeen, mutta mainitaan, että sosiaaliset, esteettiset ja kulttuurihistorialliset arvot olivat jäämässä kauhistuttavalla tavalla rakennusvimman jalkoihin. Artikkelin kehotti nousemaan päättäväisesti taloudel-

lisen spekuloinnin ajamaa vandalismia vastaan, jotta Turku ei muutettaisi betoniautiomaaksi. Kirjoitus argumentoi kulttuurisen vastuun puolesta:

Utän tvivel har vi goda stadsplanerare och skapande arkitekter nuförtiden – men är detta något skäl för att vandalisera bort det lilla som finns kvar av forna tiders prestationer på området? Att svara ett mycket bestämt nej på den frågan är inte "sentimentalitet", det är kulturell ansvarskänsla, också inför framtiden. (ÅU, 29.1.1957)

Modernistinen historiavastaisuus ja vanhan rakennetun ympäristön suojelu olivat käsitteellisesti vastakohtaisia ja törmäsivät myös käytännössä toisiinsa. Törmäys ei ollut tasavahvojen kamppailua. Funktionalismin ja autokaupungin idea oli suoraviivainen ja yhdistyi tehokkaasti taloudellisiin intresseihin. Suojeluajatukset olivat monimutkaisempia ja usein varsin hampaattomia taloudellisesti. Niiden oli sekä käsitteellisesti että käytännön toimina pakko kasvaa vahvemman paineessa. Siinä missä suojeluajatukset eivät juuri voineet pakottaa suunnittelijoita ja päättäjiä mihinkään, purkupäätökset pakottivat rakennussuojelun ammattilaiset toimiin. Gardbergin tapauksessa paitsi ottamaan kantaa, myös dokumentoimaan purettaviksi päätyviä rakennuksia valokuvauksen keinoin. Nämä toimet muovasivat, millaisina suojelutarpeet ja -tavoitteet näyttäytyivät. Kaavoitus tosin oli lain säätelystä, ja vuoden 1958 rakennuslaki oli siirtänyt vastuun arvokkaana pidetyn rakennuskannan suojelusta kaupungeille ja niiden asemakaavoitukselle. Seuraavana vuonna annettu rakennusasetus määritteli, että kulttuurihistoriallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaita rakennuksia oli asemakaavaa laadittaessa suojeltava, mikäli mahdollista. Lisäksi vuonna 1964 annettiin laki kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta (Kivilaakso, 2017, s. 57; Pettersson, 1993, s. 17–18). Lain antamaa suojaa kuvattiin kuitenkin heti tuoreeltaan heikoksi (Meurman, 1964, s. 8), ja Gardberg nosti sen riittämättömyyden toistuvasti esiin.

Vaikka laki oli uusi, se kuvasti Gardbergin mukaan vanhentunutta ajattelutapaa korostaessaan yksittäisten, valtakunnallisesti merkittävien rakennusmuistomerkkien suojelua (Gardberg, 1977, s. 12–13). Se ei soveltunut laajempien kokonaisuuksien suojeluun, vaan näiden suojelussa oli edettävä asemakaavan, usein käytännössä purkukaavan torjunnan kautta (Gardberg, 1980, s. 172). Itsekriittisesti hän kommentoi myös vuoden 1955 suojelulistaa saman muistomerkkijattelon ilmentäjänä, joka lisäksi käsitti vain rakennuksia ajalta ennen Turun paloa tai välittömästi sitä seuraavalta ajalta (Gardberg, 1993, s. 58, 60). Vuonna 1977 hän pohti Turkuseuran 20-vuotisjuhlassa pitämässään puheessa ylipäätään suojeluluetteloita, jotka 50-luvun puolivälistä 60-luvun loppuun olivat rakennussuojelun keskeisin työkalu: "Viime vuosina on kui-

KUVA 3

Laisaaren vuonna 1952 ilmestyneen Turun yleiskaavan kannessa taustalla hämmöttää Turun keskusta, jossa on uusia korkeita rakennuksia, mutta niiden keskellä kuitenkin suurimpana vanhaa Turkuä edustava tuomio-kirkko. Kuvan on piirtänyt arkkitehti Hilikka Junnila.

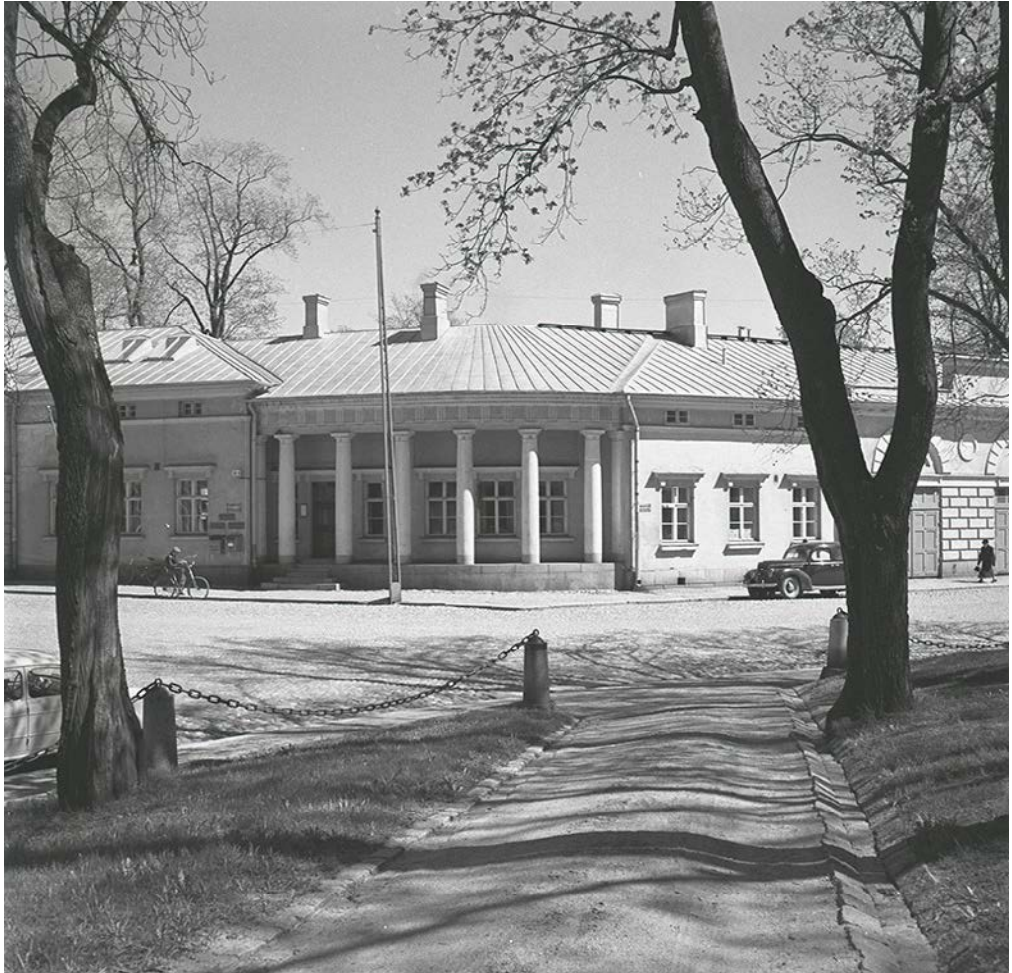
tenkin yhä selvemmin alettu havaita, ettei yksittäisten talojen säilyttäminen riitä. Rakennus on aina suuremman kokonaisuuden osa eikä sitä koskaan saisi pitää irrallisena yksityiskohtana, vaan sitä on tarkasteltava oman ympäristönsä yhteydessä” (Gardberg, 1977, s. 11). Hänen mukaansa listojen laatiminen perustui vanhentuneeseen ajattelutapaan: ”Se on peräisin ajalta, jolloin vanhojen talojen piti olla kuin ’rusinat kakussa’. Niitä piti olla vähän siellä täällä menneen ajan muistomerkkeinä” (Gardberg, 1977, s. 11).

Vanha oli siis uuden edessä melko suojatonta sekä teorian että käytännön tasolla. Pelkkä vanhan läsnäolo kaupunkiympäristössä heitti kuitenkin kapuloita äärimmäisen modernismin ja funktionalismin rattaisiin. Jo Laisaaren vuoden 1952 yleiskaavan kansikuva pitää sisällään ilmeisesti tahattoman viitteen tästä. Kanteen on kuvattu hajakeskityksen ideaalin mukainen lähiö. Lähiöstä johtaa suora tie kohti horisontissa näkyvää Turun keskustaa, joka

esiintyy ryhmänä suuria, uusia kerrostaloja. Hallitsevimpana niiden keskellä kohoa kuitenkin Turun tuomiokirkon hahmo (ks. Kuva 3). Tuomiokirkko kuuluikin Turun linnan ja Luostarinmäen museokorttelin lisäksi niihin harvoihin vanhoihin rakennuksiin, joita äärimmäisinkään funktionalistinen keskustasaneeraus ei voinut ottaa purkukohteikseen. Harvalukuisuudetaan huolimatta jo yksinään nämä rakennukset pakottivat funktionalismin kompromisseihin, joiden ei pitänyt mahtua sen ohjelmaan. Se, ettei purkaminen voinut olla ehdotonta ja totaalista, ujutti vanhan läsnäolon käytännössä osaksi modernisminkin suunnitelmia. Näin syntyi jatkuvaa hankausta, joka lopulta myös horjutti tiukinta funktionalismia ja vahvisti suojelua. Tuomiokirkon ympäristö, jota nykyään nimitetään Turun vanhaksikaupungiksi, on tästä mielenkiintoinen esimerkki.

Vanha kaupunki kompromissina

Arvioidessaan Turun kaupungin rakennussuojelun kuumia vuosia myöhemmin Gardberg nosti usein esiin tuomiokirkon ympäristön miljööna, joka oli onnistuttu rauhoittamaan jo varhaisessa vaiheessa ja jossa yksittäisiin rakennuksiin keskittyvästä muistomerkkijattelusta huolimatta oli onnistuttu säilyttämään eheä miljöö (Gardberg, 1993, s. 60; Gardbergs släktarkiv, A21). Laisaari viittaa tähän alueeseen artikkelin alussa siteeratusta Turun Sanomien kirjoituksessa kuin osoituksena siitä, että museolautakuntaa tyydyttäviä toimia vanhan säilyttämiseksi oli jo tehty: ”on ensinnä mainittava, että v. 1950 vahvistettu rakennusjärjestys rauhoittaa tuomiokirkon ja Vanhan Suurtorin ympäristön” (TS, 15.1.1957). Samalla käy kuitenkin ilmi, että tämän ympäristön säilyttämisen laajuus ja yksityiskohdat olivat yhä neuvottelun kohteina. Laisaari totesi esimerkiksi: ”Jokin vuosi sitten käsitelimme Muinaistieteellisen Toimikunnan ehdotusta tuomiokirkon ympäristöineen julistamista vanhaksi kaupunginosaksi. Tätä ehdotusta ei kuitenkaan voitu hyväksyä, koska se ulottui niin laajalle, että mm. pohjoisen pääväylän Hämeenkadun levittäminen olisi käynyt mahdottomaksi” (TS, 15.1.1957). Vanhaksi kaupunginosaksi julistaminen oli rakennuslain vuoteen saakka 1959 tarjoama mahdollisuus suojella historiallisesti erityisen arvokkaita kohteita, ja sitä oli käytetty Helsingissä Senaatintorin ympäristön suojelemiseksi 1950-luvun alussa (ks. esim. Meurman, 1964, s. 10). Kommenteissaan Laisaari esitti muun muassa, että Tuomiokirkkokadun ja Henrikinkadun kulmassa sijaitsevan Maaherran makasiininä tunnetun rakennuksen uudempi, Johan Jacob Ahrenbergin 1900-luvun alussa suunnittelema, lisäosa voitaisiin ilman muuta purkaa, koska eräänkin hänen tuntemansa asiantuntijan mukaan Charles Bassi ei voisi ”karjumatta katsoa tätä lisäystä” 1830-luvun rakennukseensa (TS, 15.1.1957).

KUVA 4 Maaherran makasiini lisäosineen Gardbergin kuvaamana 1957. Lisäosaan kuuluvat pylväin varustettu kulma sekä rakennuksen vasemmanpuoleinen osa. Kuva: Carl Jacob Gardberg/Turun museokeskuksen kuva-arkisto.

Ahrenbergin talo lopulta säästy, vaikka kaupunginvaltuusto jo kertaalleen päätti sallia sen purkamisen (ks. Lahtinen, 2017). Gardbergin mukaan rakennus oli päätynyt vuoden 1955 suojelulistalle nuoruudestaan huolimatta nimenomaan tuomiokirkon ympäristön yhtenäisyyden nimissä. Sen purkaminen olisi aiheuttanut ”ett fatalt hål i empiretidens ’tandrad” (Gardberg, 1993, s. 60). Turun empiretyylin edustavan ”hammasrivistön” vaaliminen oli erityisen lähellä Gardbergin sydäntä. Hän oli jo 1950-luvun alussa perehtynyt syvällisesti turkulaisen empiretyylin omaleimaisiin puoliin ja arvioinut empirearkkitehtien Turussa onnistuneen eheän ja harkitun kokonaisuuden luomisessa (Gardberg, 1952b, s. 62). Osana Turkuseuran toimintaa hän esitteli 1950-luvun lopulla tuo-

KUVA 5 Läntisen Rantakadun empireä Gardbergin kuvaamana vuonna 1957. Kuva: Carl Jacob Gardberg/Turun museokeskuksen kuva-arkisto.

miokirkon ympäristöä sadoille kiinnostuneille kovaäänisen avulla (Lahtinen, 2007, s. 22). Vuoden 1964 artikkelissaan kaupunkien vanhasta rakennuskulttuurista hän nosti erityisesti esiin tuomiokirkon ympäristön empirerakennusten rivin ja totesi, että tämän ”miljööön säilyttäminen sellaisenaan on ensiarvoisen tärkeä kysymys” (Gardberg, 1964, s. 153). Samalla hän myös kirjoitti Läntisen Rantakadun rakennuksista, jotka puolestaan edustivat porvarillista empireä. Nämä kytkeytyivät tuomiokirkon ympäristön edustuksellisiin rakennuksiin tärkeällä tavalla, kun taas vastaavaa kytköstä ei hänen mukaansa ollut jäljellä Helsingin vielä tunnetummilla empireajan monumentaalirakennuksilla, jotka siksi olivat kuin ”pää ilman vartaloa” (Gardberg, 1964, s. 149).

Rakennukset Turun Läntisellä Rantakadulla numeroissa 5 ja 7 sisältyivät jo alkuperäiseen vuoden 1955 suojelulistaan ja tulivat suojelluiksi asemakaavalla 1960-luvun alussa. Suojelu toteutui asemakaavassa, jolla rakennettiin kaksi Pekka Pitkäsen ja Olli Vahteran suunnittelemaa modernistista kerrostaloa

samaan kortteliin Linnankadun puolelle. Pitkänen ja Vahtera suunnittelivat myös Rantakadun kahden empiretalon restauroinnin moderniin käyttöön (Laaksonen, 2021). Tätä Gardberg (1964, s. 153) kiitteli tuoreeltaan hyvänä esimerkkinä mahdollisuudesta uusia vanhoja rakennuksia sisältä nykyaikaisiksi. Sama ratkaisu esiintyy otollisena muissakin Gardbergin kirjoituksissa, kun hän korostaa, ettei vanhojen talojen säilyttämisen tarvitse tarkoittaa niiden museoimista (Gardbergs släktarkiv, A21). Myös Åbo Underrättelserin vastineessa Laisaarelle nostetaan esiin onnistuneita vanhojen rakennusten modernisointihankkeita Ruotsista (ÅU, 29.1.1957). Museoiminen oli modernistisen kaupunkisuunnittelun diskurssissa kielteinen ilmaus vanhan säilyttämisestä kaupungeissa (Vahtikari, 2013, s. 315), ja Gardberg argumentoi mitä ilmeisimmin tätä negatiivista mielikuvaa vastaan esittämällä ratkaisuja uuden ja vanhan mahdollistamiseksi samaan kaupunkiin ja jopa samaan rakennukseen. Sekä käsitteiden että toiminnan tasolla suojelupyrkimykset olivatkin kompromissien aluetta, toisin kuin Laisaaren edustama kompromisseja kaihtava funktionalismi. Mielenkiintoinen tältä kannalta on myös Otto-Iivari Meurmanin asema toisaalta modernistisen kaupunkisuunnittelun ja toisaalta rakennus-suojelun kentällä.

Meurman oli asemakaavaopin ensimmäisenä professorina suunnannäyttäjä, joka toi modernia kaavoitusta ja kaupunkisuunnitteluteoriaa Suomeen. Hänen asemakaavaoppinsa mukaan kaupunkien keskustoista oli tehtävä liikekeskuksia, joissa olisi paljon liike- ja konttoritilaa. Tämä kannusti purkamaan tehottomina pidettyjä rakennuksia (Lahtinen, 2013, s. 30). Tällaisina näytettyivät usein erityisesti vanhat puurakennukset. 1950-luvun alkupuolella Meurman esimerkiksi kommentoi, että tarvittavaa autojen pysäköintitilaa oli saatavissa vähin uhrauksin, kun kaupunkien vanhoja puutalotontteja raivattaisiin tähän käyttöön (Tuomi, 2005, s. 49). Meurmanin asemakaava-ajatteluun kuului kuitenkin myös olennaisena osana eri aikojen ihanteiden luova yhdistely sekä ajatus kaupungista orgaanisesti kasvavana ja paikallisia tarpeita tyydyttävänä kokonaisuutena. Hän korosti läpi uransa perinteiden, taiteellisuuden ja luonnon arvoa suunnittelussa. Varsinkin eläköitymisensä jälkeen, vuodesta 1959 hän otti toistuvasti ja tarmokkaasti kantaa vanhan rakennuskannan puolesta. Hän näki liian nopean uudistamisen uhkaavan kaupunkien ilmettä ja otti asiakseen puhua purkamista vastaan, peruskorjaamisen ja kaupunkiympäristön laadun sekä kokonaisuuksien arvon puolesta (Salmela 2004, 195–214; Tuomi, 2005, s. 36–44, 55; Suhonen, 1980, s. 44). Meurman otti julkisuudessa kantaa myös Gardbergille tärkeiden kohteiden, esimerkiksi Ahrenbergin talon puolesta (Gardberg, 1993, s. 58).

Vuonna 1964 Meurman kirjoitti painokkaasti kaupunkien erityispiirteiden suojelusta:

Tärkeää on myös, että monumentti saa säilyä omassa ympäristössä, missä paikan henki, "genius loci" vallitsee. Voipa usein kokonaisuuden arvo olla suurempi kuin siihen kuuluvan yksityisen muistomerkin. Vasta kokonaisuus muodostaa sommitelman, jolla on arvoa. Niinpä kaupungeissa tietty aukio tai katu ja sen pääte voivat sisältää paikkakunnan rakennustaiteellisesti suurimman arvon ja kaupungin erikoispiirteen, jota vailla se menettäisi kaiken kiinnostavuutensa. (Meurman, 1964, s. 12)

Samalla Meurman käsitteli myös uuden ja vanhan törmäyksen taloudellisia näkökohtia. Kaupunkien keskustoissa oli purettu runsaasti vanhaa rakennuskantaa taloudellisten voittojen toivossa, vaikka vanhojen rakennusten modernisoiminen sisältä olisi sekin saattanut johtaa taloudellisesti tyydyttävään tulokseen. Myös vanhan suojelu asemakaavoin edellytti hänen mukaansa sitä, että kaupungit olisivat valmiita taloudellisiin sitoumuksiin (Meurman, 1964, s. 9–10). Vuonna 1980 Meurmanin 90-vuotisjuhlakirjaan kirjoittamassaan artikkelissa Gardberg (1980, s. 172) iloitsikin siitä, että aikojen muuttuessa taloudelliset arvot olivat osin kääntyneet kulttuurihistoriallisten arvojen tuki-joiksi. Meurman näyttäytyy läpi kolmen vuosikymmenen tärkeänä tukena ja kanssa-ajattelijana, joka vaikutti Gardbergin oman miljööajattelun kehittymiseen. Miljööajattelu näyttäytyi Gardbergille niin merkittävänä käänteenä että hän jälkikäteen usein viittasi sen puuttumiseen omasta aiemmasta ajattelustaan, vaikka hänen valokuvaustoimintansa jo varhain todistaa miljöiden keskeisyydestä hänelle ominaisessa tavassa katsoa kotikaupunkiaan Turku.

Näistä esimerkeistä on nähtävissä, miten harvojenkin keskeisten rakennusten säilyttäminen saattoi ikään kuin säteillä nuorempiin ja jossain mielessä vähäisempiin rakennuksiin yhtenäisyyden ja miljöön arvon takia. Vanhaa ja sen arvoa sekä miljöön merkitystä myös neuvoteltiin jatkuvasti. Esimerkiksi Ahrenbergin talon tapauksessa Gardberg (1993, s. 58) muistelee sen verrattaisen nuoruuden herättäneen irvailua suojelun vastustajissa. Tietynlainen ylenkatsova asenne on läsnä esimerkiksi Laisaaren kommentteissa. Mielenkiintoista on silti myös, miten hän jyrkkyydestään huolimatta osallistuu vanhan arvon neuvotteluun. Hän käyttää esimerkiksi Ahrenbergin talon tapauksessa esteettisen ja historiallisen arvon argumentteja, joiden ei tarkalleen ottaen pitäisi mahtua hänen funktionalistiseen ohjelmaansa. Laisaaren suunnitelmien ytimeen kätkeytyvä ristiriita funktionalismin idean ja vanhan kaupungin välillä oli läsnä myös hänessä henkilönä, sillä hän oli intohimoinen historian harrastaja. Vaikka tämä harrastus ei yleensä saanut häntä ymmärtäväiseksi raken-

nusten suojelua kohtaan, teki hänkin joitain kompromisseja uuden ja vanhan välillä esimerkiksi Turkuja edeltävissä töissään Viipurissa (Niskanen, 2010, s. 39).

Gardbergin edustamat suojelupyrkimykset puolestaan olivat jo lähtökoh-
taisesti neuvottelukannalla uudistuvassa kaupungissa ja joutuivat jatkuvasti
taipumaan kompromisseihin sekä kohtaamaan kirveleviä tappioita. Läntisen
Rantakadun lisäksi toisena esimerkkinä tuomiokirkon ympäristön suojelu-
pyrkimysten säteilemisestä voidaan pitää kirkon takana jokirannan suuntais-
esti kulkevan Piispankadun puuempireä. Kadun pitkä yhtenäinen talorivi oli
mukana vuoden 1955 suojelulistalla, mutta se ei säästynyt lukuun ottamatta
kirkkoa lähimpänä sijaitsevia rakennuksia (Gardberg, 1993, s. 58). Voidaan ajatella,
että talorivillä oli tästä huolimatta säteilyvaikutusta menetettynä esimerkkinä
yhtenäisestä miljööstä, joka saattoi avata Gardbergin silmiä esimerkiksi Port
Arthurin nuoremman mutta yhtenäisenä säilyneen kaupunginosan arvolle.
Itse hän näki miljööajattelun vahvistumisen rakennussuojelussa vaikutta-
neen kahdella tavalla: Yhtäältä se auttoi tarkastelemaan Helsingin ja Turun
arvotalojen empirekortteleita nimenomaan kokonaisuuksina, takertumatta
siihen kuka minkäkin rakennuksen oli suunnitellut ja milloin. Toisaalta se
nosti esiin myös sellaisten anonymimpien rakennusten kokonaisuuksia,
jotka antoivat eri kaupungeille niiden erityisluonteen. Tällaisia olivat esi-
merkiksi Tampereen tiiliset tehdasmiljööt, Turun Port Arthur ja Helsingin
Puu-Käpylä (Gardberg, 1980, s. 172).

Tanja Vahtikari (2013, s. 172) on esittänyt, että moderni kaupunki paitsi uhkasi
historiallista kaupunkia myös tarvitsi sitä itsemäärittelyynsä. Tässä artikke-
lissa tarkastellun valossa voidaan ajatusta jatkaa toteamalla historiallisen
kaupungin ikään kuin kasvaneen esiin modernismin puristuksessa. Kau-
punkien uudistamisen aiheuttama tuho suuntasi valokeilan kaupungin van-
hoihin miljöihin ja antoi niiden suojelupyrkimyksille suorastaan pakottavan
oikeutuksen ja motiivin. Suojelupyrkimykset puolestaan olivat käytännön
heikkoudessaankin kompastuskivi äärimmäiselle funktionalismille, jota
Laisaari Turussa edusti. Vanha koki jatkuvia tappioita, mutta myös haastoi
suojelukysymyksissä uuden toistuvasti kutsumalla sitä neuvotteluun omasta
arvostaan. Christopher Klemekin (2011) mukaan kaupunkien modernistinen,
suunnittelulähtöinen ja suurisuuntainen uudistaminen ajautui kansainvä-
lisesti ideologiseen kriisiin 1960-luvun puolivälissä. Kansalaiskritiikin ja
poliittisen suunnanmuutoksen lisäksi yhtenä kritiikin lähteenä toimivat itse
arkkitehdit ja suunnittelijat, jotka löysivät uudelleen vanhojen kaupunkien
esteettiset ja sosiaaliset arvot (Klemek, 2011, s. 84–101). Samaan aikaan autokau-
punkiutopiat vanhentuivat nopeasti, vaikka yhteiskunnan autoistuminen
käytännössä jatkuikin. Suhteellisen lyhyessä ajassa modernistinen kaupun-

kisuunnittelu oli ehtinyt muuttaa kaupunkeja niin Suomessa kuin muualla-kin perustavanlaatuisesti. Missään ei kuitenkaan kaikkea vanhaa ollut saatu purettua ja korvattua, joten tuloksena oli kompromissien kaupunki. Turussa tämä kompromissien kaupunki henkilöityi esimerkiksi Carl Jacob Gardbergiin, joka päätyi vanhan puolustajaksi kotikaupunkinsa kiihkeimmän uudistuksen kaudella ja oppi näkemään vanhat miljööt tuhon valossa.

Lopuksi

Gardbergin toiminnan tarkastelu rakennussuojelukysymyksessä on tapaus-tutkimus siitä, miten 50–70-luvuilla kaupunkisuunnittelu ja rakennetun ympäristön suojeleu yhtäältä törmäsivät toisiinsa ja toisaalta vaikuttivat toisiinsa sekä ideoiden että materiaalisen todellisuuden tasolla. Se, miten vanhaa määriteltiin ja arvotettiin, muotoutui modernismin puristuksessa, käsitteellisesti ja konkreettisesti. Uhanalaiseksi joutuvaa vanhaa alettiin määrittellä laajemmin, ja sen arvo alkoi koostua yhä moninaisemmista tekijöistä. Samalla nousivat esiin miljööt rakennetun vanhan luontaisina ympäristöinä ja sen arvon kasvualustoina. Juuri nämä miljööt, näkymät ja kokonaisuudet olivat kaupungin kiihkeän uudistamisen takia joutumassa häviöön, ja hävitys nosti ne uudella tavalla keskustelun, kiistelyn ja vaalimisen kohteiksi. Se nosti ne myös konkreettisesti näkyviin, kuten voidaan havaita Gardbergin valokuvaustoiminnassa. Rakennuskannan dokumentoiminen oli aktiivista, konkreettista työskentelyä häviämässä olevan kanssa. Gardbergin kuvissa purku-uhan alaiset rakennukset esiintyivät jo varhain 1950-luvulla nimenomaan miljöinä ja miljöissään, tyypillisinä turkulaisina näkyminä ja rakennusten yhtenäisinä rivistöinä.

Modernistisen kaupunkisuunnittelun ehdottominta suuntausta edustanut funktionalistinen autokaupunkiajattelu ei halunnut antaa vanhan säästämiselle sijaa visioissaan, vaan leimasi suojeleua ajaneet näkemykset sentimentaalisuudeksi. Tätä suuntausta edustaneelle Turun asemakaava-arkkitehdille Olavi Laisaarelle vanhat rakennukset näyttäytyivät kuolleina kohtina elävässä kaupungissa. Ne edustivat vanhaa elämäntyyliä ja estetiikkaa, jolle ei ollut sijaa modernissa maailmassa. Kaikkea vanhaa ei ollut kuitenkaan käytännössä mahdollista purkaa, mikä johti jatkuvaan neuvotteluun vanhan arvosta ja säilyttämisen periaatteista. Vähäinenkin määrä suunnitelmissa säästettävää vanhaa, Turussa esimerkiksi tuomiokirkko, antoi suojeleupyrkimyksille voimaa säteillä miljööajatus ympäristön vanhoihin ja monumentaalsiin, mutta myös nuorempiin ja arkisempiin rakennuksiin. Näin vastahankaisekin kaupungin edustajat joutuivat ottamaan kantaa mahdollisuuksiin säilyttää vanhaa kaupungissa ja päätyivät arvioimaan sen arvoa julkisesti. Vaikka

vanha ja sen säilyttäminen olivat jatkuvasti alakynnessä, ne lopulta päihittivät funktionalismin ehdottomuuden pelkällä läsnäolollaan. Vanhat rakennukset ja miljööt kohtasivat monella tapaa tuhonsa Turun kaupungin uudistuksessa, mutta ne myös jatkoivat sitkeästi läsnäoloaan ja loivat kompromissien kaupungin, joka poikkesi modernististen visioiden kaupunkikuvasta.

Modernistisen kaupunkisuunnittelun huippukausi meni ohi suhteellisen nopeasti, ja 1970-luvulla puhalsivat jo uudet tuulet. Vanha alkoi saada vähitellen myös taloudellista arvoa ja arvostusta. Neuvottelu sen arvosta ei silti loppunut. Vaikka huimimmat autokaupunkivisiot vanhenivat nopeasti, kaupungit olivat nopean muutoskauden jälkeen monella tapaa modernistisen ja funktionalistisen autokaupunkisuunnittelun leimaamia. Samat suunnittelun käytännöt myös jatkuivat esimerkiksi liikennesuunnittelussa, sementoituneina säädöksiin ja ohjeistuksiin. Näin modernistisen suunnittelun ja kaupungin käytännöt elävät yhä kaupungeissa, minkä vuoksi vanhan arvon punnitseminen jatkuu nykyäänkin suhteessa uuteen kaupunkiympäristöön ja suhteessa kaupungin toiminnalliseen määrittelyyn. Vanhan rakennuskannan merkitys kaupungeissa pitää neuvotella yhä uudelleen erilaisten, usein suurisuuntaisten rakennus- ja purkuhankkeiden yhteydessä, jolloin vanhan merkitystä peilataan muihin kaupungin suunnittelun ja rakentamisen tavoitteisiin ja intresseihin. Usein neuvottelut muistuttavat varsin läheisesti tässä artikkelissa kuvattuja kamppailuita, ja neuvotteluissa nousevat toistuvasti esiin samat kysymykset säilyttämisen mahdollisuuksista ja vanhan arvosta kaupungissa.

Lähteet

Arkistomateriaali ja sanomalehdet

Garbergs släktarkiv (1947–1970) A1 Brev; A20–A22 Manuskript; A33–A34 Klipp. *Åbo Akademis bibliotek, Handskriftssamlingar.*

Turun museokeskus, valokuva-arkisto.

Gardberg, C. J. (1952a). Inventointikertomus: Kauppakatu 26–Kirkkokatu 21, Kajaani. *Museovirasto, Rakennushistorian osasto.*

Turun Sanomat (15.1.1957). Turun rakennusmuistojen pelastamiseksi erillinen siirtoalue paras ratkaisu. *Turun Sanomat.*

Åbo Underrättelser (29.1.1957). Nybyggarsamhället Åbo. *Åbo Underrättelser.*

Åbo Underrättelser (21.5.1967). Våra miljöproblem växer men de ansvariga slumrar. *Åbo Underrättelser.*

Painetut lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Drake, K. (1995). *Menneisyys, nykyisyys, tulevaisuus.* Turku: Turun maakuntamuseo.

Edgren, T. (2015). Gardberg, Carl Jacob. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Gardberg, C. J. (1993). *Byggnadssydd i Åbo på 1950-talet.* Teoksessa M. Kairamo, M. Mattinen & S. Joutsalmi (toim.), *Rakennettu aika. ICOMOSin Suomen osasto 25 vuotta.* Helsinki: ICOMOS, Suomen osasto.

- Gardberg, C. J.** (1980). Skyddet av den bebyggda miljön. Teoksessa K. Mikkola (toim.), *Genius loci. Otto-I. Meurmanin 90-vuotisjuhlakirja 4.6.1980*. Helsinki: Rakennuskirja Oy.
- Gardberg, C. J.** (1977). Rakennetun miljön suojelu. *Suomen Turku, 1977*(4), 11–13.
- Gardberg, C. J.** (1964). Kaupunkien vanha rakennuskulttuuri. Teoksessa A. Heimala (toim.), *Rakennusmuistomerkkimme ja niiden suojelu*. Helsinki: WSOY.
- Gardberg, C. J.** (1952b) *Den nyantika stadsbyggnadskonsten i Åbo. Åbo: Historiska Samfundet i Åbo.*
- Hankonen, J.** (1994). *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla*. Tampere: Gaudemus.
- Ijäs, M.** (2016). Valokuvakokoelma Turun kaupungin historiallisessa museossa. Teoksessa *Kuvalähde. Valokuvia Turun museokeskuksen kokoelmasta*. Turku: Turun museokeskus.
- Karlström, A.** (2014). Urban Heritage. Teoksessa *Encyclopedia of Global Archaeology*. New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0465-2_1137
- Museovirasto** (2018) Kaupunkisuunnittelun uranuurtajia, opettajia ja vaikuttajia 1900-luvun jälkipuolelta. *Rakennettu hyvinvointi -hanke*. https://www.museovirasto.fi/uploads/Kulttuuriymparisto/Kaupungistuminen_kasvun_kaavoitus_ ja_ asumisen_ alueet/ Kaupunkisuunnittelun_ uranuurtajia_ opettajia_ ja_ vaikuttajia.pdf
- Kivilaakso, A.** (2017). *Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoituskäytäntöä esimerkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä*. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6789-6>
- Klemek, C.** (2011). *The Transatlantic Collapse of Urban Renewal. Postwar Urbanism from New York to Berlin*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Laakso, V.** (1980). *Turun kaupungin historia 1918–1970*. Turku: Turun Sanomat.
- Laaksonen, M.** (2021). Carenia & Linnankatu 8 Housing. *Finnish Architecture Navigator*. <https://finnisharchitecture.fi/carenia-linnankatu-8-housing/>
- Lahtinen, R.** (2007). *Puoli vuosisataa kotiseudun hyväksi. Turkuseura – Åbosamfundet 1957–2007*. Turku: Turkuseura.
- Lahtinen, R.** (2013). *Turun puretut talot*. Turku: Sammakko, 5 p.
- Lahtinen, R.** (2017). *Maaherran makasiini*. Turku: Turun yliopistosäätiö.
- Laisaari, O.** (1952). *Turun yleiskaava ja kaupungin kehittämissuunnitelma*. Turku: Turun kaupunki.
- Laisaari, O.** (1962). *Tehokas kaupunki – The Smooth-Running Town*. Turku: Turun kansallinen kirjakauppa.
- Meurman, O.-I.** (1964). Johdannoksi. Teoksessa A. Heimala (toim.), *Rakennusmuistomerkkimme ja niiden suojelu*. Helsinki: WSOY.
- Modeen, T.** (1971). *Det rättsliga skyddet av historiskt och arkitektoniskt värdefulla miljöer och byggnader i Finland: Skyddet av bebyggelse i städerna. Föredrag hållet vid Henrik Gabriel Porthan-institutets symposium "Tradition och förändring inom stadsmiljön" i Åbo den 24–25 oktober 1970*. Turku: Henrik Gabriel Porthan -instituutti.
- Niskanen, R.** (2010). *Ja Jumala loi kaupungin: Kaavoittaja Olavi Laisaari ja modernismin opit*. Helsinki: Museovirasto.
- Pettersson, L.** (1993). Rakennusmuistomerkkien säilyttämisestä. Teoksessa M. Kairamo, M. Mattinen & S. Joutsalmi (toim.), *Rakennettu aika. ICOMOSin Suomen osasto 25 vuotta*. Helsinki: ICOMOS, Suomen osasto.
- Scott, J. C.** (2005). *Seeing like a State. How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Suhonen, P.** (1980). "Jalontava kauneus" – Muuan linja Otto-I. Meurmanin kirjoituksissa. Teoksessa K. Mikkola (toim.), *Genius loci. Otto-I. Meurmanin 90-vuotisjuhlakirja 4.6.1980*. Helsinki: Rakennuskirja Oy.
- Tuomi, T.** (2005). *Kaupunkikuvan muutokset. Suomalaisen kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vahtikari, T.** (2013). Merkityksin rakennettu Vanha Rauma. Suomalaisen historiallisen kaupungin varhainen määrittely valintoina ja vuoropuheluna 1900–1970. Teoksessa K. Lento & P. Olsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kokemäenjoen rannat porilaisten arkiympäristönä ja kulttuuriperintönä

Ilona Hankonen ja Maunu Häyrynen

Kaupunkikulttuuria tai urbaania kulttuuriperintöä ajatellessa ei välttämättä tule ensimmäisenä mieleen villinä rehottava joenrantapöheikkö tai naakkaparvi. Nämä eivät kuulu institutionaalisen kulttuurin tai kulttuuriperinnön piiriin, vaan niihin suhtaudutaan yleensä kaupunkiluontona. Tämä taas asemoituu usein välineellisesti joko artefaktista kaupunkiympäristöä pehmentävänä kehyksenä ja elämysten tuottajana tai sille vastakkaisena hukkatilana ja kaavallisena jakojäännöksenä, joka pitäisi saada parempaan käyttöön. Itseisarvoisesta kaupunkiluonnosta voidaan puhua monimuotoisuuden kantajana, autonomisena toimijana tai toimijaryhmänä sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen tasaveroisena osapuolena. Tässä artikkelissa lähdetään hahmottamaan kaupunkiluontoa kulttuurina ja kulttuuriperintönä korostaen luonnon toimijuutta ja omalakisuuutta sen ja kulttuurin välisen moninaisen vuorovaikutuksen lähtökohtina.

Asiasanat: Luonnonperintö, osallistuva kulttuurikartoitus, perinnöllistyminen, Pori

Johdanto

Tämän artikkelin tarkastelun kohteena on Kokemäenjoen ja sen suuhaarojen jokiluonto urbaanina kulttuuriperintönä. Artikkelin perustuu kulttuurikartoitushankkeeseen, jossa Porin kaupunkiluontoa tarkasteltiin kaupunkilaisten

jakamina kulttuurisina resursseina. Tarkoituksemme on vastata ensin kysymykseen siitä, millä tavalla kaupunkiluonto on kulttuuriperintöä tai kuinka kaupunkiluonto osallistuu toimijana kulttuuriperinnön tuottamiseen. Toiseksi pyrimme vastaamaan kysymykseen siitä, olisiko kulttuuriperintöä mahdollista ja tarpeen määritellä paremmin kaupunkiluonnon ja sen toimijuuden huomioimiseksi. Lähestymme siis kaupunkiluontoa sekä kulttuuriperintöä yhdessä ihmisen kanssa tuottavana toimijana että kulttuurisen merkityksellistämisen kohteena.

Kaupunkiluonto on hybridi, jota ei voi palauttaa sen enempää luonnoksi kuin kulttuuriksikaan (Kummala, 2016). Ehkä juuri siksi se on jäänyt vähemmälle huomiolle sekä luontoon että kulttuuriperintöön kohdistuvassa arvottamis- ja suojelukeskustelussa. Se ei asetu helposti luonnonsuojelun kategorioihin, kuten ”vanha metsä”, ”lehto”, ”lintukosteikko” tai ”perinnebiotooppi”, vaikka se saattaa biologisesti sisältää näiden kategorioiden ominaisuuksia ja arvoja. Se ei ole monumentaalista, staattista eikä ”koskematonta” luontoa. Se haastaa luontoon ja sen suojeluun liittyviä käsitteitä. Onko tulvapenkereen uudelle sorapinnalle nouseva ruohovartinen kasvillisuus ”luonnontilaista” luontoa? Miksi se on tai ei ole sitä? Kaupunkiluonnon biologisten ja kulttuuristen arvojen ja näiden arvoluokitusten keskinäisen vuorovaikutuksen esille saaminen saattaa edellyttää käsitteistön taustalla olevien ontologisten oletusten uudelleenarviointia.

Näemme kulttuuriperinnön ihmisenäkökulmasta ja ihmiseen kytkeytyvänä. Emme pyri joidenkin posthumanististen suuntausten tapaan (esim. Roudavski & Rutten, 2020) etsimään tapoja teoretisoida luonto *itsessään* kulttuuriksi. Naakkojen ”oma kulttuuri” ja näkökulma kaupunkiympäristöön ovat mielestämme luonnontieteen kysymyksiä. Mikäli esimerkiksi eläinten toiminta itsessään nähdään kulttuurina, tulee kulttuurista universaaliudessaan tyhjä käsite. Naakat yhdessä ihmisen kanssa voivat kuitenkin tuottaa kulttuurisia merkityksiä, kulttuuriympäristöä ja kulttuuriperintöä. Näemme kulttuuristen merkitysten syntyprosessin taustalla vaikuttavan aineellisen ja kehollisen maailman, jonka perustavanlaatuisen osa luonto on.

Tästä näkökulmasta luonto ei ole esimerkiksi vain kulttuurin raaka-aine tai mahdollistaja, vaan jatkuvassa vuorovaikutuksessa ihmisten ja muiden toimijoiden kanssa, ja luonnon merkitykset syntyvät vuorovaikutusprosesseissa erilaisten toimijoiden välillä (Lorimer, 2015).

Teoreettisesti tärkeä kysymys on, eroaako luonto muista kulttuuriperintötoimijoista ja jos eroaa, niin miten. Mitä muuta eroa on porilaisten rakastamilla jokirantojen satakielillä ja Kivi-Porin arvorakennuksilla kuin se, että ensin mainittuja ei ole institutionaalisesti tunnustettu arvokkaaksi

kulttuuriperinnöksi? Luonto on esimerkiksi rakennuksista poiketen omalaksinen toimija, jonka toiminta on ennakoitavaa vain tietyissä rajoissa. Siihen voidaan myös vaikuttaa vain tietyissä rajoissa. Satakieli voi jonain kesänä jättää pesimättä tutuksi tulleella paikallaan ilman, että tiedämme syytä tähän. Luonnon omalaksisuudesta johtuen sen ja ihmisen yhdessä tuottamassa kulttuuriperinnössä korostuu vuorovaikutteisuus. Tässä kiinnostava osatekijä on affektiivisuus, jonka määrittelemme tässä artikkelissa esitiedolliseksi ja esikielelliseksi vaikutukseksi. Lähellä affektia ovat muun muassa suomen sanat vaikutelma ja tunnelma. Katsomme affektiivisuuden luonnehtivan ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta, jolloin affektiivisuudella on keskeinen sija myös tähän vuorovaikutukseen perustuvassa kulttuuriperinnössä.

Kokemäenjoki on merkittävä osa porilaisten identiteettiä, ja se herätti haastatelluissa runsaasti myönteisiä tunteita. Joen affektiivisuuteen kuuluu kuitenkin myös synkkä sävy. Pori on Suomen kaupungeista alttein tuhoisille tulville, ja jokeen hukkuu ihmisiä säännöllisesti. Joen virtauksen voima, noin 600 kuutiometriä sekunnissa, ja Luotsinmäenhaarassa aivan keskustan tuntumassa sijaitseva 20 metriä syvä Pirunkirnu pyörteineen ovat pelottavia ilmentymiä luonnon voimasta. Joen kulttuuriperintöä tuottava affektiivisuus syntyykin ehkä juuri luonnon ennakoitavuuden ja ennakoimattomuuden välisestä jännitteestä, joka näyttäytyy eri aika- ja tilaskaaloissa eri tavoin. Luonto on affektiivisena toimijana omanlaisensa, mutta ei täysin toisenlainen kuin muut kulttuuriperintötoimijat. Affektiivinen kokemus ja sen varaan rakentuvat tunteet, arvot ja sosiaaliset käytännöt ovat samankaltaisia, oli kyseessä sitten rantalehto, kirkko tai taideteos. Kaupunkiluonnon kulttuuriperintöluonteen ymmärtäminen kuitenkin edellyttää korostetusti affektiivisuuden tunnistamista ja ymmärtämistä kulttuuriperintöprosessin yhtenä lähtökohtana.

Luonto kulttuurina ja kulttuuriperintönä kotimaisessa tutkimuksessa

Tässä esitely tutkimushanke lähti alkuun liikkeelle kulttuurisuunnittelun tutkimuksesta. Kulttuurisuunnittelun perusajatuksena on kaupunkien kokonaisvaltainen ja poikkialainen kehittäminen laajan, elämäntapaperusteisen kulttuurin määritelmän pohjalta. Tiivistäen kulttuurisuunnittelu ja siihen tiiviisti niveltävä kulttuurikartoitus kohdistuvat kaikkiin urbaanin yhteisön arkielämässä merkityksellisiksi jäsenyviin asioihin, olivatpa ne institutionaaliseksi kulttuuriksi miellettyjä tai ei. Kartoitettava ja suunniteltava kulttuuri käsittää tällöin kaupunkien kulttuurisektorin perinteisesti kattamien virallisesti noteerattujen taiteen, kulttuuritoiminnan ja kulttuuriperinnön lisäksi

muistitiedon, perinteen, uskomukset, vakiintuneet kaupunkitilan käyttötavat, materiaaliset paikat ja kaupunkiluonnon silloin kun niille löytyy yhteisöstä kannatusta sen jakamina kulttuurisina resursseina. Luonto on tämän vuoksi voinut sisältyä kulttuurisuunnittelun kohdealueeseen sen kansainvälisissä sovelluksissa silloin, kun paikalliset yhteisöt ovat tuoneet kartoituksissa esille luonnon ja sen käyttöjen merkitystä (Duxbury, 2015; Häyrynen & Wallin, 2017). Turun yliopiston maisemantutkimuksen tekemissä kulttuurikartoituksissa kaupunkiluonto on johdonmukaisesti korostunut porilaisten lähiöasukkaiden elämänpiirin keskeisenä osana ja siten laajasti määriteltynä kulttuurina (näistä lisää tuonempana; Häyrynen, 2015; Häyrynen et al., 2015; Seesmeri, Virtanen & Häyrynen, 2022; vrt. ympäristöpolitiikan osalta Asikainen, 2014; Santaoja, 2013).

Kaupunkiluonnon määrittelemineen kulttuuriksi törmää kaupunkikehittämisessä vakiintuneeseen sektorijakoon, jossa kaupunkiluonnon hallinta kuuluu ympäristö- tai tekniselle toimialalle ja kulttuuri sekä kulttuuriperintö sivistys- tai kulttuuritoimialalle. Sektoreita ohjaava asiantuntijatieto jakautuu tämän mukaisesti, jolloin kaupunkiluonto nähdään maankäytön osana kaupunkisuunnittelutiedon kohteena, luonnonympäristönä luonnontieteellisen tiedon kohteena tai resurssina luonnonvaratiedon kohteena. Kulttuurinen asiantuntijatieto kohdistuu kaupunkiluontoon vain rajallisesti riippumatta siitä, millainen kaupunkiluonnon kulttuurinen merkitys kaupunkilaisten arjessa on. Tämä vastakkainasettelu vastaa yleisemmin luonnon ja kulttuurin “kartesiolaista” dikotomista suhdetta suomalaisessa ja länsimaisessa ajattelussa, ja viimeaikaisessa tutkimuksessa on pyritty kiistämään tai huokoistamaan luonto–kulttuuri-kahtiajakoa (Hankonen, 2022; Kaarlenkaski, 2017; Kummala, 2016). Elämäntapaperusteinen kulttuurin määritelmä tai siihen perustuva kokonaisvaltainen kulttuurisuunnittelu eivät myöskään edellytä luonnon erottamista kulttuurista erilliseksi alueeksi.

Luonnon ja kulttuurin teoreettisesta lähentymisestä huolimatta kaupunkiluonto operationalisoituu kuitenkin heikosti kulttuurin osatekijäksi niin kulttuurisuunnittelussa kuin muussakin kulttuurikehittämisessä. Tilannetta selittää käytännössä se, että kulttuuria tutkivat ja kulttuuritoimintaa sekä kehittämistä toteuttavat toimijat eivät täysin kykene tunnistamaan kaupunkiluonnon kulttuurisuutta silloin, kun tähän olisi tarvetta. Käytetty metodiikka pohjaa pitkälti humanistisiin sekä yhteiskuntatieteisiin ja tavoittaa heikosti kaupunkiluonnon tai sen käyttöjen erityispiirteitä. Kulttuurisuunnittelun kulttuuri jääkin helposti hyvistä aikeista huolimatta vain hivenen tavanomaista institutionaalista määritelmää laajemmaksi (“taide +”), mikä on omiaan ylläpitämään vanhaa luonto–kulttuuri-dikotomiaa. Samantapai-

KUVA 1 Karjarannan alue Raumanjuovan etelärannalla on muuttumassa teollisuusalueesta asuinalueeksi. Aiemmin alueella toimi öljysatama, metalli- ja elintarviketeollisuutta, muun muassa teurastamo ja oluttedhas. Alueelle on noussut kuluneen kymmenen vuoden aikana kerrostaloja ja tiiviisti rakennetuista pientaloista koostuva asuntomessualue. Erityisesti messualueen paikalla ollutta puustoista rantavyöhykettä ei säästetty lainkaan, vaan kaupunkiluonto sai väistyä rakentamisen tieltä. Vastarannalla Polsanluodon ja Liljanluotojen luontaiset lehdot ovat osa keskustan puistoaluetta. Näissä kaupunkiluonnon ottamisen mukaan keskustan ”paraatipuistojen” alueelle voi ajatella edustavan uudenlaista, kaupunkiluonnon arvon ymmärtävää viheraluesuunnittelua. Kuva: Ilona Hankonen 2020.

siin asetelmiin törmätään kaupunkisuunnittelun lisäksi muillakin alueilla, kuten metsänhoidossa (Hankonen, 2022).

Maisemantutkimuksen viimeaikaisissa hankkeissa luonnon kulttuurisuutta on lähdetty tietoisesti tutkimaan kulttuurisuunnittelun ja -kartoituksen menetelmin. Kokemäenjokilaaksoon ehdotettua valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta käsitellyt Koneen Säätiön rahoittama *Kokkeli*-hanke (2017–2019; Häyrynen et al., 2020) sekä tämän artikkelin aiheena oleva *Vesikansa*-hanke Porin jokirantojen kaupunkiluonnosta (Hankonen & Kirveslahti, 2021) ovat tarkastelleet luontoa Porin ja jokilaakson asukkaiden jakamana kulttuurisena resurssina muun muassa muistitietotutkimuksen, kävelyhaastatteluiden, osallistuvan

havainnoinnin, vuorovaikutteisen paikkatiedon ja taidelähtöisten menetelmien avulla (myös näistä tarkemmin alempana). Vastaavasta näkökulmasta ei löydy kotimaista tutkimusta, ja kansainvälistäkin tutkimusta löytyy tois-
taiseksi vain vähän (Koefoed, 2019).

Luonto kulttuuriperinnön eri määrittelytavoissa

Jotta voisi hahmottaa kaupunkiluonnon ja kulttuuriperinnön suhdetta, ensiksi on syytä tarkentaa, mitä tässä yhteydessä tarkoitetaan kulttuuriperinnöllä. Kaupunkiluonto tai luonto ylipäättään asemoituvat siihen nähden hyvin eri tavoin määrittelytavasta riippuen. Tämän artikkelin tila ei salli näihin tyhjentyvää katsausta, mutta tämänhetkisessä keskustelussa voidaan erottaa ainakin seuraavia painotuksia.

Pelkistäen kulttuuriperintö koostuu säilytettäviksi valikoiduista menneisyyden jäljistä, mutta samalla kulttuuriperintö on jatkuvan uudelleenmäärittelyn kohde (Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso, 2013, s. 20). Katriina Siivonen (2013, s. 318–330) näkee puolestaan kulttuuriperinnön jaettuna tietoisuutena omasta kulttuurisesta erityisyydestä, missä instituutioilla on keskeinen rooli, kun taas prosessinäkökulma koskee hänen mukaansa arjessa jaettuja perinteitä. Anna Sivula (2013, s. 162–164; 2015) taas korostaa kulttuuriperintöprosessin edustavan historiakulttuurin muutosta, missä yksilöt ja yhteisöt työstavät ajallista sijaintiaan ja puhuu toisaalla kulttuuriperintöprosessin jakautumisesta historioivaan, monumentalisoivaan ja omaksuvaan identiteettityöhön. Näissä määritelmässä kulttuuriperintö on laaja kulttuurin osa-alue tai aspekti, jonka ytimessä ovat menneisyyttä käsittelevät vuorovaikutteiset merkityksenanto-prosessit ja joka samalla erottuu asiantuntijavetoisesta ja objektikeskisestä kulttuuriperinnöstä.

Edellä sivutut kulttuuriperintöä koskevat jaottelut muistuttavat yhtäältä kulttuurin kapeaa, objektikeskistä, instituutiolähtöistä ja hierarkkista sekä toisaalta laajempaa elämäntapaperusteista ja prosessuaalista määrittelytapaa (ks. Alasuutari, 1994, s. 33–34; Häyrynen, 2017, s. 14–15; Knuuttila, 1994, s. 10–11; Williams, 1958, s. 304–309, 343). Laajaan kulttuurin kontekstiin sisältyvät sekä instituutioiden säätelemä ja rajatuista objekteista koostuva että prosessimainen ja elettyyn arkeen kiinnittyvä kulttuuriperintö. Olennaista – niin kulttuurin kuin kulttuuriperinnönkin määrittelyn kannalta – on tällöin, mitä yhteisöt pitävät tärkeänä ja miten ovat osallisia siihen omassa arjessaan.

Tuoreimmassa keskustelussa huomio on kiinnittynyt kulttuuriperinnön kokemukselliseen, elettyyn ja vuorovaikutukselliseen luonteeseen, jossa arjen suuret ja pienet kertomukset kietoutuvat yhteen eikä vahvaa konsensusta kulttuuripiirteistä välttämättä löydy. Kulttuuriperintö koetaan osaksi

kehollisena ja emotionaalisen prosessin, joka ei täysin palaudu representaatioihin (Vahtikari, Kivilaakso & Latvala-Harvilahti, 2021, s. 366–372). Laurajane Smith (2006, s. 2–3) erottaa toisistaan kulttuuriperinnön joukkona institutionaalisesti kehystettyjä aineellisia objekteja ("things") ja kulttuuriperinnön arvottamisprosessina, joka artikuloi tätä suhteessa identiteetteihin ja johon pohjaten kulttuuriperintö on ensisijaisesti aineetonta. Margaret Wetherell, Laurajane Smith ja Gary Campbell (2018, s. 2–9) päätyvät määrittelemään kulttuuriperinnön joukoksi affektiivisiä käytäntöjä. Aineeton kulttuuriperintö muotoutuu dynaamisessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, jota säätelevät instituutiot, normatiivinen asiantuntijuus ja emotionaalisesti ladatut odotukset suhteessa erilaisiin kulttuurisiin performansseihin, kuten kertomuksiin, käsityöhön tai ruokaan.

Wetherellin, Smithin ja Cambellin (2018) sekä Sara Ahmedin (2018) ja David Lowenthalin (2005) tapaan näemme kulttuuriperinnön sekä kognitiivisina ja diskursiivisina että affektiivisina ja sosiaalisina käytäntöinä. Erityisesti Ahmed korostaa tunteiden merkitystä välittävänä tekijänä affektien ja sosiaalisen maailman välissä. Affektit nousevat kognitiiviselle tasolle tunteina ja tunteet nousevat edelleen kulttuuristuneina ja politisoituneina sosiaaliselle tasolle. Ahmed soveltaa affektiteoriaa rasmin tutkimuksessa, mutta hänen teoreettinen lähestymistapansa soveltuu mielestämme hyvin myös kaupunkiluonnon tyyppisen ilmiön käsittelyyn. Käsityksemme affektiivisuudesta kulttuuriperinnön taustatekijänä ei sulje pois sitä, että kulttuuriperintö on myös semioottinen, diskursiivinen ja poliittinen kysymys.

Kaupunkiluonto on hybridi sommittuma (Deleuze & Guattari, 1987; Kummala, 2016). Se sisältää eriaineksisia toimijoita, kuten ihmisiä, esineitä, koneita, eläimiä, kasveja, vettä, maastonmuotoja, kemiallisia aineita, sosiaalisia käytäntöjä, symboleja, hallinnollisia luokituksia, puhetapoja ja metaforia. Näemme affektiivisen, kehollisen ja materiaalisen tarkastelun tärkeänä teoreettisena näkökulmana, jonka avulla luonnon rooli kulttuuriperintötoimijana ja kaupunkiluonto kulttuurisesti arvokkaana ympäristön osana voi tulla ymmärretyksi. Affektiivisuutta syntyy erityisesti tilanteissa, joissa eriaineksiset sommittuman osat kytkeytyvät toisiinsa yllättävillä tavoilla.

Perinteisesti kulttuuri ja luonto on rajattu toisistaan erillisiksi kategorioiksi, jolloin luonnon kulttuurisuutta ei aina tunnisteta (Hankonen, 2021, myös Tuomainen, 2020). Myös kulttuuriperintö on nähty luonnosta erillisenä, vaikka esimerkiksi Unescon Maailmanperintösopimuksen ja Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen määritelmässä ongelma on tunnistettu, ja raja-aitaa on viime vuosikymmeninä pyritty madaltamaan luonnon ja ihmisen yhdessä tuottaman maiseman käsitteen avulla (Connolly, 2017; Lowenthal, 2005; Papayannis &

Howard, 2007, s. 298–299; Taylor & Lennon, 2011). Maisema on voitu katsoa kulttuuriperintöön liittyvien paikkojen laajemmaksi ympäristökontekstiksi (Garden, 2009, s. 270–271), johon myös luonnon voi olettaa kuuluvan, tai erilaiset kontekstit ja tutkimusnäkökulmat yhteen tuovaksi materiaaliseksi todellisuudeksi (Filippucci, 2009, s. 324). Kanadan alkuperäiskansojen kulttuurimaisemien kulttuuriperintöarvoa tutkinut Lisa Prosper (2007, s. 117–122) puhuu kulttuurimaisemasta kulttuurin ja luonnon välisenä, tilallisiin käytäntöihin perustuvana tiiviinä yhteytenä. Stanislav Roudavski ja Julian Rutten (2020) menevät kulttuuri- ja luonnonperinnön näkökulmien yhdistämisessä vielä pitemmälle esittämällä kulttuuriperinnön inhimillisen ja ei-inhimillisen toimijuuden yhteismuotoutumisena. Voidaan siis erottaa kahdenlaista luonnon kulttuuriperintöä: joko kehystettyä, säilötyä ja yleensä samalla hallintoitua monumentaalista luontoa tai arjen tilakäytännöissä ja merkityksenannoissa jatkuvasti uudelleen muotoutuvaa hybridistä luontoa. Tämän kirjoittajat hyväksyvät affektiivisen, kehollisen ja lajienvälisen kokemisen ja vuorovaikutuksen yhteyden tietoiseen ja kielelliseen merkityksenantoon, diskursseihin ja politiikkaan.

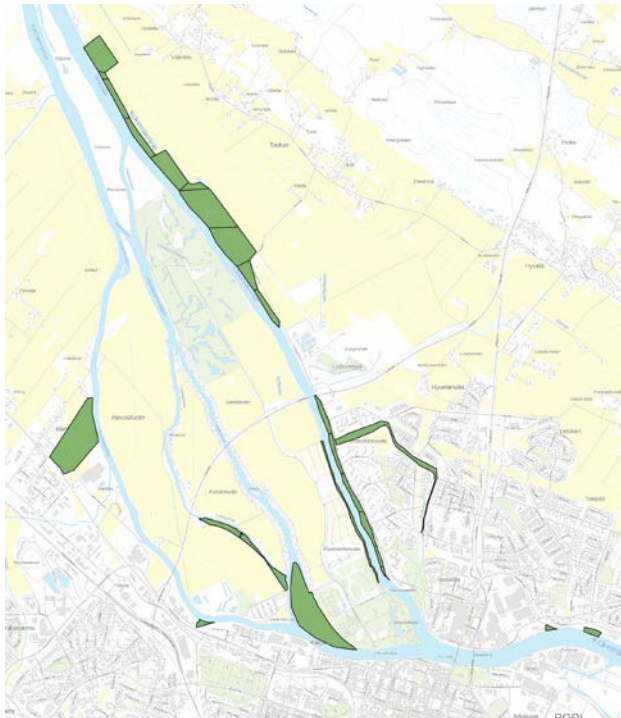
Edellisen pohjalta luonto voi olla ja tuottaa kulttuuriperintöä monella tapaa. Jos kulttuuriperintö ymmärretään kapeasti määriteltynä, arvotettuna ja fyysisiin esineisiin tai paikkoihin kiinnittyvänä, luonto voi lukeutua sen piiriin vain rajattuna, monumentalisoituna ja usein institutionaalisesti suojeltuna. Tavalla tai toisella objektivoitua kulttuuriperintöä ovat monen kulttuurin pyhitetyt luonnonpaikat, kanonisoidut kansallismaisemat ja Unescon luonnonperintökohteet. Jos taas kulttuuriperintö määrittyy ennen muuta dynaamisina, vuorovaikutteisina ja elettyinä prosesseina, luonto sisältyy sen piiriin laajasti merkityksellistettynä ja kulttuuristettuna osana yksilöiden ja yhteisöjen arjen ympäristöjä ja käytäntöjä. Sekä kapea että laaja vaihtoehto ovat kulttuurisuudessaan ihmiskeskisiä, mutta kulttuuriperinnön määrittelyssä olisi mahdollisuus antaa nykyistä enemmän tilaa luonnon toimijuudelle, affektiiviselle vuorovaikutukselle ja monenkeskiselle yhteismuotoutumiselle. Esitämme tämän pohjalta, että luonto voi olla kulttuuriperintöprosessissa samalla kertaa 1) toimija tai toimijajoukko, 2) affektiivisen käytännön materiaallinen pohja ja 3) kulttuurisen merkityksellistämisen kohde.

Luonnon ja kulttuurin välivyöhyke ja hallinnon ei-kenenkään maa

Kaupunkiluonto määrittyy, jos mahdollista, vielä suojeltua luontoa vahvemmin kulttuuristettuna – esimerkiksi virkistysympäristönä (Santini & Taji, 2019, s. 102). Kaupunkiluonto on esimerkiksi Unescon historiallisen kaupunkimaisemasuosituksen mukaan keskeinen osa kaupunkikulttuurin dynamiikan kannalta

KUVA 2 Joen ja sen juovien yhteyteen sijoittuvat, virkistykseen käytetyt luontaisen puu- ja pensaskasvillisuuden alueet Harmaalinna pientaloalueella, Koivistonluodon / Metallikylän teollisuusalueella, Koivistonluodon ojaksi kaventuneen vanhan juovan varrella, Varvourinjuovan rannoilla, Mustaojan rannoilla ja Sunniemessä. Taustakartta, Maanmittauslaitos 2022, paikkatietoaineisto ja kuva Ilona Hankonen 2020–2022.

KUVA 3 Joen ja sen juovien yhteyteen sijoittuvat, virkistykseen käytetyt luontaisen puu- ja pensaskasvillisuuden alueet Murtosenmutkan ja Konepajanrannan alueilla, Hevosluodon, Polsanluodon ja Hanhiluodon alueilla, Hätilässä ja Ulasoorissa, Pormestarinluodolla ja Toukarissa. Taustakartta, Maanmittauslaitos 2022, paikkatietoaineisto ja kuva Ilona Hankonen 2020–2022.

(Santini & Taji, 2019, s. 101). Se on usein samalla myös julkista kaupunkitilaa, jossa luonto kohdataan ja jolla on erityistä merkitystä kaupunkilaisten identiteettien muotoutumiselle (Koefoed, 2019, s. 528–529). Viime kädessä kaupunkiluonto ja sen säilyminen vaikuttavat yleisesti kaupunkiyhdyskuntien ja niiden kulttuuriperinnön ekologiseen kestävyYTEEN (vrt. Papayannis & Howard, 2007, s. 300).

Luonto kaupungissa nähdään helposti eräänlaisena lisänä tai jatkeena rakennetulle ympäristölle. Se käsitteellistyy usein kulttuuriympäristöstä irralliseksi virkistykseen ja hyvinvoinnin resurssiksi, jonka arvo tässä kehyksessä saatetaan kyllä tunnustaa. Sitä ei kuitenkaan nähdä kaupunkiin elimellisesti kuuluvana ja sitä muokkaavana toimijoiden joukkona, saati arvokkaana *kulttuuriympäristönä*. Sitä ei aina nähdä kaupunkiin ja sen sosiaaliisiin käytäntöihin ja ilmiöihin kaikilla tasoilla vaikuttavana toimijana. Luonnon käsitteellistyminen eri tavoin resurssiksi on laajempi ilmiö, joka vaikeuttaa luonnon kulttuuristen aspektien tunnistamista myös kaupunkien ulkopuolella, niin talousmetsien käytön kulttuurista kestävyYTEttä kuin kansallispuistojen paikalliskulttuureja tarkasteltaessa. Tällöin luonto tarjoaa esimerkiksi virkistyshyötyjä ja esteettisiä kokemuksia, mutta sitä ei nähdä identiteetin omaavina paikkoina. Kaupunkiluonnon määrittäminen kulttuuriympäristön “väleihin” sijoittuvana biomassana on yksi tämän luontokäsityksen ilmentymä.

Kaupunkiluonto on hyvä esimerkki edellä kuvatusta sommittumasta. Se sisältää eriaineksisia toimijoita, kuten ihmisiä, esineitä, koneita, eläimiä, kasveja, vettä, maastonmuotoja, kemiallisia aineita, sosiaaliisiä käytäntöjä, symboleja, hallinnollisia luokituksia, puhetapoja ja metaforia. Näistä ei “luontoa” ole mielekästä tarkastella irrallaan, muista sommittuman osista erotettuna, vaan se on olennainen osa tätä toimijajoukkoa, joka yhdessä tuottaa kulttuuriperintöä.

Vesikansa-tutkimushanke: Lähtökohdat ja menetelmät

Turun yliopiston maisemantutkimuksen Vesikansa-tutkimushankkeen tavoitteena oli osallistuva kulttuurikartoitus Porin jokirantojen kaupunkiluonnosta. Kulttuurikartoituksessa lähtökohtana on kulttuuri elämäntavaksi ymmärrettynä. Siihen sisältyy myös kulttuuriperintö silloin, kun se näyttäytyy yhteisön kannalta merkityksellisenä jaettuna kulttuurisena resurssina (Häyrynen, 2017, s. 9–15). Hankkeen taustalla olivat maisemantutkimuksen aikaisemmat kulttuurisuunnittelunäkökulmaa soveltaneet tutkimushankkeet, joista artikkelin alussa mainittujen lisäksi mukana oli Aalto-yliopiston Porin yksikön koordinoiman *Elävä Pori -EAKR*-hankkeen osahanke (Kemppi-Vienola, 2017). Sekä Porin lähiöistä että Kokemäenjokilaaksosta tehdyistä kulttuurikartoituksista esiin tulivat Kokemäenjoen, sen sivu-uomien ja näiden käyttöjen moninai-

set merkitykset paikallisten yhteisöjen arjessa. *Kokkeli-* ja *Elävä Pori* -hankkeissa kartoitettiin erikseen Porin Luotojen alueella kulttuurihistoriallisesti arvokkaita ranta-alueita, valtakunnallisesti merkittävään rakennettuun kulttuuriympäristöön kuuluvia Huvilajuopaa ja Hevosluodon siirtolapuutarha-alueita. Lähiöohjelman tutkimushankkeiden kulttuurikartoitukset ulottuivat joen ja juopien rantoihin Pormestarinluodon ja Itä-Porin lähiöiden kohdalla. *Vesikansa*-hanke motivoitui osin aiemmissa hankkeissa tehtyjen, joen merkitystä koskevien havaintojen pohjalta.

Vesikansa-hankkeessa keskityttiin jokiluontoon kulttuurikartoituksen tavoitteiden mukaisesti paikallisen yhteisön jakamana ja sen elämäntapaan kiinnittyvänä kulttuurisena resurssina. Kulttuurikartoitukseen kuuluu myös institutionaalinen kulttuuri, kuten julkinen taide, museot ja rakennusperintö, joten niihin kiinnitettiin huomiota, mutta kartoitus toi niiden ja joen yhteyksistä esiin vain vähän tietoa. Ensi sijassa painotettiin jokirantojen arkisia käyttäjiä ja käyttäjien kertomuksia sekä niiden rinnalla asiantuntijoiden näkemyksiä. Kartoitusmenetelmät muodostuivat jokirantojen havainnoinnista, erilaisista haastatteluista, näitä täydentävistä lasten, nuorten ja ikääntyneiden työpajoista, asiantuntijakyselyistä ja -haastatteluista sekä vuorovaikutteisesta paikkatiedosta. Lukuun ottamatta hankkeessa vähemmälle huomiolle jäänyttä institutionaalisen kulttuurin ja alueellisten toimijoiden kartoitusta menetelmäkirjo vastasi pitkälle aikaisemmassa *Lähiön henki* -tutkimushankkeessa käytettyä valikoimaa (Häyrynen et al., 2015).

Haastatteluista pääosa oli spontaaneja ja anonyymeja *go along* -haastatteluja, joita tehtiin havainnoinnin yhteydessä jokirannoilla tavatuille ihmisille. *Go along* tarkoittaa mukana kulkemista ja sillä viitataan kävelyhaastattelun muotoon, jossa haastattelija seuraa haastateltavaa tämän tavanomaisilla liikkumisreiteillä, tavanomaisessa arjen kontekstissa. Haastattelu voi olla spontaani tai etukäteen sovittu. Lisäksi tehtiin asiantuntijahaastatteluja ja ennalta sovittuja asukashaastatteluja sekä osallistuttiin asukastalkoisiin ja muihin toimintoihin jokirannoilla. Yhteensä jokirannoilla haastateltiin lähes kahtasataa henkilöä. Asukkaiden ja osin asiantuntijoidenkin kohdalla tavoiteltiin jokirantoihin ja niiden käyttöihin liittyvää hiljaista tietoa, joka käsitteellistyy heikosti suunnittelussa ja muissa viranomaisprosesseissa tai medioissa. Erilaisten menetelmien toimivuutta kaupunkiluonnon kulttuurikartoitukseen haluttiin myös tietoisesti testata (Hankonen & Kirveslahti, 2021, s. 11–21; vuorovaikutteisesta paikkatiedosta erityisesti ks. S. 30–50.). Kenttätyöt toteutettiin pääosin vuonna 2019 huhtikuun ja syyskuun välisenä aikana. Havainnointitietoja täydennettiin joiltain osin vielä syys- ja loka-kuussa 2020. Karttakysely toteutettiin keväällä 2020. Kenttätyössä pyrittiin

KUVA 4 Pormestarinluodon rantapolku Luotsinmäenjuovan varressa on Porin rakastetuimpia viheralueita. Sen suosio perustuu luontaiseen kasvillisuuteen ja puuston hyvin luontaisenkaltaiseen rakenteeseen. Nämä mahdollistavat kapeallakin puustoisella kaistaleella runsaan linnuston, vaimentavat liikenteen ääniä ja tuovat tunnun ”luonnossa” sisällä olemisesta. Kuva: Ilona Hankonen 2020.

tavoittamaan mahdollisimman monen ikäisiä ihmisiä ja tasapuolisesti sekä miehiä että naisia. Nuorimmat go along -haastatellut olivat noin 6–8-vuotiaita vanhempiensa seurassa, vanhimmat noin 90-vuotiaita.

Seuraavaksi tarkastelemme Vesikansa-tutkimusta laadullisten metodien ja erityisesti maastotyömetodien osalta. Näiden tuottamat aineiston osat kertoivat ehkä eniten siitä, mistä on kyse aineellisen luonnon osallisuudessa kaupunkikulttuurin ja kulttuuriperintöprosessien synnyssä. Maastotyössä havainnoitiin jokirantoja ja niiden käyttäjiä Porin kaupungin rajojen sisäpuolella. Kaikki pääuoman ja juopien rannat aiemmin kartoitettua Huvilajuopaa lukuun ottamatta käytiin läpi. Maastossa havainnoitiin muun muassa käyttäjämääriä, maaston kuluneisuutta, roskaantumista, polkuja, nuotiopaikkoja, käyttöä ohjaavia rakenteita, merkkejä käyttäjien välisistä konflikteista

ja julkisen tilan haltuunotosta, kasvillisuutta ja muuta lajistoa sekä tietysti ihmisiä ja heidän toimiaan. Rantoja, joissa vaikutti olevan paljon käyttöä, havainnoitiin eniten. Go along -haastatteluissa kysyttiin ihmisiltä, miten usein he käyttävät paikkaa, mitä he siellä tekevät, miten he arvioivat muiden käyttävän paikkaa ja miten he suhtautuvat paikkaan ja sen erilaisiin käyttöihin. Lisäksi tehtiin pidempiä, ennalta sovittuja haastatteluja muun muassa eri alueiden asukkaille. Haastattelujen aikana havainnoitiin haastateltujen toimintaa ympäristössä ja kaupunkiluonnon herättämiä affekteja, tunteita ja ajatuksia.

Go along -haastattelu on kävelyhaastattelun niukasti strukturoitu muoto. Siinä haastattelutilanteet eivät ole ennalta sovittuja, vaan haastatteliija ottaa kontaktin ympäristössä sattumalta kohtaamiinsa ihmisiin ja pyytää heitä keskustelemaan hetken kanssaan. Haastatteliija ja haastateltava voivat pysähtyä haastattelun ajaksi tai haastatteliija voi seurata haastateltavaa jonkin aikaa reitillä, jota hän on muutenkin kulkemassa (Hankonen & Kirveslahti, 2021). Go along -haastatteluilla saatiin runsaasti paikkoihin ja arjen tilakäytäntöihin liittyvää tietoa, joka voisi muilla menetelmillä olla vaikeasti saatavilla. Alla olevat, kolmen eri paikoissa Varvourinjuovan varrella haastatellun henkilön kommentit toivat tietoa siitä, miten ja mitkä lintulajit valikoituvat havaitsemisen ja muistamisen kohteiksi ja rakentavat näin paikkakokemusta:

- Täällä käydään aina ihmettelemässä sorsia.
- Tämä on ihana paikka; puut ja linnut. Satakieltä ei ole kuulunut pariin vuoteen.
- Olen nähnyt täällä haikaran, telkkiä ja sorsia.

Haastatteluja ei nauhoitettu. Keskustelutilanteista saneltiin tilanteen päätyttyä lyhyt muistio nauhalle ja nämä purettiin kenttäpäiväkirjaan, johon merkittiin kaikki havainnoinnin aikana tehdyt huomiot rantojen käytöstä, käytön jäljistä ja käyttäjistä. Haastatelluista tehtiin lyhyt yleisluonteinen kuvaus, jossa mainittiin haastatellun oletettu sukupuoli ja ikäluokka sekä minkälaisessa seurassa tai miten varustautuneena (esim. kävelysauvat, koira) hän liikkui. Kenttäpäiväkirjaan kertyi yleistasoisuudessaan henkilöiden anonymiteetin säilyttäviä luonnehdintoja, kuten “iäkäs mieshenkilö sauvakävelylenkillä”, “nuorehko maahanmuuttajapariskunta piknikillä” tai “keski-ikäinen nainen koira ulkoiluttamassa” (Hankonen & Kirveslahti, 2021).

Yksikään go along -haastattelujen kohteista ei kieltäytynyt keskustelusta. Osa henkilöistä halusi keskustella melko pitkäänkin ja kertoi laveasti teemaan liittyvistä kokemuksistaan ja ajatuksistaan. Yhteensä maastossa käytiin lähes kaksisataa keskustelua ranta-alueilla liikkuvien ja toimivien ihmisten kanssa.

Go along -haastattelujen avulla oli mahdollista syventää havainnointitietoa ympäristöstä. Esimerkiksi pelkällä havainnoinnilla saatu tieto paljon käytössä olevasta, epävirallisesta nuotiopaikasta syventyi haastattelemalla nuotiopai-
kalla iltaa viettäviä nuoria (Hankonen & Kirveslahti, 2021).

Keskustelut maastossa toivat paljon tietoa arkisista ja materiaalisista käytännöistä ja ilmiöistä sekä ihmisen vuorovaikutuksesta toistensa ja ympäristön muiden elementtien kanssa. Ympäristössä havaitut asiat toivat keskusteluihin uusia aineksia haastateltujen aikaisempien kokemusten rinnalle. Juuri tämä tekee go along -haastattelusta antoisan etnografisen menetelmän, joka soveltuu hyvin kulttuurikartoitukseen erityisesti yhdistettynä osallistuvaan havainnointiin (Hankonen & Kirveslahti, 2021).

Joki ja luonto: kohdealueen esittely

Porin merellisen luonnon arvo on tunnettu ja institutionaalisesti määritelty kaupungissa, valtakunnallisesti ja kansainvälisestikin, mistä kertovat Yyterin luonnonsuojelualue ja maisemanähtävyys, Porin saaristoon ulottuva Selkämeren kansallispuisto, suiston lintukosteikon Natura 2000 -suojelualue ja valtakunnallisesti arvokkaat perinnemaisema-alueet. Kokemäenjoen rantoihin ja suistoon rajautuvat puolestaan Porin kansallinen kaupunkipuisto ja Luotojen valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö, kumpikin hybridisiä kulttuuriperintökohteita, joihin kuuluu myös luonoksi miellettyjä alueita. Toisaalta suuri osa Kokemäenjoen ja sen suuhaarojen rakentamattomista jokirannoista on kaupunkiluontoa vailla erityistä suojelustatusta, mutta niitä käytetään aktiivisesti vapaa-ajan ympäristönä. Näistä rannoista osa sijoittuu kerrostalolähiöiden, osa pientaloalueiden ja osa haja-asutuksen tai viljelymaan tuntumaan. Vanhana satama- ja kauppa-kaupunkina Porin historia on kietoutunut joen ja suiston kehitysprosessiin. Jokirannoissa näkyy myös kaupungin kasvu: nyt kaupunkimaiset alueet ovat olleet pari sukupolvea sitten maaseutua ja rannat suureksi osaksi muokkaamatonta yhteiskäyttöaluetta. Myöhemmin muokkaaminen muun muassa tulvasuojelun takia on ollut laajaa, mutta täysin rakennettua jokirantaa löytyy etupäässä keskustasta. Muualla rantojen luonnonläheisyysaste vaihtelee eikä aina seuraa johdonmukaisesti virallisia maankäyttöluokituksia (Hankonen & Kirveslahti, 2021, s. 52–53, 106).

Kaupunkiluonto ja siihen liittyvä muisteluperinne, kulttuuriset ja spatiaaliset käytännöt ovat muokkautuneet pitkän ajan kuluessa. Joki on ollut liikenneyhteys, ravinnonlähde ja teollisuuden voimanlähde. Kaupunki on laajentunut ja muuttunut, jolloin reuna-alueilla agraarit ympäristöt ja käytännöt ovat vähittäin väistyneet urbaanin ympäristön tieltä, mutta ne ovat

jättäneet kaupunkiin muistumia. Samoin teollinen ympäristö on vähittäin väistymässä jälkiteollisen tieltä. Juuri kaupunkiluonto näyttäisi olevan monien siirtymää edeltäneiden kulttuuristen merkitysten ja muistojen kantaja. Keskeinen toimija kaupunkiluonnossa on joki. Se on säilynyt ja säilyy Porin keskeisenä tilallisena maisemaelementtinä, mutta se on paljon muutakin. Se on osaltaan tuottanut sivu-uomien eli juovien ja niiden välisten luotojen muodostaman Porin kaupungin geomorfologisen rakenteen. Joen tuoma liete ravitsee merestä nousevaa maata muodostaen savimaan päälle lehtomaisia ympäristöjä ja rikasta linnustoa elättävän multamaan. Joki on vaikuttanut Porin kaupunkitilan eri osien muodostumiseen sekä sosiaalisten ja kulttuuristen käytäntöjen, merkitysten ja käyttöjen kehittymiseen.

Tutkimustulokset: joki- identiteetit ja-muistot sekä monumentalisoitu jokiluonto

Haastateltujen puhetta jokirannoilla ja jokirannoista analysoitiin monesta näkökulmasta. Aineistosta etsittiin vastauksia muun muassa seuraavanlaisiin kysymyksiin:

- Mitä rantaympäristöissä tehdään, ketkä tekevät ja miten erilaiset käytöt ja käyttäjäryhmät suhteutuvat toisiinsa? Onko käyttäjien ja käyttäjäryhmien välillä synergiaa tai konflikteja? Miten ne ilmenevät ja miten ympäristön materiaaliset tekijät vaikuttavat sosiaalisiin käytäntöihin? Miten käytöt ja käytännöt ovat muotoutuneet ajallisissa prosesseissa?
- Millaisia affekteja, tunteita ja mielikuvia joki ja rannat herättävät ja miten näistä puhutaan? Millaisia arvoja näiden pohjalta nousee ja miten niitä ilmaistaan?
- Miten joki näyttäytyy historiallisena prosessina, millaisia muistoja siihen liittyy ja millaisia muutosprosesseja se ilmentää tai siihen liittyy? Miten Kokemäenjoen nopea saastuminen erittäin huonoon kuntoon ja joen tilan nopea kohentuminen uudelleen tyydyttävään kuntoon muistetaan, millaisia mielikuvia asiaan liittyy ja ilmeneekö teema porilaisten paikallisidentiteetissä?
- Mikä on joen käytännöllinen ja kulttuurinen toimijarooli kaupunkiympäristössä? Miten se ilmenee paikallisidentiteetissä?

Vesikansa-hankkeen kenttätyöosuuden perusteella Kokemäenjoki vaikuttaa olevan porilaisille hyvin keskeinen osa kaupunkikuvaa ja kaupungin identiteettiä. Se näyttäytyy aineistossa paikoin jopa personoituna. Kokemäenjoen historiassa tunnettu prosessi on sen nopea saastuminen hyvin huonoon kuntoon teollistumisen myötä ja puhdistuminen takaisin tyydyttävään kuntoon

KUVA 5 Ihmisen ja luonnon aiemmat vuorovaikutusprosessit näkyvät kaupunkiluonnossa sekä elävän luonnon rakenteina että artefaktien jäänteinä. Luotsinmäenjuovan rannat ovat olleet aikoinaan kauttaaltaan paalutettuja uiton helpottamiseksi. Paalutus esti tukkien juutumista kiinni rantahiikkaan ja sumien syntymistä. Kuva: Ilona Hankonen 2020.

1980-luvulta lähtien. Joen saastumisesta ja puhdistumisesta puhuttiin paljon, ja ne näyttäytyivät aineistossa sukupolvikokemuksina. Iäkkäämmät porilaiset muistivat joen hyvin saastuneena. He muistelivat pahaa hajua ja “paskalta” näyttänyttä kiintoainetta joen pinnalla. Muistot sävyttivät mielikuvia joesta osin edelleen. Joen arvostuksesta sen ollessa huonoimmassa kunnossa kertoo esimerkiksi se, että Aittaluotoon joen rannalle 1960-luvulla rakennettujen kerrostalojen parvekkeet ovat sisämaan puolella. Joen puoleisessa osassa pihaa ei ilmeisesti juuri edes oleskella. Nykyään esimerkiksi Karjarantaan rakennettujen uusien kerrostaloasuntojen kysyntä taas perustuu nimenomaan joelle päin avautuviin suuriin parvekkeisiin. Vielä 1990-luvulla jopa Etelärannan arvokiinteistöjen neliöhinnat olivat hyvin alhaiset, koska jokeen liitettiin kielteisiä mielikuvia.

Joen merkitys porilaiselle identiteetille ja jokirantojen tärkeys arvokkaina elementteinä, joita halutaan suojella ja joista kannetaan huolta, tuli esille ihmisten reaktioissa vuonna 2014, kun Kokemäenjokeen kohdistui vakava kemikaalipäästö. Harjavallan Norilsk Nikelin tehtaalta pääsi Kokemäenjokeen prosessiveden mukana 66 tonnia nikkelisulfaattia ja lisäksi kobolttia, kuparia, lyijyä ja kadmiumia. Päästö tappoi erityisesti simpukoita ja herätti huolen uhanalaisen vuollejokisimpukan tilanteesta. Myös kaloja ja lintuja kuoli. Porilaiset eivät vaikuttaneet olevan kovin tietoisia jokiluonnon biologisista aspekteista, kuten edellä mainitusta vuollejokisimpukasta. Siitä huolimatta päästö järkytti asukkaita ja herätti ahdistusta, surua ja huolta joen tilasta ja päästön vaikutuksista luontoon ja joen käyttömahdollisuuksiin. Jokeen päässeet kemikaalit kulkeutuivat melko pian merelle, ja näkyvimmit vaikutukset luontoon jäivät hetkellisiksi. Silti päästöstä puhuttiin paljon vielä vuosia tapahtuneen jälkeen Vesikansa-hankkeen aineistossa. Nikkelipäästö vaikutti herättäneen yhteisöllisen trauman saastuneesta joesta. Se aktivoi pohtimaan joen pohjasedimenttiin aiempina vuosikymmeninä kertyneitä ympäristömyrkyjä, joen haavoittuvuutta ja ympäristökatastrofien arvaamattomuutta, vaikeaa hallittavuutta. Joki näyttäytyi äkkiä toimijana, jolle vuosikymmenien aikana aiheutettu vahinko ei ollutkaan 1970-luvulta alkaneista vesiensuojelutoimista huolimatta hallittavissa. Päästö muistutti ihmisen rakentamien suojajärjestelmien epätäydellisyydestä ja loi mielikuvan joesta, joka saattaa äkkiä tuoda pohjaan varastoimansa myrkyt kaupunkilaisten elämänpiiriin: uimaveteen, ruokakaloihin ja kuolleina simpukoina tulvapenkereille. Kaupunkilaisten reaktiot selittyvät paljolti Kokemäenjoen merkityksellä paikallisena identiteettitekijänä. Esimerkiksi aineistositaatissa alla puhuja ei viittaa jokeen vain aineellisena luonnonelementtinä, vaan myös aineettomana kulttuuriperintönä. Aineeton ja aineellinen eivät ole kulttuuriperinnön toisistaan erillisiä tasoja, vaan sidoksissa toisiinsa, osia samassa kulttuuriperintösommittumassa, johon kuuluu ihmisiä, luontokappaleita, artefakteja, sosiaalisia käytäntöjä, normeja, instituutioita ja puhetapoja.

Kyl se herätti paljon näitä kysymyksiä, et miten paljon Kokemäenjokeen on dumpattu jätteitä aikasemmin. Puuvillatehtaan saasteet ja Rosenlewin saasteet ja mitä ne on. Vanhemmat ihmiset rupes muistelemaan niitä muis-tojaa, kun koko joki on kuplinut kuin noidan kattila. Et kyl se vähän pelottaa on, et mitä kaikkee tuol joen pohjas on. Nainen, noin 40 v.

Joki on myös monumentaalinen. Sen ottama tila Porin keskustassa on suuri. Sen virtauksen voima, kerrostalon kokoinen syväne Luotsinmäenhaarassa lähellä keskustaa, joen mittasuhteet ja jäidenlähtö keväisin tuottavat keskelle

KUVA 6 Nuoren harmaalokin raato tulvapenkereellä Konepajarannassa. Kuvanottopaikka on maantieteellisesti Porin kantakaupungin yleiskaava-alueen keskellä. Vanhan teollisuuskaupungin keskiosaa hallitsee leveä jokiuoma siltoineen ja teollisuuden ympärille rakennutunut miljö. Ilmatilaa hallitsevat lokkilinnut, varikset ja naakat. Nuorten harmaalokkien kuolleisuus kaupunkialueella on hyvin korkea muun muassa lintujen suolistoon joutuvien tupakantumppien takia. Kuva: Ilona Hankonen 2020.

kaupunkia luonnonelementin, jonka rinnalla ihminen ja kaupungin massiivisetkin rakenteet näyttäytyvät hauraina. Kokemäenjoki on aivan muuta kuin Aurajoki Turussa tai Raumanjoki Raumalla. Se on raaka, tuulinen, massiivinen ja tuottaa keskusta-alueillekin paljon avointa tilaa. Kaupunkisuunnittelulle se tuottaa tiettyjä teknisiä haasteita. Esimerkiksi Etelärannassa kaupunkisuunnittelun tavoitteena ollut edustavaa oleskelukeskustaa on ollut vaikea toteuttaa. Eteläranta kirkkoineen ja vanhoine kivitaloineen on Porin

ehkä rakennusperinnöltään arvostetuin alue, mutta samalla liian tuulinen, liian kuuma tai liian kylmä viihtymiseen. Se on kuitenkin erottamaton osa porilaista kaupunki-identiteettiä.

Se ei ole kovin kaunis. Porin kaupungin keskustan kohdalla siitä ei esimerkiksi synny samanlaista tunnelmaa kuin kapeammasta Aurajoesta Turussa. Mutta Kokemäenjoki on samalla lailla karu ja jylhä kuin satakuntalaiset ihmiset ovat. Noin 60-vuotias nainen, karttakysely.

Kaupunkiluonnon monet toimijaroolit

Pormestarinluodon rantavyöhyke ja Varvourinjuopa ovat Porin "lähiökehän" eri osissa sijaitsevia joen pääuomasta erillisiä rantaosuuksia, jotka ovat muuttuneet julkisiksi vihervyöhykkeiksi eri vaiheissa ja eri aikaan. Pormestarinluoto, porilaisittain "Porkka", on 1960-luvun lopulla Porin keskustan ja Luotojen puistoalueiden pohjoispuolelle, Luotsinmäenhaaran pohjoisrantaan rakentunut asuinlähiö. Pormestarinluodon ilmettä hallitsevat väljästi sijoitellut, suurelta osin seitsemänkerroksiset elementtikerrostalot. Kerrostalokorttelien pohjois- ja itäpuolelle sijoittuu samanikäistä pientaloasutusta. Pormestarinluoto rakennettiin pellolle, jolla ei ollut aiempaa rakennuskantaa. Puolessa vuosisadassa kasvanut puusto on muuttanut aikoinaan ankeana pidetyn lähiön vehreän puistomaiseksi.

Jo ennen Pormestarinluodon rakentamista jokirannassa on ollut teollisuustyöväestön ajanviettopaikkoja. Rantaan tultiin lauantaina aamuvuoron päätyttyä istumaan iltaa ja evästämään koko perheen voimin. Perheillä oli rannassa vakiopaikkoja. Toiselle puolelle Luotsinmäenjuopaa, Luotojen alueen kärkeen valmistui 1890-luvulla Kirjurinluodon puisto, jonka tarkoituksena oli ajan aatteiden mukaisesti tarjota kaikille säädyille yhteinen virkistytymispaikka. Työväki saattoi kuitenkin kokea teollisuuspatruunoiden asuttaman Etelärannan tuntumaan rakennetun paraatipuiston herraskaisena ja ajan puistojen käyttöön liittyvät sosiaaliset normit vieraina. He halusivat viettää vapaa-aikaansa syrjemmällä, piilossa työnantajien katseilta. Luotsinmäenjuovan rannat soveltuivat tähän tarkoitukseen hyvin. Luontaisesti kehittynyt ympäristö istui myöhemmin hyvin 1960–70-lukujen lähiösuunnitteluideologiaan, mikä mahdollisti joen rantavyöhykkeen kehittymisen ja säilymisen luontaisena. Polut ja avoimemmat istuskelupaikat rannalla syntyivät käytön pohjalta.

Kirsi Saarikangas (2002) on lähiöitä koskevassa tutkimuksessaan todennut, että lähiluonto on ollut tärkeää erityisesti maalta muuttaneille kerrostaloasukkaille. Maaseutuasumiselle ominaista on ollut tilan yksityisyys ja muo-

kattavuus. Kerrostalolähiöissä yksityisyys rajoittuu asuntoon ja mahdollisuuksia muokata ympäristöä mieleiseksi on vähän. Lähiluonto piha-alueiden ulkopuolella tarjosi asukkaille mahdollisuuden vapaammin muokattavaan ympäristöön, jossa on mahdollista muodostaa tilan julkisuuden ja yksityisyyden suhteen erilaisia tiloja. Jo valmiiksi työväestön perhekohtaisia vapaa-ajanviettopaikkoja sisältänyt ranta tarjosi tähän luontevan paikan. Agraarien luonnonkäyttötapojen, kuten laiduntamisen ja niiton loputtua kaupungissa rantavyöhykkeelle kehittynyt lehtomainen puu- ja pensaskasvillisuus tarjosi mahdollisuuden muokata näkyvyyttä halutunlaiseksi kasvillisuutta raivamalla tai säilyttämällä. Lähiöiden lähiluontoalueet jäivät pitkään jo kustannussystäkin puistosuunnittelun katveeseen, mikä lopulta mahdollisti niiden kulttuurisen luonteen säilymisen.

Luotsinmäenjuovan ranta Pormestarinluodossa kuuluu Porin pidetyimpiin ja käytetyimpiin viheralueisiin. Aluetta käytetään eniten ulkoiluun ja kuntoiluun, esimerkiksi kävelyyn, hölkkäämiseen, maastopyöräilyyn, koiran ulkoilutukseen ja sauvakävelyyn, talvella jonkin verran myös hiihtoon. Edellä mainitut tavallisimmat käyttömuodot perustuvat alueen polkuihin. Polkuihin vähemmän sidottuja käyttötapoja ovat istuskelu ja ajanvietto, uiminen, koirien uittaminen, lintujen tarkkailu sekä kalastus. Rannassa myös ruokitaan lintuja. Jotkut asukkaat kertoivat keränneensä rantavyöhykkeeltä myös suuria määriä vadellaa.

Niin sanotut asukaspöntöt ovat Pormestarissa kiinnostava ilmiö. Ne ovat asukkaiden kerrostalojen piha-alueille ja rantaan asettamia linnunpönttöjä. Pöntöt ovat asettajansa ”omia”, vaikka ne sijoittuvat julkiseen tilaan ja ihmiset tarkkailevat lintujen pesimistä omilla pöntöillään. Käytäntö on selvästi vakiintunut, koska sille on kehittynyt kuvaava käsittekin, ”asukaspönttö”. Linnunpönttö on esimerkki ihmisten ja muunlajisten toimijoiden yhdessä tuottamasta kulttuurista kaupunkitilassa. Ihminen asettaa pöntön voidakseen tarkkailla siihen pesimään asettuvaa lintuparia ja pesinnän etenemistä. Linnut hyväksyvät tai hylkäävät tarjotun pöntön ja antavat näin palautetta ympäristöstä ja pöntöstä sen asettajalle. Ihminen ja lintu asettuvat siis samaan affektikenttään, jossa välittäjänä toimii esine ja jossa ihmisellä ei ole hyötymotiiivia, vaan ihmisen käytäntöä ylläpitää puhdas kiinnostus asuinympäristön muunlajisiin asukkaisiin ja ilmeisen usein myös halu parantaa niiden elinympäristöä. Asukaspöntöt ovat kaupunkiluontoon kohdistuva altruistinen kulttuurinen käytäntö, jonka taustalla voi nähdä lintujen karismaattisuuden (Lorimer, 2015). Linnut ovat hyvin affektiivisiä toimijoita. Affektien pohjalta syntyy tunteita, esteettisiä kokemuksia ja arvoja. Kulttuuriperintöä tuottavassa yhteistoiminnassa lintujen kanssa voi nähdä Gilles Deleuzen ja Félix

Guattarin tulemisen käsitteen kautta avautuvaa affektiivisuutta. Lintujen auttaminen on linnuksi tulemista, samastumista niiden ympäristönäkökuumaan. Pönttöjä asettaessaan ihminen pohtii esimerkiksi pönttöjen sopivaa materiaalia, sijoituspaikkaa ja ilmansuuntaa linnun fysiologian, käyttäytymisen ja elinehtojen näkökulmasta.

Rantavyöhykkeen linnusto on varsin runsas, kun ottaa huomioon puustoisien vyöhykkeen kapeuden. Lehtipuun suuri määrä, puuston kerroksellisuus ja runsas pensaskerros tarjoavat pesimäympäristön ja ravintoa useille eri lajeille ja suurelle parimäärälle. Runsaita pesimälajeja ovat muun muassa mustarastas, punakylkirastas, talitiainen, sinitiaainen, peippo ja pajulintu.

Satakieli on lajina helppo tunnistaa äänestä. Asukkaat erottavat sen yksinkertaisen, mutta kauniin ja hyvin kovaäänisen laulun lintujen tuottamasta äänimaisemasta. Monet paikat niin Pormestarinluodossa kuin muuallakin määrittyivät tämän lajin mukaan "satakielipaikoiksi", ja syitä lajin puuttumiseen joltain reviiriltä jonain vuosina pohdittiin. Satakielipensaikat ovat osa yhteisöllistä kaupunkitilaa ja niihin hakeutuminen voi olla ylisukupolvinen käytäntö – niin satakielille kuin ihmisille. Samalla ne ovat ihmisen ja satakielen jakamaa ympäristöä. Satakieli asettuu ihmisten kanssa osaksi samaa kaupunkiyhteisöä. Satakielen toimijuus merkityksellisen äänimaiseman tuottajana syntyy suhteessa ihmistoimijaan, ja satakieltä kuuntelevan ihmisen toimijuus suhteessa satakielitoimijaan. Toimijat ja niiden sijoittuminen toimijaverkkoon vaihtelevat jatkuvasti, sillä toimijuus on prosessuaalista. Kielteiset muutokset ympäristössä ilmaistiin usein juuri linnuston kautta. Esimerkiksi Länsitien sillan kohdalla poistettua puu- ja pensaskasvillisuutta luonnehdittiin menetetyksi satakielipaikaksi.

Haastatteluissa linnut ja niiden tuottama äänimaailma keräsivät eniten mainintoja myönteisinä koetuista maisemaelementeistä. Sekä Pormestarinluodossa että Varvourinjuovan rannalla lähes kaikki haastatellut mainitsivat linnunlaulun. Lajeista ei yleensä puhuttu erikseen, vaan linnunlaulusta puhuttiin yleisenä ympäristön esteettisenä laatuominaisuutena. Olennaista äänimaiseman kannalta vaikuttava lintujen runsaus, ei äänten tunnistaminen lajilleen tai tiettyjen lajien läsnäolo.

Pormestarinluotoon verrattuna Itä-Porissa sijaitseva Varvourinjuopa on varhaisemman suistonmuodostuksen jättämä sivu-uoma eli juopa, joka on padottu piental alueiden reunustamaksi sisäjärveksi. Lähiluonto Varvourinjuovalla on samantyyppistä kuin Pormestarinluodon ranta-alueella eli rehevää lehtoa, jossa on laji- ja ikärakenteeltaan monipuolista lehtipuustoa. Vyöhyke sijoittuu pientalojen piha-alueiden ja juovan väliin ja sen leveys vaihtelee pelkästä polusta ja joenpenkasta melko leveään puustovyöhykkeeseen.

Kaupungin omistama, viheralueeksi kaavoitettu vyöhyke oli aiemmin Varvourinjuovan patoamisen vaatimien töiden jäljiltä vähäpuustoinen, ja sen käyttö aiheutti ristiriitoja. Rantavyöhykkeelle rajautuvien tonttien omistajat pitivät rantaa omanaan ja saattoivat nähdä julkisen käytön yksityisyyttään häiritsevänsä. Rannassa on edelleen asukkaiden omia laitureita ja oleskelupaikkoja. Ristiriidat näyttävät hävinneen puuston kasvaessa ja rantapolun vakiinnuttua julkiseksi ulkoilureitiksi. Rantalehto peittää näkyvyyden polulta useimpiin pihoihin, mikä parantaa piha-alueiden yksityisyyttä. Juovan rannalla edelleen olevat asukkaiden rakentamat laiturit ovat kaikkien käytössä. Alueelle on muodostunut ikään kuin sanaton sopimus tilan yksityisyyden ja julkisuuden aspekteista. Omien laitureiden rakentaminen on sallittua ja hyväksyttyä, mutta se edellyttää asukkaalta myös niiden julkisen käytön hyväksymistä.

Varvourinjuovalla huomiota herätti puuston rooli sosiaalisia käytäntöjä ohjaavana luonnonelementtinä. Alue poikkesi tässä suhteessa täysin joen pääuoman rannasta Kalaholmassa ja Lukkarinsannassa. Pääuoman rantaa luonnehtii avoin sepelipenkka, jolla ei kasva lainkaan puita tai pensaita. Siellä tulvapadon alatasanne on kaupungin omistamaa julkista viheraluetta, mutta sen käyttö on erittäin vähäistä siihen liittyvien pitkäaikaisten ja kärjistyneiden ristiriitojen takia. Osa asukkaista pitää alatasannetta osana piha-aluettaan ja suhtautuu hyvin kielteisesti, jopa aggressiivisesti sen yleiseen käyttöön. Voi olettaa, että juuri tiheä puusto tai sen puuttuminen tuottaa eri tavoin koettuja kaupunkitiloja. Avoin, julkinen rantavyöhyke tuottaa herkästi konflikteja yksityisen ja julkisen käytön välillä, puusto taas vähentää konflikteja ja tuottaa julkista tilaa jopa hyvin kapeillakin rantavyöhykkeen osilla. Tiheä, luontainen lehtipuusto sekä muodostaa fyysisen kulku- ja näköesteen julkisen ja yksityisen tilan välille että erottaa julkisen tilan visuaalisesti hoideutuista piha-alueista, jotka ovat tätä avoimempia ja kasvillisuudeltaan erilaisia.

Lintujen toimijarooli Varvourinjuovan rannoilla on samankaltainen kuin Pormestarinluodolla. Linnunlaulu oli haastateltujen ehkä eniten mainitsema ympäristön laatutekijä. Linnuille asetetaan pönttöjä ja sorsia käydään katselemassa lasten kanssa. Harvemmin paikalla nähdyt lintulajit, kuten harmaahaikara, olivat jääneet mieleen ja niistä mainittiin haastattelujen aikana. Laulavat linnut ovat ikään kuin sosiaalinen liima, joka yhdistää rantavyöhykkeen yhtenäiseksi virkistykseen ja rentoutumisen paikaksi, tarjoaa asukkaille yhteisen havainnoinnin- ja puheenaiheen ja luo mielikuvaa esteettisesti laadukkaasta asuinympäristöstä.

Porin keskusta-alueella jokirannat ovat edellä käsiteltyjä kohteita rakennetumpia, joten lintujen toimijarooli korostuu toisella tavalla. Keskustaan

liittyy monenlaisia alueita: joen rantaan on sijoittunut ja sijoittuu edelleen teollisuutta, kuten Konepajaranta Linnansillan itäpuolella ja suojeltu vanha Isojoenrannan saharakennus ja sen eteläreunassa oleva tulvapenkere. Linnuista keskustan maisemaa hallitsevat teollisuusalueen harmaalokit, varikset ja naakat. Naakkojen iltalento siltojen ja kirkkopuiston yläpuolella on sekä visuaalisesti että auditiivisesti huomiota herättävä tapahtuma. Kirjurinluodon ja Hanhiluodon puistoalueilla huomiota herättävä laji on kalalokin ja naakkojen ohella mustavaris, joka on Porin seudun erikoisuus. Mustavariksia pesii Suomessa vain kolmella suhteellisen pienellä alueella: Porin seudulla, Etelä-Pohjanmaalla ja Oulun seudulla (Valkama et al., 2011).

Keskustan lokki- ja varislinnut ovat eri tavalla affektiivisia kuin lehtorantojen laululinnut. Ne herättävät sekä myönteisiä että kielteisiä mielikuvia ja sekä sympatiaa että antipatiaa. Mustavaris on Porin nimikkolintu, joka esiintyy Seppo Leinosen piirroksina muun muassa Porin kaupungin jäteneuvonnan tiedotteissa ja nettisivuilla. Joidenkin mielestä se on rumaääninen ja liikaa ympäristöä ulosteillaan. Erityisesti pesimäaikaan yhdyskunnista kuuluva ääni ja pesien alle tippuvat ulosteet harmittavat osaa asukkaista. Toiset taas pitävät mustavarista ja muita varislintulajeja erityisen kiehtovina ja kaupunkitilaa elävöittävinä. Porin Käppärän seurakunta yritti vielä 5–10 vuotta sitten saada mustavaristen pesinnät hautausmaalla loppumaan kaatamalla suosituimmat pesimäpuut. Lintuyhdyskunnat hajaantuivat sen jälkeen hautausmaan muihin puihin (Rantamäki, 2021). Linturengastaja Ari Rantamäen mukaan konflikteja ihmisten ja lintujen välillä on syntynyt myös tilanteissa, joissa varikset (Suomessa yleinen harmaavaris) ovat puolustaneet lentokyvyyttömiä maastopoikasiaan. Näitä tilanteita synnyttää erityisesti valkosiipisyydeksi kutsuttu, kaupunkivariksilla esiintyvä kehityshäiriö, josta kärsivä lintu ei kykene koskaan lentämään. Näitä sairaita poikasemia emot saattavat puolustaa pitkään pesimäajan jälkeenkin, kun terveet poikaset ovat jo siivillä. Tilanteita on ratkaistu lopettamalla lentokyvyyttömiä variksia.

Luotojen puistoalueella lokkilajeista näkyvimpiä ovat pienet lokkilajit kalalokki ja naurulokki, mutta Linnansillan itäpuolen teollisuusalueella oleskelee paljon myös suurikokoisempia harmaalokkeja. Harmaalokit liikkuvat teollisuusalueiden, satamien ja Hangassuon kaatopaikan liepeillä. Harmaalokki on kaupunkilaisille pienempiä lokkilajeja etäisempi, Seikun sahan rakennusten katoilta kaupunkitilaa tarkkaileva ”osapäiväkaupunkilainen”. Harmaalokit eivät pesi kaupunkialueella, vaan tulevat joelle vain ruokailemaan. Keskustan isojen lokki- ja varislintujen toimijarooli kaupunkitilassa on erilainen kuin rantapuustojen laululintujen. Ne ovat suurta, avointa ja urbaania tilaa hallitsevia eläimiä, jotka herättävät ihmisissä monenlaisia affekteja ja tunteita.

Kaikissa ne eivät kuitenkaan herätä erityistä mielenkiintoa tai tunteita. Osa kenttätöiden aikana haastatelluista ei edes tuntenut mustavarista nimeltä, vaan puhui ”siitä isosta mustasta linnusta”. Lintuharrastajille erityisesti mustavarista ja naakka ovat kiinnostavia kaupunkilintuja. Mustavaristen rengastus alkoi Suomessa juuri Porin ja Ulvilan alueella vuoden 1920 paikkeilla (Rantamäki, 2021).

Isojen ja näkyvien urbaanien lintujen affektiivinen toimijarooli on vielä paljolti tutkimaton aihe. Ne tulevat julkisen keskustelun kohteeksi lähinnä silloin, kun ne koetaan tavalla tai toisella ongelmana tai riskinä. Kiinnostava kaupunkitutkimuksen kohde olisi, millä eri tavoin ihmiset kokevat esimerkiksi naakkojen näkyvän ja kuuluvan iltalennon Porinsillan ja kirkon liepeillä, kalalokkien ensimmäiset äänet keväällä tai keskustan puluparvet, sekä millaisia mielikuvia ja tunteita näihin lajeihin kohdistuu.

Vesikansa-tutkimushankkeen tulosten pohjalta haemme lopuksi vastauksia alussa esittämiimme kysymyksiin kaupunkiluonnosta kulttuuriperintönä. Esittämiemme määritelmien mukaisesti kaupunkiluonto voi olla kulttuuriperintöä institutionaalisesti kehystettynä monumentalisoituna luontona tai vuorovaikutteisina ja hybridisinä kulttuuriperintöprosesseina. Seuraavaksi tarkastelemme, miten yksittäiset Porin jokiluonnon osatekijät suhtautuvat näihin määritelmiin.

Jokiluontoon kohdistuvat vuorovaikutusprosessit eivät kaikilta osin ole yksiselitteisesti kulttuuriperintöä, mutta kylläkin laajemmin kulttuuria yhteisön elämäntapana. Osaksi joki näyttäytyy affektiivisten käytäntöjen materiaalisena perustana, osaksi toimijana. Kokemäenjoki on koko Porin alueen ”supertoimija”, joka yhdistää kaupungin ja luonnon laajaksi hybridiseksi toimijaverkoksi. Tähän kuuluu lukuisia yhteisöllisiä sekä elollisia ja elottomia luonnon toimijoita. Porilaisille yhteisöille joki on myös kulttuurisen vuorovaikutuksen osapuoli, johon ”aineettomat” merkitykset, identiteetit ja muistot kiinnittyvät. Jokeen liittyy monenlaisia kulttuuriperintöprosesseja, joista osa tuottaa institutionaalisesti käsiteltyä, hallinnoitua ja suojeltua ympäristöä. Valtaosa vuorovaikutuksesta tapahtuu kuitenkin jokirantojen arkisissa käytöissä. Näissä affektiivisissä vuorovaikutustilanteissa luonto saa kulttuurisia merkityksiä. Luonnon toimijarooli materiaalisena ympäristön osana on merkittävä kulttuuristen merkitysten syntyprosessissa.

Tutkimushankkeessa nousi esiin affektiivinen vuorovaikutus jokiluonnon kanssa erityisesti asuinlähiöiden ja Luotojen alueen lehtomaisten rantakais-taleiden puuston ja linnuston yhteydessä. Tästä kertoivat lintujen merkitys rantojen äänimaisemassa ja lintuihin liittyvät kulttuuriset käytännöt, kuten rengastus, asukaspöntöt ja linnunlaulun kuuntelu.

KUVA 7 Toukarissa jokirannoille on syntynyt ajanviettopaikkoja ja venevalkamia. Niitä käyttävät harrastuskalastajat, metsästäjät ja veneilijät. Joenvarsiluontoa ja erilaisia esineitä muokataan luovin tavoin palvelemaan virkistyskäyttäjien tarpeita. Rannalta voi löytää kaapelikelasta tehdyn pöydän, puistonpenkkejä ja savustuspönttöjä. Saviseen penkereeseen on muotoiltu portaat helpottamaan Jokisatamanpolulta rantaan kävelemistä. Kuva: Ilona Hankonen 2020.

Toisaalta affektiivinen vuorovaikutus näkyi myös jokirantojen kerrostuksessa kulttuurimaisemassa, joka oli muotoutunut hybridisesti kulttuuristen käyttäjien ja luonnon prosessien yhteisvaikutuksesta. Jokirantojen ja juovanvarsien käytön pitkää jatkuvuutta ylläpitivät vuosisatoja vanhat kävelyreitit, joiden funktio oli muuttunut mutta käyttötavat säilyneet samankaltaisina. Hankkeessa korostuivat reittien ja niiden mahdollistaman rantojen saavutettavuuden merkitys asukkaille, niihin kytkeytyvä kehollinen kokemus kaupunkitilasta ja kaupunkiluonnosta sekä joen ja sen vaiheiden kiinnittyminen asukkaiden elämänhistorioihin ja sukupolvikokemuksiin. Rantojen

käyttöön liittyviä konflikteja esiintyi eniten siellä, missä vanha rantaa kulkeva polku tai tienpohja oli jäänyt omakotitalotonttien alle. Näillä alueilla Kalaholmassa ja Lukkarinsannassa konfliktinen tilanne oli syntynyt agraarin esikaupunkialueen muututtua urbaaniksi pientaloalueeksi, ja se oli kestänyt useita vuosikymmeniä. Vastaavaa konfliktisuutta oli tutkimuksen tekoajankohtana syntymässä pidempään maaseutumaisemaisena syntyneellä Sunniemen alueella, jossa yksityisomisteisten ranta-alueiden puolijulkinen luonne oli sosiaalinen käytäntö.

Pormestarinluodon ranta ja Varvourinjuopa ovat esimerkkejä yksittäisiä asukas- ja käyttäjäyhteisöjä koskevista kaupunkiluonnon kulttuuriperintöprosesseista. Siinä missä Pormestarinluodon rannassa vuorovaikutus on saanut vakiintuneita ja osin hallinnonkin tunnistamia muotoja, jotka näkyvät materiaalisina jälkinä ja pitkäaikaisina käytäntöinä, Varvourinjuovalla sekä ympäristö että sen käytöt ovat muotoutuneet vasta hiljattain, mutta perustuvat jo selkeään yhteisölliseen konsensukseen.

Yllä tarkastelluista porilaisen kaupunkiluonnon osista erityisesti Pormestarinluodon rantapolku näyttäytyi kulttuuriperintöprosessin luonteisena. Vaikka hallinnossa rantapolkua ei täysin tunnistettukaan, alueen asukkaiden puheessa se näyttäytyi Porin hienoimpana viheralueena, jonka arvon nähtiin näin ylittävän keskustan valtakunnallisestikin arvostetut paraatipuistot, kuten Kirjurinluodon. Rantapolku on pitkän virkistyskäyttöhistorian tulos, joka on muotoutunut nykyiselleen nimenomaan käyttäjiensä vaikutuksesta. Se on merkittävä Pormestarinluodon asuinalueidentiteetille.

Varvourinjuovalla vastaava prosessi on varhaisemmassa vaiheessa. Lehti-puuvyöhyke on vasta yhden puusukupolven ikäinen, ja sinä aikana ranta on kehittynyt yksityisen ja julkisen käytön välisten jännitteiden paikasta yhteisölliseksi paikaksi. Kehitys näyttäisi kulkevan kohti kulttuuriperintöluonteista ympäristöä, jossa nimenomaan luonto on kulttuuriperintöarvojen tuottaja.

Vastaavanlaisia, asukkaiden erityisesti arvostamia, puustoisia rantavyöhykkeitä polkuineen on myös muualla Porissa, etenkin kauempana keskustasta. Osa niistä on jäänyt hallinnossa ilmeisesti havaitsematta. Kulttuurinen käytäntö liikkua rannalla on näissäkin paikoissa olemassa, mutta paikat ovat asukkaiden hiljaista tietoa ja uhkaavat kadota maankäytön muutoksissa. Mikäli näiden kaupunkiluontokohteiden kulttuurisia resursseja ja kykyä muodostua asuinyhteisön kulttuuriperinnöksi ei tunnisteta, ne ovat vaarassa jäädä rakentamisen alle.

Keskustan linnut ovat luonnon toimija, jotka ovat yksiselitteisimmin affektiivisen vuorovaikutuksen osapuoli. Lajista ja sijainnista riippuen lintuihin liittyvät affektit ovat myönteisiä tai kielteisiä ja saattavat vaihdella ajallisesti

sekä eri toimijoiden välillä. Jotkin lintuja koskevat käytännöt ovat suhteellisen pitkäkestoisia, kuten laululintujen kuuntelu kevätkesällä ja osin institutionaalisesti kehystettyjä, kuten järjestäytynyt lintuharrastus.

Kaupunkitilalle leimalliset, ristiriitaisia tunteita herättävät varis- ja lokkilinnut puolestaan tuottavat spesifiä kulttuuriperintöä, joka ei ole täysin paikkasidonnaista. Esimerkiksi lintujen rengastus on tällainen kulttuuriperinnöksi muodostunut käytäntö. Haastateltu Porissa mustavariksia ja naakkoja rengastanut henkilö koki olevansa osa kaupunkilinnuston tutkimuksen kulttuurista jatkumoa, jonka säilymisen katkeamattomana hän koki erityisen tärkeänä ja velvoittavana. Kyse on hyvin rajatun joukon kulttuuriperinnöstä, mutta silti selkeästi urbaanista kulttuuriperinnöstä. Linnut ovat tämän kulttuuriperinnön tuottajina keskeisessä roolissa, kulttuuriperintö on ihmisten ja ei-ihmisten yhdessä tuottamaa, samoin kuin asukkaiden omaehtoinen linnunpönttöjen asettaminen julkiseen tilaan Pormestarinluodolla ja Varvourinjuovalla.

Lopuksi

Luonto kaupungissa näyttäytyy Vesikansa-tutkimuksen valossa affektiivisen vuorovaikutuksen osapuolena, kulttuuriperintöä ihmisen kanssa tuottavana toimijana ja kulttuurisena resurssina. Luonto osallistuu kulttuuriperinnön ja kulttuuristen käytäntöjen tuottamiseen aktiivisena kanssatoimijana yhdessä ihmisen kanssa sekä *mahdollistaa* paikkojen ja alueiden kulttuuristen arvojen syntymisen. Se sitoo yhteisön jäseniä toisiinsa tuottamalla yhteisöllisiä paikkoja ja yhteisöllistä vastuuta asuinympäristöstä. Pormestarinluodolla ja Varvourinjuovalla tämä ilmeni muun muassa esimerkillisenä huolehtimisena rantapolkujen siisteydestä. “Luonnoksi” mielletty ympäristö, jossa on paljon helposti havaittavia eläimiä saattaa jo itsessään nostaa kynnystä esimerkiksi roskaamiseen, koska roskien ajatellaan aiheuttavan vaaraa eläimistölle. Roskien tarkka siivoaminen kertoo ranta-alueen erityisestä arvostuksesta esteettisenä ympäristönä.

Luonto rakentui merkitykselliseksi ympäristöksi juuri luonnolle ominaisten affektiivisten ominaisuuksiensa ja niiden synnyttämien tunteiden sekä kehollisten kokemusten kautta. Luontaisen puuston rajaama polku esimerkiksi Varvourinjuovan tai Luotsinmäenjuovan rannalla luo kokemuksen suojasta, vaihtelevuudesta, yllätyksellisyydestä ja visuaalisesta runsaudesta. Sen äänimaailma on erilainen kuin muualla kaupunkiympäristössä: lintujen ja veden äänet korostuvat, liikenteen ääni vaimenee. Se on tilaa, johon mennään sisälle ja josta tullaan ulos. Se tarjoaa visuaalisia kokemuksia hyvin laajalla skaalalla, hyönteisten koloista lahopuun rungolla näkymiin vasta-

rannalla. Se tarjoaa lähtökohtia yksityisen ja julkisen tilan yhteisöllisyyttä rakentavalle vuoropuhelulle.

Vaikka kulttuuriperintö ei ollutkaan Vesikansa-hankkeen kulttuurikartoituksen ensisijainen tutkimuskohde, tämä osoittautui toimivaksi metodeksi näkökulmaksi kaupunkiluonnon kulttuuristen käyttöjen ja merkitysten tarkasteluun, kulttuuriperintö mukaan luettuna. Samalla kartoituksen kohdealue laajeni perinteisen luonto-kulttuuri-jakolinjan yli tilakäytäntöihin ja prosesseihin, joissa myös luonto toimi osapuolena.

Tutkimustulosten perusteella kaupunkiluonto osoittautui huokoiseksi suhteessa kulttuurisiin käytäntöihin ja kulttuuriperintöön kaupungissa. Kaupunkiluonnon kulttuurisista käytöistä osassa oli kulttuuriperintöprosessin piirteitä, joita toisista oli vaikeampi erottaa, mutta ne voidaan yhtä kaikki nähdä kulttuurikartoituksen perspektiivistä yhteisöllisinä kulttuurisina resursseina. Esimerkiksi liikkuminen tuotti kävellen, soutaen tai hiihtäen jokia ja juovia myöten 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuoliskolla reittirakenteen, joka on edelleen nähtävissä sekä maastossa että karttakyselyaineistossa. Samalla rannoilla liikkuminen on siirtynyt työn kehyksestä vapaa-ajan kehykseen. Puusto rajaa ja kehystää polkuja ja kutsuu tulkitsemaan ympäristöä virkistykseen ja palautumiseen soveltuvaksi. Näillä tavoilla luonto on osallistunut ja osallistuu tiettyjen kaupunkialueiden kulttuuristen merkitysten ja sosiaalisten käytäntöjen tuottamiseen, niiden mukana myös kulttuuriperintöprosesseihin.

Kaupunkiluontoa koskevat kulttuuriset prosessit tuottavat ja ylläpitävät yhteyksiä yhtäältä menneisyyden ja nykyisyyden välillä, toisaalta inhimillisten ja muiden toimijoiden välillä. Ne rakentuvat ihmisten ja ei-ihmisten yhteistoiminnan tuloksena, ja samalla ne tuottavat uutta yhteistoimintaa, jonka tuloksena voi aikanaan syntyä kulttuuriperintöä.

Porin jokiluonnon kaupungin virallisesti tunnustettuihin kulttuuriympäristöihin ja luonnonalueisiin verrattuna heikko institutionaalinen asema on kytköksissä sen marginaalisuuteen eri viranomaissektoreilla. Tämä on ristiriidassa sen Vesikansa-hankkeen osoittamien rikkaiden kulttuuristen merkitysten ja käyttöjen kanssa. Kaupunkiluonnon ja sitä koskevien kulttuuriperintö- ja muiden kulttuuristen prosessien parempi huomioon ottaminen vaatisi kaupunkilaisyhteisöjen laajempaa osallistumista tiedon tuottamiseen, minkä kulttuurikartoituksen elämäntapaperusteinen näkökulma mahdollistaa. Tämä ei kuitenkaan yksin riitä, vaan kulttuurikartoituksessa sekä siihen pohjautuvassa suunnittelussa ja suojelussa tulisi nykyistä enemmän ottaa huomioon myös kaupunkiluonnon toimijuus. Tämä edellyttäisi kykyä ylittää kaupunkitilan hallinnan ja sitä koskevan tiedon sektorijaot sekä keinotekoinen luonto-kulttuuri-jaottelu niiden takana.

Kirjallisuus

- Ahmed, S.** (2018). *Tunteiden kulttuuripolitiikkaa*. Tampere: niin & näin.
- Alasuutari, P.** (1994). Kulttuurintutkimus ja kulturalismi. Teoksessa J. Kupiainen & E. Sevänen (toim.), *Kulttuurintutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Asikainen, E.** (2014). *Luontopolitiikkaa lähiöissä. Lähiluonnon muotoutuminen Tampereen Hervannassa ja Vuoreksessa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Connolly, C.** (2017). Whose landscape, whose heritage? Landscape politics of 'swiftlet farming' in a World Heritage City. *Landscape Research*, 42 (3), 307–320.
- Deleuze, G. & Guattari, F.** (1987). *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Duxbury, N., Garrett-Petts, F. & MacLennan, D.** (2015). *Cultural Mapping as Cultural Inquiry*. London: Routledge.
- Filippucci, P.** (2009). Heritage and Methodology. A View from Social Anthropology. Teoksessa M. L. S. Sørensen & J. Carman (toim.), *Heritage Studies. Methods and Approaches*. London: Routledge.
- Garden, M.-C.** (2009). The Heritagescape. Looking at Heritage Sites. Teoksessa M. L. S. Sørensen & J. Carman (toim.), *Heritage Studies. Methods and Approaches*. London: Routledge.
- Hankonen, I.** (2021). *Ihmisiä metsässä. Luonto kulttuuriympäristökysymyksenä*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Hankonen, I. & Kirveslahti, M.** (2021). *Vesikansa. Kokemäenjoki porilaisten elettyinä arkiympäristönä*. Pori: Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma.
- Heino, M., Häyrynen, M., Kempfi-Vienola, V. & Kunnas-Holmström, K.** (2020). *Joen taju. Turun yliopiston Kokkeli-tutkimushanke 2017–2019 ja Porin taidemuseon JOKI-taidenäyttely 7.6.2019–11.8.2019*. Pori: Porin taidemuseo & Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Häyrynen, M.** (2015). Cultural planning in the Eastern Pori suburbs. Applicability of the approach? *Culture and Local Governance*, 5 (1–2), 101–116.
- Häyrynen, M.** (2017). Kulttuurisuunnittelu, kulttuurikartoitus ja suomalainen kaupunkikehittäminen. Teoksessa M. Häyrynen & A. Wallin (toim.), *Kulttuurisuunnittelu. Kaupunkikehittämisen uusi näkökulma*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Häyrynen, M.** (2021). Emotional turn in the study of the environment and landscape. Teoksessa M. Häyrynen, J. Häkli & J. Saarinen (toim.), *Landscapes of affect and emotion*. Amsterdam: Brill.
- Häyrynen, M., Ryyänänen, K. & Tella, K.** (2010). "Kui mä ää tääl asu?" *Asukasnäkökulmia kehittyvään lähiöön*. Pori: Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma.
- Häyrynen, M., Wallin, A., Siro, S. & Forsell, S.** (2015). *Lähikuva lähiöstä! Itä-Porin kulttuurikartoitus ja toimenpidesuunnitelma*. Pori: Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Kaarlenskaski, T.** (2017). Lypsyajat, lehmät ja lypsykoneet. Lypsykarjanhoidon teknologisoituminen ja sukupuolittunut työnjako 1800-luvun lopulta 1950-luvulle. *Sukupuolentutkimus – Genusforskning*, 30(2), 49–63.
- Kempfi-Vienola, V.** (2017). *Omalla portilla katson onnelaani – Porin Luodon siirtolapuutarhan kulttuurikartoitus*. Pori: Elävä Pori -hanke, Turun yliopisto, maisemantutkimus.
- Knuuttila, S.** (1994). Kaiken kattava kulttuuri. Teoksessa J. Kupiainen & E. Sevänen (toim.), *Kulttuurintutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koefoed, O.** (2019). Urban nature as transformed practice. A case of multi-dimensional processing to increase public values in Copenhagen. *Local Economy*, 34(6), 525–544.
- Kummala, P.** (2016). *TÄMÄ EI OLE LUONTOA! Hybridi, ympäristön luovuus ja urbaani monimuotoisuus. Kaupunkiluonnon esteettiset ulottuvuudet Helsingin keskustan kaupunkitilassa*. Helsinki: Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto.

- Lorimer, J.** (2015). *Wildlife in the Anthropocene. Conservation after Nature*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lowenthal, D.** (2005). Natural and cultural heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 11(1), 81–92.
- Papayannis, T. & Howard, P.** (2007). Editorial. Nature as Heritage. *Landscape Research*, 13(4–9), 298–307.
- Prosper, L.** (2007). Wherein lies the heritage value? Rethinking the heritage value of cultural landscapes from an Aboriginal perspective. *The George Wright Forum*, 24(2), 117–124.
- Rantamäki, A.** (2021). Puhelinhaastattelu, 1.11. 2021.
- Roudavski, S. & Rutten, J.** (2020). Towards more-than-human heritage. Arboreal habitats as a challenge for heritage preservation. *Built Heritage*, 4(4). <https://built-heritage.springeropen.com/articles/10.1186/s43238-020-00003-9>
- Saarikangas, K.** (2002). Merkityksellinen tila. Lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena. Teoksessa T. Syrjämaa & J. Tunturi (toim), *Eletty ja muistettu tila*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Santaoja, M.** (2013). *Rakkaudesta luontoon. Luontoharrastajat luonnonsuojelun toimijoina*. Tampere: Tampereen yliopisto, Johtamiskorkeakoulu.
- Santini, T. & Taji, T.** (2019). Natural urban heritage and preservation policies. The case of Kyoto's waterways. *International Journal on Environmental Science and Sustainable Development*, 4(2), 95–106. DOI:10.21625/essd.v4i2.559
- Seesmeri, L., Virtanen, K. & Häyrynen, M.** (2022). *Kuparia, fasaaneja ja lyhytaaltoja. Raportti Väinölään kulttuurikartoituksesta*. Pori: Turun yliopisto.
- Siivonen, K.** (2013). Kestävä aineellinen ja aineeton kulttuuri. Perinne, kulttuurin perinnöllisyys ja kulttuuriperintö. Teoksessa P. Tuomi-Nikula, R. Haanpää & A. Kivilaakso (toim), *Mitä on kulttuuriperintö?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sivula, A.** (2013). Puuvillatehtaasta muistin paikaksi. Teollisen kulttuuriperintöprosessin jäljillä. Teoksessa O. Tuomi-Nikula, R. Haanpää & A. Kivilaakso (toim), *Mitä on kulttuuriperintö?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sivula, A.** (2015). Tilaushistoria identiteettiynä ja kulttuuriperintöprosessina. Paikallisen historiapolitiikan tarkastelua. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja*, 1, 56–69.
- Smith, L.** (2006). *Uses of Heritage*. London: Routledge.
- Taylor, K. & Lennon, J.** (2011). Cultural landscapes. A bridge between culture and nature? *International Journal of Heritage Studies*, 17(6), 537–554.
- Tuomainen, K.** (2020). Kainuulaiset retkeilyreitit näköalana metsien käytön kulttuuriseen kestävytyteen. *Vuosilusto*, 13, 52–69.
- Tuomi-Nikula, O., Haanpää, R. & Kivilaakso, A.** (2013). Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Teoksessa O. Tuomi-Nikula, R. Haanpää & A. Kivilaakso (toim), *Mitä on kulttuuriperintö?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vahtikari, T., Kivilaakso, A. & Latvala-Harvilahti, P.** (2021). Kaupunki, kulttuuriperintökokemus ja osallisuus. Teoksessa T. Vahtikari, T. Ainiala, A. Kivilaakso, P. Olsson & P. Savolainen (toim.), *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Valkama, J., Vepsäläinen, V. & Lehikoinen, A.** (2011). *Suomen 3. lintuatlas*. Helsinki: Luonnontieteellinen keskusmuseo ja ympäristöministeriö. <https://cdn.laji.fi/files/birdatlas/lintuatlas3koko.pdf>
- Wetherell, M., Smith, L. & Campbell, G.** (2018). Introduction. Teoksessa L. Smith, M. Wetherell & G. Campbell (toim.), *Affective heritage practices. Emotion, affective practices and the past in the present*. London: Routledge.
- Williams, R.** (1958). *Culture and Society, 1780–1950*. Lontoo: Chatto & Windus.

Kenen Helsinki – Kenen kaupunki?

Hanna Tyvelä

Harri Hautajärvi, Juhana Heikonen, Petteri Kummala & Timo Tuomi (toim.) (2021). *Kenen kaupunki?* Helsinki: Docomomo Suomi Finland ry., ICOMOSin Suomen osasto ry., Rakennustaiteen Seura ry. & Rakennusperintö-SAFA. <https://icomos.fi/kenen-kaupunki/>. ISBN 978-952-69679-0-5, 168 s.

Kenen kaupunki? -pamfletti tarjoaa viisitoista kriittistä puheenvuoroa Helsingin 2020-luvun taitteen kaupunkikehityksestä Suomen eturivin rakennusperintöasiantuntijoilta. Pamfletissa tarkastellaan Helsingin kantakaupungin rakennettua ympäristöä kaupunkidemokratian lähtökohdista ja kysytään, kenen etuja poleemisella kaupunkisuunnittelulla edistetään.

Kenen kaupunki? -pamfletin kirjoittajina on 19 suomalaista arkkitehtuurin ja rakennussuojelun asiantuntijaa, ja se on toteutettu rakennusperinnön vaalimisen asiantuntijajärjestöjen yhteisponnistuksena. Julkaisun voi nähdä nykyversiona kriittisen kaupunkitutkimuksen pioneeriteoksena pidetylle *Kenen Helsinki – Raportti kantakaupungista 1970* -pamfletille (1970). Siihen oli koottu tilannekuva suurpääoman ja yksityisautoilun lähtökohdista uudistettavaa Helsingin kantakaupungista. Pamfletin kirjoittajat, arkkitehdit Vilhelm Helander ja Mikael Sundman esittivät, että yksityisautoilun liikennevirroille perustuvaa kaupunkia suunniteltiin ja rakennettiin pienen vähemmistön etuja ajaen, jättäen enemmistön tarpeet huomioimatta. Tämä poleeminen näkökulma oli aikanaan tuore, ja pamflettia voidaankin pitää keskeisenä merkkipaaluna suomalaisen rakennussuojelun ja kriittisen kaupunkitutkimuksen historiassa. Luin näitä pamfletteja rinnakkain aikaperspektiiviä laajentaakseni.

Rinnakkaisluennalla piirtyy kuva Helsingin kantakaupungin kaupunkidemokratiaa haastavista rakentamishankkeista viimeisen viiden vuosikymmenen ajalta. Molempien pamflettien ydinkysymyksenä on nimiensä mukaisesti kaupunkidemokratian toteutuminen, kuka todellisuudessa päättää kaupunkien muutoksesta. Vuonna 1970 polemisoitiin yksityisautoilun vaikutusta kantakaupungin katutilan köyhtymiseen. Pamfletissa kritisoiitiin muun muassa Helsingin maanalaisen keskustan laajentumissuunnitelmia

Asematunnelista Stockmannin ja Lasipalatsin suuntiin. Toinen keskeinen liikennesuunnittelun murhe oli kantakaupunkia halkovaksi suunnitellut monikaistaiset autoväylät. Viiden vuosikymmenen perspektiivillä voi todeta, että osa näistä huolista toteutui, osa jäi toteutumatta. 2020-luvun liikenteellisenä, kaupunkiympäristöä kuihduttavana murheena on puolestaan pyöräilyväylä Baanaksi muutetun vanhan satamaratakailun täydennysrakentamissuunnitelmat Krista Muurisen ja Teresa Röngän kirjoituksessa ”Baanasta Urbaana? Rautatiekatujen rakentaminen tuhoaisi teollista historiaa ja suosituksen pyöräilyväylän”. Pamflettien liikennehuolien mittakaavat ovat erilaisia, mutta se ei kuvasta liikennesuunnittelun mittakaavamuutosta. Puhuttihan helsinkiläisiä loppuvuodesta 2021, pamfletin julkaisemisen jälkeen, keskustatunnelin suurhankesuunnitelma, joka laajasta vastustuksesta huolimatta tulee näillä näkymin toteutumaan. Kenties tunnelisuunnitelma olisi saattanut olla erilaisella käsittelyaikataululla yksi Kenen kaupunki? -esimerkkitapaus.

Asiaan perehtymättömällekin lukijalle muodostuu esimerkkitapausten välityksellä käsitys ilmiöstä, jossa kaupunkia kehitetään kestävästä kaupunkisuunnittelun periaatteita haastaen, kiireellisellä aikataululla, usein marginaalisten eturyhmien näkökulmasta. Pamfletin voikin nähdä työkaluna, joka tiedonvälityksellisesti laajentaa kaupunkidemokratiaa. Sen avulla kaupunkisuunnittelun prosesseja tuodaan näkyväksi ja taustoitetaan helsinkiläisen kaupunkirakentamisen ajankohtaisia tapahtumia. Julkaisun tärkeintä antia onkin tarjota ajankohtainen tilannekuva suojellisesti merkittävien kohteiden kaupunkisuunnittelusta. Hallinnollisia taustoja aiheeseen avaa Juhana Heikosen kirjoittama osuus ”Helsingin hallinnon rapauttaminen ja tuhot kulttuuriympäristölle”. Tämä näkökulma on kiinnostava kerrostuma aiheeseen pormestarivetoisessa Helsingissä, jossa puolueiden jakolinjat näkyvät myös toimialojen johdossa. Pamfletin ydinsanomaa olisi myös terävöittänyt kaupunkisuunnittelua määrittävän puoluepolitiikan perkaaminen. Paikallisia aluepoliittinen analyysi sitoisi Helsingin kantakaupungin tapausesimerkit selkeämmin myös muiden suomalaisten kaupunkialueiden kehittämiseen. Toisaalta pamfletin Helsinki-näkökulma kuvastaa asiantuntijatiedon keskitymistä pääkaupunkiseudulle.

Yleistajuinen koonti kaupunkikehityksen tilasta lukuisten tapausesimerkkien välityksellä herättää huomaamaan, että yksittäistapauksen sijaan kyse on kaupunkisuunnittelun ilmiöstä. Vertaus vuoden 1970 tilanteeseen vahvistaa, että kyse ei ole uudesta ilmiöstä, vaan helsinkiläisestä ja kenties jopa suomalaisesta rakentamisen kulttuurista. Vaikka Kenen kaupunki? -pamfletin näkökulmavalinnan perusteella kovimmat kiistat rakennetusta ympäristöstä näyttävät keskittyvän pääkaupungin keskustan tuntumaan, on

samanlaisia tendenssejä nähtävissä laajemminkin suomalaisessa kaupunkirakentamisessa ja sen modernissa, teollisessa perinteessä. Se, toimiiko pamfletti näkökulmana Helsingin ulkopuolella, jää lukijakunnan tulkittavaksi.

Kaupunkidemokratiaa nakertavat rakennushankkeet ansaitsevat osakseen näkyvyyttä ja kriittisiä asiantuntijapuheenvuoroja, joten Kenen kaupunki?-pamfletilla on ehdottomasti paikkansa suomalaisen rakentamiskulttuurin kehittämiskeskusteluissa. Pamfletti on rakennetun ympäristön asiantuntijoiden suurponnistus, ja sen soisi palvelevan myös muiden kaupunkiseutujen suunnittelua ja kaupunkidemokratian parempaa toteutusta. Toivottavasti jatkoksi nousee eri tieteenaloja ja kaupunkialueita kartoittavia polemisovia näkökulmia.

Concrete, forest, attitudes – the multiple faces of heritageisation of suburbs

Laura Berger & Panu Savolainen

The notion of suburbs often raises strong views, which both professional literature and newspapers and periodicals have strengthened in their turn. Suburbs do not however represent a unified, coherent category. The oldest Finnish suburbs are reaching 70 years of age. Further, the inhabitants perspectives bring forth the very personal relationship individual persons hold to their own housing areas. This article takes up history of Finnish suburbs, and identity of different areas from the perspective of cultural heritage process and heritageisation.

We assert that these two perspectives provide fruitful tools for analysing suburbs as individual places, which also change in time.

Keywords: Suburbs, heritageisation, attitudes

A case study on the cultural characteristics of suburban nature in Espoo – Biodiversity in the densifying urban structure

Laura Uimonen

Urban nature in Finnish suburban areas consists of several layers of cultural landscape which enriches biodiversity. This case study explores five suburban areas and neighbourhood units from the 1960s to the 1980s in the City of Espoo, where the old landscape with coastal agricultural villages has been transformed into a suburban network around the City of Helsinki. Old village sites, roads, farmhouses, agricultural fields, and pathways in forests or along waterways give special characteristics to this suburban region. This article was written as part of the research project 'The changing concept of neighbourhood unit in a densifying city' which is part of the national 'Suburban Programme 2020–2022'.

Keywords: cultural environment, cultural biodiversity, suburban nature

---

Old town in the light of destruction: Carl Jacob Gardberg and urban heritage in Turku

Tiina Männistö-Funk

This article studies the development of heritage concepts and ideas around built environment in cities through the case study of Carl Jacob Gardberg's thinking and its formation by the renewal of his domestic city Turku. From the 1950s on Turku went through a drastic period of demolitions and urban renewal that transformed the historic city. Gardberg worked at the Historical Museum of Turku and compiled the very first list of buildings to be saved in Turku in 1955. Throughout the following decades his actions exemplified the way in which heritage thinking was forced to grow and enter into negotiations under the pressure of high modernist city planning and the adjoined economic interests.

Keywords: urban planning, urban environment, urban heritage

The shores of the Kokemäenjoki River as cultural heritage and an urban everyday environment

Ilona Hankonen & Maunu Häyrynen

In this article, urban nature is defined both discursively as culture and heritage, and in terms of specific agency and autonomy which are not entirely reducible to signification. It is a hybrid outcome of human–nature interaction with strong affective, precognitive, and non-linguistic qualities. Our research approach is based on cross-sectoral and participatory cultural mapping in which the riverside nature of Pori is studied as a cultural resource of local communities. The results show the nature–culture relationship of the river shores to be porous rather than dichotomous, the cultural uses of urban nature resembling heritage processes, but its institutional status remains weak and marginal in the sectors of both cultural and planning. The agency of urban nature, and experience-based knowledge should be better recognised in urban research and politics.

Keywords: Urban nature, heritageisation, Pori, participatory cultural mapping

Kirjoittajat

Laura Berger	FT, Akatemian tutkijatohtori, Aalto-yliopisto, laura.berger@aalto.fi
Ilona Hankonen	FT, tutkijatohtori, Turun yliopisto, kihank@utu.fi
Maunu Häyrynen	Professori, Turun yliopisto, mauhay@utu.fi
Visa Immonen	Professori, Bergenin yliopisto, visa.immonen@uib.no
Panu Savolainen	Apulaisprofessori, Aalto-yliopisto, panu.savolainen@aalto.fi
Anna Sivula	Professori, Turun yliopisto, ansivu@utu.fi
Hanna Tyvelä	FM, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto, hanna.tyvela@tuni.fi
Tiina Männistö-Funk	Dosentti, Akatemiatutkija, Turun yliopisto, tiiman@utu.fi

Kirjoittajan ohjeet

Yhdyskuntasuunnittelu-lehti julkaisee kaupunkitutkimukseen ja yhdyskuntasuunnitteluun liittyviä artikkeleita, puheenvuoroja, katsauksia alan tapahtumiin, ajankohtaisiin aiheisiin liittyviä lyhyempiä kommentteja ja kirja-arvioiteja. Artikkeleiden julkaisemisesta päätetään vertaisarvioinnin jälkeen. Arvioinnin suorittavat toimituskunta ja sen nimeämät asiantuntijat. Kirjoitukset jätetään sähköisesti sivustolla www.journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu. Sivustolla on myös tarkemmat ohjeet kirjoittajille.

Artikkeleiden ohjeitus on noin 40 000–50 000 merkkiä välilyönteineen, eli noin 5000–6000 sanaa (pois lukien lähdeluettelo). Artikkelit aloitetaan ingressillä, jonka pituus on 200–800 merkkiä (noin 50–100 sanaa) välilyönteineen. Mikäli artikkeliin liittyy kuvioita, taulukoita tai kuvia, artikkelin pituutta lyhennetään vastaavasti n. 1 000 merkkiä/kuvio. (esimerkiksi 2 kuvioita → artikkelin ohjeitus enintään 48 000 merkkiä). Julkaisemme ainoastaan mustavalkoista kuva-aineistoa.

Puheenvuoroina julkaistaan katsauksia, keskustelupuheenvuoroja ja selostuksia alan tapahtumista. Käsikirjoitusten pituudet voivat vaihdella, mutta ne eivät saisi ylittää 10 000 merkkiä välilyönteineen. Kirjoituksissa mahdollisesti käytetyt lähteet ilmoitetaan kuten artikkeleissa. Kirjoittajien esittämät näkemykset ovat heidän omiaan.

Pro Teesi -palstalla julkaistaan toimitettuna lehden alaan liittyviä lyhyitä kommentteja. Kommenttipuheenvuoro on pituudeltaan noin 4000–6000 merkkiä. Kirjoittajien esittämät näkemykset ovat heidän omiaan.

Kirjat-palstalla arvioitavista teoksista annetaan lähdeluettelon mukaiset tiedot ja niiden lisäksi sivumäärä ja ISBN-numero. Kirjoittaja otsikoi kirja-arvion. Ohjeitus on 4000–8000 merkkiä.

Klassikko täyttää pyöreitä -palstalla esitellään ja muistellaan suunnittelualan merkittäviä teoksia ja suunnitelmia. Kriteerinä on teoksen klassikkoaseman lisäksi julkaisu-aika: esiteltävän teoksen tulee täyttää pyöreitä kymmeniä vuosia.

Lähdeviitteissä käytetään APA-viittaustyyliä (APA 6th - American Psychological Association, 6th Edition). Lähteet sijoitetaan kaikissa kirjoitustyypeissä tekstin sisään sulkeisiin niin, että kirjoittajan nimeä seuraa vuosiluku ja sitä mahdolliset sivut (Robertson, 1997, s. 102–114). Saman kirjoittajan samana vuonna julkaisemat kirjoitukset erotellaan kirjaimin (Thorpe, 1995a, 1995b). Lähdeluettelo on kirjoituksen lopussa otsikon Kirjallisuus alla. Kaikissa lähdeviitteissä ilmoitetaan kirjoittajan sukunimi, etunimen ensimmäinen kirjain, julkaisuvuosi sulkeissa ja teoksen nimi sekä artikkelin tai muun tekstin otsikko.

Lähteenä käytetyistä monografioista ilmoitetaan kustantaja ja kustannuspaikka. Toimitetuissa teoksissa ilmestyneistä kirjoituksista ilmoitetaan koko teoksen toimittaja, teoksen nimi, sivut, joilla kirjoitus on, kustannuspaikka ja kustantaja. Artikkeleista ilmoitetaan aikakauslehden koko nimi, vuosikerta tai volyyymi, lehden numero ja artikkelin sivunumerot. Sarjajulkaisusta ilmoitetaan sarjan nimi sekä osan järjestysnumero tai muu tunnistetieto sekä kustantaja ja kustannuspaikka. Verkkolähteistä ilmoitetaan päiväys, www-osoite ja tiedon tuottaja, esimerkiksi sivua ylläpitävä instituutio. Vuosiluvuksi merkitään vuosi, jolloin artikkeli on kirjoitettu tai vuosi, jolloin sivun sisältöä on viimeksi päivitetty. Lähdeviitteen loppuun merkitään DOI-tunnus kokonaisuudessaan muodossa, mikäli sellainen on olemassa (kts. malliesimerkit).

Malliksi

Ambrose, P. (1994). *Urban process and power*. Lontoo: Routledge.

<https://doi.org/10.1177/030913259501900209>.

Fainstein, S. S. (1990). The changing world economy and urban restructuring. Teoksessa D. Judd & M.

Parkinson (toim.), *Leadership and urban regeneration. Cities in North America and Europe*. Newbury Park: Sage. <https://doi.org/10.1080/00420980500388736>.

Hyötyläinen, M. (2019). *Divided by policy: Urban inequality in Finland* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3376-2>

Kallio, K. P. & Riding, J. (2018). Geographies of welcome. *Fennia - International Journal of Geography*, 196(2), 131–136. <https://doi.org/10.11143/fennia.76817>.

Lapintie, K. (22.8.2020). Mitä silmä ei näe. *Mahdolliset kaupungit -blogi*.

<http://mahdollisetkaupungit.blogspot.com>.

Mäenpää, P., Aniluoto A., Manninen, R. & Villanen, S. (2000). Sanat kivettyvät kaupungiksi. Tutkimus Helsingin kaupunkisuunnittelun prosesseista ja ihanteista. *Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B 83*. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

Rudin, D. (11.4.2019). Why is Britain so bad at planning cities? *The Guardian*.

<https://www.theguardian.com/cities/2019/apr/11/why-are-we-so-bad-at-planning-cities>.

Ruoppila, S. (1997). Muuttuva Moskova. Katsaus sosiaaliseen kaupunkirakenteeseen.

Yhteiskuntasuunnittelu, 35(1), 34–44.

Kirjoittaja on itse vastuussa tekstinsä virheettömyydestä ja oikeakielisyydestä ja huolehtii pääsääntöisesti tekstinsä oikoluvusta. Käsikirjoituksen yhteydessä lähetetään kaikkien kirjoittajien tiedot (oppiarvo ja affiliaatio), osoitetiedot lehden kirjoittajakappaleita varten sekä mahdolliset kuva-aineistot erillisinä tiedostoina.

Kaikki lehden tekstit julkaistaan myös internetissä.